

RODNI IDENTITET I SEKSUALNA ORIJENTACIJA U TEORIJI I PRAKSI **PRIRUČNIK ZA PRAKTIČARE/KE**

MARIJANA LAKOVIĆ

O autorki

Marijana Laković

Rođena je 11. avgusta 1970. godine, u Podgorici. Diplomirala je na Pravnom fakultetu u Podgorici. Položila je pravosudni i advokatski ispit. Govori engleski jezik. Od 1997. godine do 2000. godine, radila je kao pripravnica kod Državnog tužioca Republike Crne Gore. Od 2000. godine do 2004. godine, radila je kao savjetnica Osnovnog tužioca u Podgorici. U maju 2004. godine, Skupština Crne Gore je izabrala za članicu Tužilačkog savjeta Crne Gore iz reda istaknutih pravnika na mandat od 4 godine. Od 2004. do 2007. godine, radila je na poslovima savjetnice Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore. Za Zamjenicu zaštitnika ljudskih prava i sloboda imenovana je 2007. godine. U više prilika, bila je na kraćim i dužim boravcima radi usavršavanja u struci, kao što je boravak na poziv Vlade SAD u Vašingtonu gdje je posjetila Vrhovni sud i Federalni Apelacioni sud, od juna do septembra 2006. godine, u okviru internship programa, radila je u instituciji AIRE Centra u Londonu, a u preko 20 evropskih gradova, učestvovala je na raznim skupovima na temu ljudskih prava i zaštite od diskriminacije. Izlagala je i predavala na mnogobrojnim treninzima, radionicama i konferencijama u Crnoj Gori na teme iz oblasti ljudskih prava i zaštite od diskriminacije u organizaciji državnih institucija, međunarodnih i nevladinih organizacija.

SADRŽAJ PRIRUČNIKA

PREDGOVOR IZDAVAČA	4
UVOD	6
Namjena priručnika	8
Lista pojmova	9
POGLAVLJE 1: PREDRASUDE I STEREOTIPI	14
1.1. Predrasude	16
1.2. Stereotipi	17
POGLAVLJE 2: ŠTO JE NEOPHODNO ZNATI O LGBT OSOBAMA	18
2.1. O LGBT osobama	20
2.2. Diskriminacija i nasilje prema LGBT osobama	21
2.3. Nevidljivost LGBT osoba	22
POGLAVLJE 3: MEĐUNARODNI DOKUMENTI O ZAŠTITI OD DISKRIMINACIJE PO OSNOVU RODNOG IDENTITETA I SEKSUALNE ORIJENTACIJE	24
3.1. Dokumenti Ujedinjenih nacija i nastali pod okriljem Ujedinjenih nacija	26
3.2. Dokumenti Savjeta Evrope	27
3.3. Dokumenti Evropske unije	28
3.4. Dokument Principi Džogdžakarta	29
POGLAVLJE 4: NACIONALNO ZAKONODAVSTVO	30
4.1. Ustav Crne Gore	32
4.2. Zakon o zabrani diskriminacije	32
4.3. Zakon o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore	39
4.4. Ostali zakoni koji sadrže odredbe o zabrani diskriminacije	41
4.5. Krivičnopravna zaštita od diskriminacije prema LGBT osobama	42
POGLAVLJE 5: EVROPSKA SUDSKA PRAKSA	44
5.1. Evropski sud za ljudska prava	46
5.2. Evropski sud pravde	56
LITERATURA	58
ANEKS: HOMOFBIJA U DRUŠTVU	60
1. Razumijevanje i stav prema homoseksualnosti	63
2. Javno manifestovanje homoseksualnosti i reakcije većine	67
3. Homoseksualnost i politički i civilni akteri	70
4. Lična iskustva i odnos prema homoseksualcima/kama	75
5. Socijalna distanca prema homoseksualcima/kama	76
6. Vrijednosne orijentacije kao glavni korelati odnosa prema homoseksualnosti	78
7. Sociodemografska i regionalna obeležja	83
Literatura	84
O NVO JUVENTAS	86

PREDGOVOR IZDAVAČA

Crnogorsko društvo na ljudska prava LGBT osoba još uvijek gleda kao na specijalna prava o kojima se može i treba diskutovati ili na čijem suzbijanju treba da radi sama država.

U procesu stalnog učenja o ljudskim pravima civilizacija spoznaje svoje jedinstvo u razlikama. Ova danas veoma dinamična oblast u svijetu, a posebno u tzv. društvima u tranziciji, izaziva nas da spoznamo sopstvene stereotipe i predrasude, probleme koji potiču iz ustaljenih društvenih normi naše zajednice, ali i nedostatke pravnog i institucionalnog okvira države u kojoj živimo u polju odbrane prava na jednakost svih građana/ki.

Autoritarno i tradicionalnim vrijednostima okovano društvo, kakvo je svakako crnogorsko, na ljudska prava LGBT osoba nažalost još uvijek gleda kao na specijalna prava o kojima se može i treba diskutovati ili na čijem suzbijanju treba da radi sama država. Isti princip primjenjivan je u prošlosti za prava o kojima danas nema spora, kao što je univerzalno pravo glasa, koje je u Crnoj Gori uspostavljeno tek 1945. godine.

Do danas je zabilježen mali broj zvanično prijavljenih slučajeva diskriminacije i nasilja prema LGBT osobama. Ipak, tokom istraživanja koje je sproveo Centar za monitoring CEMI za potrebe Juventasa jula 2010. godine, zabrinjavajućih 4% ispitanika/ca navelo je da je prisustvovalo nasilju prema osobi isključivo zbog njene pretpostavljene ili stvarne seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Među opštom populacijom zabrinjavajuće je visok i procenat onih koji opravdavaju fizičko ili verbalno nasilje prema LGBT osobama. S druge strane,

istraživanja koja su u okviru Juventasova projekta sprovedena među LGBT osobama ukazuju na nedostatak povjerenja LGBT osoba u nadležne institucije, posebno u pogledu očuvanja prava na privatnost. Tako slučajevi kršenja prava ostaju neprocesuirani, nedokumentovani ili ih rijetko dokumentuju Zaštitnik ljudskih prava i sloboda i nevladine organizacije, u prvom redu Juventas i LGBT forum Progres.

Praktičari/ke u oblasti zaštite ljudskih prava imaju poseban zadatak – prevazilaženje prepreka koje proističu iz naslijeđenog sistema vrijednosti, shvatanje posebne vulnerabilnosti LGBT osoba na nasilje i diskriminaciju, i pored nedostataka vidljivih dokaza, te sprovođenje i učestvovanje u aktivnostima koje vode ne samo uspostavljanju boljeg okvira za poštovanje prava, već i podizanju svijesti opšte populacije o pravima LGBT osoba i opredijeljenosti sistema za nedvosmisleno poštovanje i zaštitu tih prava.

Juventas već godinama radi na uspostavljanju većih mogućnosti za poštovanje prava neheteroseksualnih osoba u Crnoj Gori. Posebnu zahvalnost zbog posvećenosti toj borbi osjećamo prema onima koji potiču iz institucija sistema, a predstavljaju pionire borbe za jednakost u pravu LGBT osoba, kakva je svakako i autorka ovog priručnika gospođa Marijana Laković, zamjenica crnogorskog Ombudsmana.

Ovaj priručnik, prvi te vrste u Crnoj Gori, sažima potrebne informacije o seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu, percepciji rodnog identiteta i seksualne orijentacije od strane opšte populacije, o nacionalnom zakonodavstvu, potrebnim izmjenama nacionalnog zakonodavstva, međunarodnim preporukama te izvodima iz prakse Evropskog suda za ljudska prava i Evropskog suda pravde pa shodno tome predstavlja sveobuhvatan podsjetnik za praktičare/ke kad se nađu u situaciji da mogu i treba da zaštite prava lezbijki, gejeva, biseksualnih i/ili transrodnih osoba.

Priručnik predstavlja dio projekta Unapređenje kvaliteta servisa za LGBT osobe, koji nevladina organizacija Juventas realizuje s ciljem promocije i zaštite ljudskih prava LGBT osoba u Crnoj Gori. Specifične ciljeve projekta predstavljaju podizanje kapaciteta zapošljenih u institucijama koje su nadležne za zaštitu od diskriminacije i koje u radu dolaze u kontakt sa LGBT osobama te podizanje kapaciteta LGBT aktivista/kinja kako bi efikasnije štitili svoja prava.

Projekat je finansijski podržala
Britanska ambasada u Podgorici.

Samo interesovanje za priručnik i prepoznavanje potrebe za daljom edukacijom iz ove oblasti predstavlja ohrabrujuću polaznu osnovu za stvaranje društva jednakih mogućnosti,

jednakih prava, društva u kom svi činoci uživaju benefite demokratskog, građanskog uređenja.

U ime Juventasa zahvaljujem autorki ovog priručnika Marijani Laković, Britanskoj ambasadi Podgorica na podršci i svim zapošljenima u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava, Instituciji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, sudstvu i tužilaštvu koji su učestvovali u projektu „Unapređenje kvaliteta servisa za LGBT osobe“.

Ivana Vujović,
predsjednica Upravnog odbora NVO Juventas
Podgorica, mart 2012.

UVOD: **NAMJENA PRIRUČNIKA LISTA POJMOVA**

Ovaj priručnik namijenjen je nosiocima funkcija i savjetnicima Institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, nosiocima pravosudnih funkcija i drugim pravnicima/cama praktičarima/kama, čiji je rad vezan za ostvarivanje i zaštitu prava seksualnih i rodni manjina u Crnoj Gori.

UVOD U **POGLAVLJE**

Da bi uspješno obavljali dužnosti, svi oni kojima je namijenjen ovaj priručnik moraju biti ubijeđeni da svojim radom obavljaju misiju od životnog interesa za građane/ke Crne Gore.

UVOD: **NAMJENA PRIRUČNIKA**

Ovaj priručnik namijenjen je nosiocima funkcija i savjetnicima Institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, nosiocima pravosudnih funkcija i drugim pravnicima/cama praktičarima/kama, čiji je rad vezan za ostvarivanje i zaštitu prava seksualnih i rodni manjina u Crnoj Gori. Da bi uspješno obavljali dužnosti, svi oni kojima je namijenjen ovaj priručnik moraju biti ubijeđeni da svojim radom obavljaju misiju od životnog interesa za građane/ke Crne Gore, misiju razvijanja tolerancije koja doprinosi stvaranju harmoničnih odnosa među građanima/kama. Stoga je značajno da budu što više edukovani u smislu poznavanja problematike s kojom se srijeću u ostvarivanju svojih dužnosti i o postupanju koje najviše odgovara situacijama u kojima djeluju. Poštovanje standarda koji proističu iz međunarodnih konvencija i drugih dokumenata, predstavlja osnovni preduslov za kvalitetnu i efikasnu zaštitu od diskriminacije LGBT osoba. Isto tako, vrlo je bitno upoznati se s praksom Evropskog suda za ljudska prava iz Strazbura i Evropskog suda pravde, u kojima su stranke LGBT osobe. Koncipiranjem ovog priručnika vođeno je računa i o ovom pitanju.

LISTA POJMOVA

Ovdje možete, na jednom mjestu, pogledati objašnjenja pojmova vezanih za LGBT osobe.

- **Aut:** Opisuje osobu koja se seksualno / rodno / polno identifikuje u javnom i/ili u profesionalnom životu.¹⁾
- **Autovati se / autovanje:** Čin objavljivanja da je neko gej, lezbejka ili biseksualna osoba. Većina gej i lezbejske zajednice smatra da je nepristojno i protivi se tome da bilo koja osoba, osim one koja je u pitanju, odlučuje o tome kada će i kome pričati o seksualnoj orijentaciji. Lezbejska i gej zajednica termin autovati se (prim. aut.) takođe koristi za situaciju kad gej ili lezbejka sam/a odluči pričati o svojoj seksualnoj orijentaciji. Tako se, na primjer, može reći da se lezbejka autovala ocu, tj. da mu je rekla da je lezbejka.²⁾
- **Aseksualnost:** Aseksualna osoba je neko ko ne doživljava seksualnu privlačnost. Aseksualne osobe imaju emotivne potrebe kao i svi drugi ljudi i jednako su sposobne da stupaju u intimne veze. Aseksualnost ne treba miješati s celibatom, koji je izbor ili je određen situacijom u kojoj se osoba nalazi. Postoje stanovišta da je aseksualnost seksualna orijentacija.³⁾
- **Biološki (hromozomski) pol:** Određenje determinisano hromozomima (XX, XY), hormonima (estrogen i progesteron, testosteron) i unutrašnjim i spoljašnjim genitalijama (vulva, klitoris, vagina, testisi i penis). Konstruktivističke teorije tvrde da je pol (kao i rod i rodne uloge) konvencija (društvena konstrukcija).⁴⁾
- **Bifobija:** Netolerantnost ili nasilje prema biseksualnim osobama koje sprovode heteroseksualne osobe (u tom slučaju često je sinonimna sa homofobijom) ili lezbejke i/ili gejovi.⁵⁾
- **Biseksualna osoba:** Osoba koju emotivno i seksualno privlače osobe koje pripadaju više nego jednom polu.⁶⁾
- **Druga porodica:** Mreža prijatelja, partnera/ki i bivših partnera/ki od kojih LGBT osoba traži (i dobija) podršku, ponekad da bi nadoknadila ono što joj je uskraćeno u primarnom okruženju.⁷⁾
- **Coming out – razotkrivanje:** Proces javnog i otvorenog istupanja i vlastitog afirmisanja kao lezbejke, geja, biseksualne, transseksualne ili interseksualne osobe.
- **Cross-dressing:** Doslovno, nošenje odjeće koja se dizajnira za suprotni pol.⁸⁾
- **Viktimizacija:** specifičan termin koji označava diskriminaciju osobe zbog podnošenja tužbe ili učešća u procesu koji je pokrenula druga osoba u svojstvu svjedoka.⁹⁾

1) Labris Čitanka: Od A do Š o lezbejskim i gej ljudskim pravima, LABRIS, Beograd, 2009.

2) Ibid.

3) ILGA Europe Glossary, jul 2011, http://www.ilga-europe.org/home/publications/ilga_europe_glossary

4) Labris Čitanka: Od A do Š o lezbejskim i gej ljudskim pravima, LABRIS, Beograd, 2009.

5) Ibid.

6) ILGA Europe Glossary, jul 2011, http://www.ilga-europe.org/home/publications/ilga_europe_glossary

7) Labris Čitanka: Od A do Š o lezbejskim i gej ljudskim pravima, LABRIS, Beograd, 2009.

8) Ibid.

9) Ibid.

LISTA POJMOVA

Nastavak...

- **Uznemiravanje:** svaki čin ili ponašanje koje žrtva doživljava nepoželjnim, što može biti povezano sa žrtvinom seksualnom orijentacijom, rodnom identitetom/izražavanjem i/ili kao uvredljivo, ponižavajuće, odnosno kao čin zastrašivanja.¹⁰⁾
- **Gay (Gej):** Osnovno značenje termina je razdragan, veseo. U XIX vijeku zadobija novo značenje: seksualne radnice s prezirom su nazivane „vesele (gej) žene“, pa se taj atribut pripisivao i muškarcima koji su koristili njihove usluge i muškim seksualnim radnicima. Ranih godina XX vijeka nekolicina muškaraca i žena iz Amerike prisvaja taj izraz kao zamjenu za klinički naziv „homoseksualna osoba“. Riječ ulazi u široku upotrebu šezdesetih i sedamdesetih godina XX vijeka, kad mediji prihvataju zalaganja gej pokreta da se izraz „homoseksualac“, koji koriste psihijatri pri dijagnozi mentalnog oboljenja, zamijeni riječju gej (po analogiji sa zahtjevima crnačkog pokreta da se riječ negro zamijeni riječju black).¹¹⁾
- **Gej (muškarac) / gejovi:** Muškarac koga fizički i/ili emotivno privlače isključivo muškarci.
- **Heteroseksizam:** Stav da je heteroseksualnost jedina validna seksualna orijentacija. Heteroseksizam se često ispoljava u formi ignorisanja lezbejki i gejova. Na primjer, brojni članci o ljubavi, parovima i odnosima koji nigdje ne pominju istopolne parove.¹²⁾
- **Heteroseksualni muškarac / heteroseksualna žena / heteroseksualna osoba:** Osoba koju fizički i/ili emotivno privlače isključivo osobe suprotnog pola. Heteroseksualna osoba ne mora imati seksualna iskustva s osobom suprotnog pola da bi se definisala kao heteroseksualna.
- **Homofobija:** Osjećaj mržnje, straha i nepodnošljivosti prema homoseksualnim osobama i osobe za koje se pretpostavlja (najčešće na osnovu izgleda) da su homoseksualne. Kao i sve fobije, predstavlja neopravdan strah. Homofobija je najčešće posljedica nedovoljne informisanosti.¹³⁾
- **Identitet:** Seksualni identitet (lezbejka, strejt, gej, biseksualna osoba, aoseksualna osoba) i rodni identitet (transvestit, transrodni, transseksualna osoba). Iako djeluju intuitivno, ove podjele nijesu striktno i fiksirane. „Politika identiteta“ koristi identitet kao sredstvo za zadobijanje političke moći, rodne jednakosti, društvenog uvažavanja, kulturne legitimnosti, i to najčešće u formi većih prava.¹⁴⁾
- **Interseksualna osoba:** Osoba koja se ne rađa s izrazito ženskim ili muškim, već nedefinisanim polnim organima. Ove su osobe kroz istoriju nazivane hermafroditima, što je stigmatizirajuća riječ i navodi na pogrešno tumačenje.¹⁵⁾
- **Lezbejka:** Žena koju fizički i/ili emotivno privlače isključivo žene.
- **LGBT:** Skraćenica za lezbejke, gej muškarce, biseksualne, transrodne osobe.
- **LGBTTIQ:** Skraćenica za lezbejke, gej muškarce, biseksualne, transrodne, transseksualne, interseksualne i queer osobe.
- **Pol:** Društvena i zakonska kvalifikacija na osnovu reproduktivnih organa/funkcija i genitalija na muški, ženski i interseks. Društveno su prihvaćeni samo muški i ženski pol.¹⁶⁾
- **Polni identitet:** Individualno identifikovanje po pitanju pola i polne pripadnosti koje ne zavisi od pola koji je pripisan rođenjem.¹⁷⁾

10) Ibid.

11) Labris Čitanka: Od A do Š o lezbejskim i gej ljudskim pravima, LABRIS, Beograd, 2009.

12) Ibid.

13) Ni manje ni više, ista prava za sve, Juventas, Podgorica, 2010.

14) Labris Čitanka: Od A do Š o lezbejskim i gej ljudskim pravima, LABRIS, Beograd, 2009.

15) Ni manje, ni više, ista prava za sve, Juventas, Podgorica, 2010.

16) Ni manje, ni više, ista prava za sve, Juventas, Podgorica, 2010.

17) Labris Čitanka: Od A do Š o lezbejskim i gej

- **Povorka ponosa:** Povorke ponosa i marševi datiraju od juna 1969, kad je organizovan Stonvol (Stonewall) protest, gdje su LGBTI osobe iz Njujorka protestovale na ulicama nekoliko dana protiv upornog policijskog uznemiravanja LGBTI osoba i mjesta gdje se oni okupljaju. Sljedeće godine pobuna je obilježena demonstracijama u nekoliko američkih gradova, i od tada su se godišnje demonstracije protiv homofobije i transfobije i za LGBTI prava proširile po svijetu.¹⁸⁾
- **Queer:** Pojam koji označava svaki oblik odstupanja od uobičajenih heteroseksualnih i muško-ženskih normi ponašanja; ne odnosi se isključivo na LGBT osobe.
- **Rod:** Društveni konstrukt pola koji po definiciji određuje samo društvene uloge muškaraca i žena, to jest osoba muškog ili ženskog pola. Takođe, individualni konstrukt sopstvenog identiteta/izražavanja koji potvrđuje, negira i/ili prevazilazi društveno zadate i formirane polne i rodne uloge muškaraca i žena, kao i cijelu binarnu osnovu „muškog“ i „ženskog“.¹⁹⁾
- **Rodni identitet:** Sopstveni rodni doživljaj, koji ne mora zavisiti od pola koji je propisan rođenjem. Rodni identitet tiče se svake osobe i ne podrazumijeva samo binarni koncept muškog ili ženskog. Polni identiteti jesu muškarac, žena, transseksualna osoba, interseksualna osoba, ali i polna neidentifikovanost.²⁰⁾
- **Rodno izražavanje:** Vizuelna i spoljna prezentacija svake osobe koja se ogleda kroz odijevanje, odjevnice ili tjelesne oznake, frizuru, ponašanje i govor tijela.²¹⁾
- **Seksualna orijentacija:** Emocionalna i/ili fizička privlačnost ili naklonost koja može biti prema osobama istog i/ili različitog pola. Izbjegavajte korišćenje uvredljivog izraza „seksualna preferencija“ ili „seksualno opredjeljenje“ (prim. aut.), koji se često koristi kako bi se impliciralo da je istopolna seksualna orijentacija nešto što se može i treba promijeniti.²²⁾
- **Seksizam:** Diskriminacija i/ili stavovi, uslovi i ponašanje kroz koje se vrši promocija stereotipa i represivnih društvenih uloga i normi na bazi pola i roda. Posebno se odnosi na norme, vrijednosti, uvjerenja, strukture i sisteme koje marginalizuju i podređuju žene dodjeljujući muškarcima moć, privilegije i preimućstva. Oblik nasilja koje se nad ženama vrši individualno ili institucionalizovano.²³⁾
- **Strejt:** Označava, prije svega, nešto pravo, bez skretanja (devijacija), nešto nepomiješano, ali i nešto konvencionalno, što ne odstupa od normi koje su prihvaćene kao uobičajene, „normalne“ i „prirodne“. Neutralna oznaka za heteroseksualne osobe u queer zajednici.²⁴⁾
- **Transrodno:** Sveobuhvatni termin koji se koristi kako bi se opisale različite osobe, ponašanja i grupacije koje imaju zajedničko djelimično ili potpuno suprotstavljanje nametnutim rodnom i polnim ulogama. Transrodnost se ne odnosi na seksualnu orijentaciju osobe.²⁵⁾
- **Transseksualna osoba:** Osoba koja ima jasnu želju i namjeru da promijeni pol i osoba koja je djelimično ili potpuno modifikovala (uključuje fizičku i/ili hormonalnu terapiju i operacije) tijelo i prezentaciju, izražavajući svoj rodni i/ili polni identitet i osjećaj sebe.²⁶⁾

ljudskim pravima, LABRIS, Beograd, 2009.

18) ILGA Europe Glossary, jul 2011, http://www.ilga-europe.org/home/publications/ilga_europe_glossary

19) Labris Čitanka: Od A do Š o lezbejskim i gej ljudskim pravima, LABRIS, Beograd, 2009.

20) Ni manje ni više, ista prava za sve, Juventas, Podgorica, 2010.

21) Labris Čitanka: Od A do Š o lezbejskim i gej ljudskim pravima, LABRIS, Beograd, 2009.

22) Ibid.

23) Ibid.

24) Labris Čitanka: Od A do Š o lezbejskim i gej ljudskim pravima, LABRIS, Beograd, 2009.

25) Ibid.

26) Ibid.

LISTA POJMOVA

Nastavak...

- **Transfobija:** Odnosi se na negativna kulturološka ili lična ubjeđenja, mišljenja, stavove i ponašanja bazirana na predrasudama, preziru, strahu i/ili mržnji prema trans-osobama ili se protive varijetetima u rodnom identitetu i rodnom izražavanju. Institucionalna transfobija manifestuje se kroz zakonske sankcije, patologizaciju i nepostojeće/neodgovarajuće mehanizme za suzbijanje nasilja i diskriminacije. Društvena transfobija manifestuje se kroz fizičko nasilje i druge oblike nasilja, govora mržnje, diskriminacije, prijetnji, marginalizacije, društvene isključenosti, ismijavanja i uvreda.²⁷⁾
- **Transrodna osoba:** Osoba čiji rodni identitet i/ili rodno izražavanje nije u skladu s vriježenim (nametnutim) tradicionalnim rodnim ulogama i normama.²⁸⁾
- **Transvestija / transvestit / transvestiti:** Osobe koje vole da nose odjeću suprotnog pola. Transvestija, tj. preoblačenje nije povezano sa seksualnom orijentacijom. Transvestiti mogu biti i heteroseksualne i istopolno orijentisane osobe.²⁹⁾
- **Zastava duginih boja:** Najrasprostranjeniji simbol LGBT zajednice. Verzija koju danas LGBT zajednica koristi sastoji se od 6 boja (sunčeva spektra), koje simbolizuju različitost u zajednici.³⁰⁾

27) ILGA Europe Glossary, jul 2011, http://www.ilga-europe.org/home/publications/ilga_europe_glossary

28) Labris Čitanka: Od A do Š o lezbejskim i gej ljudskim pravima, LABRIS, Beograd, 2009.

29) Labris Čitanka: Od A do Š o lezbejskim i gej ljudskim pravima, LABRIS, Beograd, 2009.

30) Ni manje ni više, ista prava za sve, Juventas, Podgorica, 2010.

POGLAVLJE 1

PREDRASUDE I STEREOTIPI

Crna Gora je još uvijek pogodno tlo za egzistenciju stereotipa i predrasuda, posebno kada se radi o LGBT osobama.

UVOD U **POGLAVLJE**

Predrasude se često izražavaju kroz sumnjičavost ili mržnju prema određenoj grupi (ili grupama) ljudi određene rase, religije, seksualne orijentacije ili slično. Predrasude, u ekstremnim slučajevima, rezultiraju time da se određenim grupama ljudi ukidaju ljudska prava ili time da se drugim grupama daje neopravdano prioritet.

PREDRASUDE I STEREOTIPI

Mnoge predrasude stvaraju se, odnosno prihvataju već u djetinjstvu, kad djeca oponašaju način razmišljanja, govora i ponašanja roditelja.

Da bi oni kojima je namijenjen ovaj Priručnik mogli uspješno obavljati poslove vezane za postupanje u slučajevima diskriminacije, nužno je da imaju što potpunija znanja o stereotipima i predrasudama jer su oni najčešće osnovni pokretački motivi svakog slučaja. S druge strane, tolerancija i razumijevanje poželjno je svojstvo svih građana, koje doprinosi suzbijanju prihvatanja stereotipa i predrasuda. Predrasude i stereotipi posljedica su mentalne inercije ljudi, sklonosti generalizovanju i sklonosti da svijet posmatraju u kategorijama „crno-bijelo“ umjesto u hiljadu nijansi. Vjerovanje u stereotipe nepogrešivo ukazuje na to da je osoba koja to čini odustala od aktivne primjene vlastite inteligencije i sposobnosti opažanja i da je krenula linijom manjeg otpora.

1.1. Predrasude

Predrasude su vrste stavova koji se ne zasnivaju na validnom, tj. dovoljnom i vjerodostojnom iskustvu niti na racionalnim, u realnosti utemeljenim argumentima. Predrasude odražavaju vjerovanje kojim je podsvjesno determinisan sud ili rasuđivanje i koje čini smetnju objektivnom rasuđivanju. Duboko su ukorijenjene i nijesu logički opravdane. Praćene su jakim emocijama (obično negativnim) i teško ih je mijenjati. Jednostavnije rečeno, predrasude su obično negativni stavovi ili mišljenja o nekoj osobi, grupi ili pojavi stvoreni prije realnog, direktnog iskustva s tom osobom, grupom

ili pojavom ili bez poznavanja ili istraživanja činjenica o tome. I dalje, predrasude se često izražavaju kroz sumnjičavost ili mržnju prema određenoj grupi (ili grupama) ljudi određene rase, religije, seksualne orijentacije ili slično. Predrasude, u ekstremnim slučajevima, rezultiraju time da se određenim grupama ljudi ukidaju ljudska prava ili time da se drugim grupama daje neopravdano prioritet.

Mnoge predrasude stvaraju se, odnosno prihvataju već u djetinjstvu, kad djeca oponašaju način razmišljanja, govora i ponašanja roditelja. Isto tako, do stvaranja ili prihvatanja predrasuda dolazi i u procesu obrazovanja već u ranom periodu kad ljude poučavaju da su određeni stavovi „ispravni“, što dovodi do formiranja mišljenja bez odmjeravanja svih aspekata pitanja. Rano prihvatanje predrasuda prilično je zastupljeno, ali se predrasude mogu stvarati i/ili prihvatati čitavog života. Pogrešno širenje sopstvenih iskustava na okolinu može biti vrlo štetno. Ako je razvila stav da pripadnici/ce jedne grupe posjeduju određena obilježja, zbog nekog negativnog iskustva s pripadnicima/cama te grupe, osoba može pretpostaviti da svi pripadnici/ce te grupe imaju takva obilježja. Primjera radi, osoba koja je imala niz loših veza s osobama suprotnog pola može pretpostaviti da sve osobe tog pola imaju takva obilježja, pa će usvojiti predrasudu poznatu kao seksizam. To je tipično za sve oblike predrasuda: rasizam, vjersku netoleranciju,

političke i nacionalne predrasude, predrasude prema osobama određene starosti i slično. Dakle, prenošenje sopstvenih iskustava može doprinijeti da i osobe kojima ste prenijeli takva iskustva mogu upasti u zamku stvaranja predrasude na osnovu tih iskustava.

1.2. Stereotipi

Stereotipi su „slike u glavama“ koje predstavljaju ograničenje za objašnjenje događaja o kojima smo nedovoljno obaviješteni i koje se, s obzirom na to da su samo slike, znatno razlikuju od dijela spoljašnjeg svijeta na koji se odnose, pa se, prema tome, ispostavljaju kao činjenično netačne, izrazito krute konstrukcije, zasnovane na nelogičnom rasuđivanju. Pojam stereotip koristi se za šematski, previše pojednostavljen i teško promjenljiv način razmišljanja o određenim pojavama ili grupama ljudi (prema zanimanju, nacionalnosti, društvenoj klasi, seksualnoj orijentaciji ili nekim drugim podjelama koje važe za ljude). Stereotipi su često vezani za grupe ljudi i njihove odnose prema drugoj grupi ili grupama. U osnovi stereotipa nalazi se pogrešno i neopravdano široko uopštavanje. Svaki grupni stereotip koji sadrži izrazito emotivno ocjenjivanje neke etničke, rasne, vjerske, rodne, socijalne grupe, uključujući i grupe s obzirom na seksualnu orijentaciju, tumači se kao predrasuda. Naime, predrasude se često temelje na stereotipima.

Stereotipi se obično smatraju nepoželjnim vjerovanjima, a mogu se promijeniti, istina dosta teško, putem obrazovanja i/ili na druge načine stečenim dodatnim informacijama u vezi s onim na što se stereotip odnosi. Međutim, stereotipi ne moraju biti ograničeni na negativne karakterizacije pojedinaca ili grupa – mogu biti i pozitivni. Političke strategije nekad zahtijevaju razvoj novih pozitivnih

stereotipa za potrebe pojedinih grupa.

Crna Gora je još uvijek pogodno tlo za egzistenciju stereotipa i predrasuda, posebno kad se radi o LGBT osobama. Naime, činjenica da je tek prije nepunih godinu dana autovana prva osoba iz ove populacije govori o tome da odnosi ove populacije s okolinom nijesu mogli biti odgovarajuće oblikovani. Stoga sve što se tiče ovih odnosa ima klimave temelje u oskudnom obimu nespornih informacija koje su mogle prodrijeti u tradicijom protkano tkivo crnogorskog društva. Istraživanje nevladine organizacije Juventas, sprovedeno 2010. godine u saradnji s nevladinom organizacijom Centar za monitoring, govori u prilog iznijetom mišljenju. Naime, prema rezultatima ovog istraživanja u Crnoj Gori:

- 68,5% građana/ki smatra da je homoseksualnost bolest, dok oko 50% ispitanih smatra da se homoseksualnost ne može izliječiti
- 75 posto roditelja osjećali bi se neuspješnim kad bi saznali da im je dijete homoseksualno orijentisano, dok bi se oko 45 posto ispitanih građana/ki osjećalo ugroženim kad bi vidjeli dva muškarca ili dvije žene da javno izražavaju homoseksualnost
- polovina ispitanika/ca smatra da bi država trebala da suzbija homoseksualnost.
- Istraživanje je urađeno jula 2010. godine u 18 opština Crne Gore na uzorku od 1.049 ispitanika/ca (vidi Aneks).

POGLAVLJE 2

ŠTO JE NEOPHODNO ZNATI O LGBT OSOBAMA

U svijetu ima 3–6% LGBT osoba.
Približno u tim granicama ima
ih u Crnoj Gori, kao i u pojedinim
segmentima crnogorskog društva.

UVOD U **POGLAVLJE**

U neposrednom okruženju svakoga od nas (u porodici, na poslu itd.) postoje LGBT osobe, a mi to vrlo rijetko znamo. Kako homoseksualnost nije bolest, niti poremećaj, niti bilo što što je samo po sebi loše, ona se ne može ni (iz) liječiti ni popraviti.

ŠTO JE NEOPHODNO ZNATI O LGBT OSOBAMA

Homoseksualnost nije bolest. Kako homoseksualnost nije bolest, niti poremećaj, niti bilo što što je samo po sebi loše, ona se ne može ni “(iz)liječiti” ni “popraviti”.

2.1. O LGBT osobama

Kroz čitavu ljudsku istoriju u svim kulturama postojale su osobe koje su se identifikovale kao lezbejke, gej, biseksualne ili transrodne (LGBT). Prema relevantnim izvorima, danas LGBT populacija obuhvata 3–6% ukupne svjetske populacije. S druge strane, u Crnoj Gori samo je jedna osoba autovana, i to nedavno, kao gej, a jedan visoki funkcioner crnogorske vlasti, takođe nedavno, praktično je negirao postojanje LGBT populacije u Crnoj Gori. Zapišimo se što bi Crna Gora bila izuzetak, pa konstatujemo da nije nerealno tvrditi da i u Crnoj Gori ima 3–6% LGBT osoba. I dalje, u nedostatku drugih podataka, nije nekorektno tvrditi da među nama, koji vršimo edukaciju vezanu za podizanje svijesti o potrebi suzbijanja svakog oblika diskriminacije, a time i diskriminacije u odnosu na LGBT osobe, i među vama s kojima provodimo tu edukaciju i kojima je namijenjen ovaj Priručnik takođe ima 3–6% LGBT osoba. Istina, podaci su vjerodostojniji kad se odnose na skupove većeg obima.

**U svijetu ima 3–6% LGBT osoba.
Približno u tim granicama ima ih u Crnoj
Gori, kao i u pojedinim segmentima
crnogorskog društva.**

Činjenica da je seksualna orijentacija jedna od najbrižljivije čuvanih tajni doprinosi tome da su u svijetu, a posebno u sredinama s kulturom zasnovanom na nekritički prihvaćenim

elementima tradicije, podaci o seksualnoj orijentaciji građana/ki prilično nepouzdati. To ide dotle da u neposrednom okruženju svakoga od nas (u porodici, na poslu itd.) postoje LGBT osobe, a da mi to vrlo rijetko znamo. No upitajmo se bi li bilo razloga da promijenimo odnos prema njima ako bismo doznali da oni nijesu heteroseksualci (strejt). Razloga ne bi bilo, ali, nažalost, odnosi bi se promijenili (nagore), praksa pokazuje, u najvećem broju slučajeva.

**U neposrednom okruženju svakoga od
nas (u porodici, na poslu itd.) postoje
LGBT osobe, a mi to vrlo rijetko znamo.**

Jedna od predrasuda koja doprinosi veoma izraženoj pojavi diskriminacije LGBT osoba jeste da su sve osobe koje nijesu heteroseksualne – bolesne. Ova predrasuda imala je uporište i u činjenici da su na listi mentalnih oboljenja, koju sačinjava Svjetska zdravstvena organizacija na osnovu međunarodne klasifikacije bolesti (MKB), bili zastupljeni homoseksualci/ke i transrodne osobe. Homoseksualci/ke su s te liste skinuti 1990. godine. Institucije Evropske unije pokrenule su inicijativu skidanja transrodnih osoba s te liste, a rješenje toga problema očekuje se 2015. godine.

Homoseksualnost nije bolest.

Prema stavovima Svjetske zdravstvene organizacije, ljudi se rađaju kao osobe

određene seksualne orijentacije, te se kod LGBT osoba ne radi o bolesti već o varijetetu pripadanja populaciji u odnosu na seksualnu orijentaciju. Seksualna orijentacija nije svojstvo koje se stiče (osim rođenjem) ili prenosi.

Seksualna orijentacija ne stiče se niti se prenosi.

Ljudi postaju svjesni svoje seksualne orijentacije u različitoj životnoj dobi i različitim prilikama. I za samu osobu to je, kraće ili duže, tajna. Nekad i do kraja života.

Kraće ili duže, ove osobe nijesu svjesne svoje seksualne orijentacije.

Kako homoseksualnost nije bolest, niti poremećaj, niti nešto što je samo po sebi loše, ona se ne može ni (iz)liječiti ni popraviti. Međutim, postoje religijske i sekularne organizacije koje sponzorišu kampanje i studije koje sugerišu da LGBT osobe mogu promijeniti seksualnu orijentaciju u heteroseksualnu. Njihova obrazloženja sadrže pretpostavku da sa LGBT osobama nešto nije u redu, iako je najveći problem zapravo društvena netolerancija prema različitostima. Mnoge studije i kampanje koje sugerišu da se LGBT osobe mogu promijeniti zasnovane su na ideološkim predrasudama, a ne na naučnim pretpostavkama. Tvrdnje o preobraćanju iz gej u strejt slabo su dokumentovane, pune nepotpunih istraživanja i nedosljednosti. Nijedna studija ne pokazuje dugoročne promjene kod gej ili transrodnih osoba, a mnogi izvještaji o promjenama zasnovani su na ponašanju, a ne na samoidentifikaciji osobe. Američko psihijatrijsko udruženje potvrdilo je da naučna istraživanja pokazuju da „popravna“ terapija (za koju se tvrdi da mijenja LGBT osobe) ne daje očekivane rezultate i da može napraviti dugoročnu štetu.

Kako homoseksualnost nije bolest, niti poremećaj, niti bilo što što je samo po sebi loše, ona se ne može ni (iz)liječiti ni popraviti.

2.2. Diskriminacija i nasilje prema LGBT osobama

I pored toga što savremena civilizacija sve više radi na suzbijanju diskriminacije, LGBT osobe su diskriminirane na mnogo načina, što podrazumijeva i nasilje svih oblika i posljedica, u nekim društvima manje, u nekim više. LGBT osobe svih uzrasta, uključujući i maloljetna lica, mogu biti – i bivaju – žrtve diskriminacije ne samo od osoba iz daljeg okruženja ili nepoznatih osoba, već i od članova sopstvenih porodica.

LGBT osobe mogu biti – i bivaju – diskriminirane na mnogo načina, uključujući i nasilje svih oblika i posljedica.

Rodno zasnovano nasilje krovni je termin za bilo kakvu štetu nanešenu protiv nečije volje, koja utiče na fizičko ili psihičko zdravlje, razvoj i identitet te osobe, a predstavlja rezultat rodno uslovljenih nejednakosti u odnosima moći koje eksploatišu razlike između muškaraca i žena, razlike među muškarcima i razlike među ženama. Najčešće žrtve rodno zasnovanog nasilja jesu žene i LGBT osobe. Nasilje može biti fizičko, seksualno, psihičko, ekonomsko ili socio-kulturno. U kategorije počinilaca/teljki mogu spadati članovi porodice, članovi zajednice ili oni/e koji djeluju u ime ili u mjeri nepoštovanja kulturnih, vjerskih, državnih institucija ili institucija na nivou nižem od državnog.

Rodno zasnovano nasilje krovni je termin za bilo kakvu štetu nanešenu protiv nečije volje, koja utiče na fizičko

ŠTO JE NEOPHODNO ZNATI O LGBT OSOBAMA

Nastavak...

ili psihičko zdravlje, razvoj i identitet te osobe, a predstavlja rezultat rodno uslovljenih nejednakosti u odnosima moći koje eksploatišu razlike između muškaraca i žena, razlike među muškarcima i razlike među ženama.

Rodno zasnovano nasilje ima dvije glavne funkcije.

- Kad je riječ o ženama, to je način da se osigura njihov inferioran položaj u društvu. Nasilje prema ženama i prijetnja takvim nasiljem predstavlja oblik rodno zasnovanog nasilja kojim se ženama uskraćuju prava na društvenom planu prije nego što se uđe u sferu zakona.
- Kad je riječ o LGBT osobama i muškarcima koji se ne ponašaju u skladu s dominantnim muškim ulogama, rodno zasnovano nasilje ima funkciju korigovanja putem primjera. Težina „kazne“ za muškarce koji se ne ponašaju u skladu s onim što zahtijevaju (bili oni homoseksualni, biseksualni ili heteroseksualni) može biti u vezi s time koliko se njihova različitost smatra opasnom po dominantne pretpostavke o rodu i seksualnosti. Sami njihovi životi mogu se kositi i djelovati kao osporavanje ideje o postojanju prirodnih oblika ponašanja i društvenih uloga muškaraca i žena uopšte.

2.3. Nevidljivost LGBT osoba

Nasilje prema LGBT osobama često se zanemaruje. Zanemarivanje rodno zasnovanog nasilja usmjerenog prema LGBT osobama djelimično odražava nedostatak informacija i nedostatak pravnih i drugih oblika zaštite ovih osoba koji postoje u mnogim državama u Evropi i ostatku svijeta. Ne postoji univerzalni pravni dokument koji se bavi seksualnim

manjinama ili ih štiti. LGBT osobe suočavaju se s isključenošću iz pune zaštite međunarodnih normi u pogledu ljudskih prava.

LGBT osobe kao žrtve nasilja karakteriše izrazito uzdržavanje od prijavljivanja diskriminacije i nasilja kojem su izložene. Osnovni razlog uzrokovan je strahom da će prijavljivanjem nastati uslovi u kojima će njihovo okruženje saznati njihovu seksualnu orijentaciju, koju često kriju do kraja života i/ili detalje iz njihova seksualnog života. Drugi, rjeđi razlog odražava nespremnost nekih LGBT osoba da prihvate činjenicu da je djelo nasilja prema njima motivisano njihovom seksualnom orijentacijom. Dakle, osnovni motiv za neprijavljivanje nasilja prema njima LGBT osobe nalaze u skrivanju svoje seksualne orijentacije od okoline. Direktor Agencije za osnovna prava Evropske unije u studiji objavljenoj 2009. godine konstatuje da je nevidljivost glavna strategija preživljavanja LGBT osoba u sredinama koje im nijesu naklonjene, odnosno koje su sklone prihvatanju stereotipa i u kojima su široko rasprostranjene predrasude, kakva je nažalost do sada, nadamo se ne zadugo, i naša sredina.

Nevidljivost je glavna strategija preživljavanja LGBT osoba u sredinama koje im nijesu naklonjene.

Neprijavljivanje krivičnih djela od strane žrtava homofobičnog nasilja onemogućava djelovanje organa vlasti i u sredinama gdje je legislativa u službi suzbijanja diskriminacije. Žrtve se često ne obraćaju ni nevladinim organizacijama, ni ostalim nadležnim institucijama, kao npr. Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore, što je problem koji je vezan ne samo za gonjenje počinitelja/teljki krivičnih djela, već i za preventivno djelovanje na suzbijanju krivičnih djela koja se dešavaju na štetu LGBT

osoba. U Crnoj Gori vrlo su rijetki slučajevi prijavljivanja nasilja prema njima, što može navesti na pogrešan zaključak da je kod nas homofobija rijetka te da je crnogorsko društvo vrlo tolerantno u odnosu na različitost seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

U cilju prevazilaženja ovog problema sudije i državni tužioci/tužiteljke prilikom odlučivanja o isključivanju javnosti moraju biti senzibilisani u situacijama kad procesne radnje nalažu utvrđivanje činjenica relevantnih za donošenje odluka, a te činjenice istovremeno znače zadiranje u privatni život stranaka ili drugih učesnika/ca u sudskim i tužilačkim postupcima, da ne bi došlo do povrede članova 6 i 8 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, a time i uzdržavanja LGBT osoba od prijavljivanja diskriminacije i nasilja.

Neprijavljivanje homofobičnog nasilja od strane LGBT osoba doprinosi da ovaj problem ostane nevidljiv.

Nevidljivost LGBT osoba čini složenijim ovaj problem i borbu institucija sistema protiv diskriminacije i nasilja prema pripadnicima/cama ove populacije.

POGLAVLJE 3

MEĐUNARODNI DOKUMENTI O ZAŠTITI OD DISKRIMINACIJE PO OSNOVU RODNOG IDENTITETA I SEKSUALNE ORIJENTACIJE

Za sprečavanje svih oblika diskriminacije međunarodna zajednica pokazuje poseban interes od Drugog svjetskog rata. Naime, od tada pa do danas nastaju brojne konvencije i drugi međunarodni dokumenti kojima se obavezuju države da pravno urede problematiku sprečavanja diskriminacije.

UVOD U **POGLAVLJE**

Crna Gora je ratifikovala sve važne međunarodne ugovore o ljudskim pravima, čime se i obavezala na njihovu primjenu bez diskriminacije za sva lica u njenoj nadležnosti.

MEĐUNARODNI DOKUMENTI O ZAŠTITI OD DISKRIMINACIJE PO OSNOVU RODNOG IDENTITETA I SEKSUALNE ORIJENTACIJE

Za sprečavanje svih oblika diskriminacije međunarodna zajednica pokazuje poseban interes od Drugog svjetskog rata. Naime, od tada pa do danas nastaju brojne konvencije i drugi međunarodni dokumenti kojima se obavezuju države da pravno urede problematiku sprečavanja diskriminacije. Posebne aktivnosti u ovom smislu pokazuju Ujedinjene nacije i Savjet Evrope, čija je članica Crna Gora. Pored toga, Evropska unija, na čija vrata Crna Gora snažno kuca, problematici zaštite ljudskih prava, a time i zaštiti od diskriminacije, uključujući i zaštitu od diskriminacije LGBT osoba, posvećuje sve veću pažnju, što se ogleda kroz brojna dokumenta koja je donijela.

Crna Gora je ratifikovala sve važne međunarodne ugovore o ljudskim pravima, čime se i obavezala na njihovu primjenu bez diskriminacije za sva lica u njenoj nadležnosti. Od značaja su i komentari i preporuke ugovornih tijela Ujedinjenih nacija i organa Savjeta Evrope nadležnim za to da strane ugovornice primjenjuju ugovore.

3.1. Dokumenti Ujedinjenih nacija i nastali pod okriljem Ujedinjenih nacija

Već od 1944. godine, kad usvajaju Povelju, pa sve do današnjih dana Ujedinjene nacije traže puteve da urede odnose država i njihovih građana u pogledu poštovanja ljudskih prava i sloboda na nediskriminatorskim osnovama.

Navedimo ovdje osnovna dokumenta UN koja obuhvataju ljudska prava i dokumenta UN ili donijeta pod okriljem UN koja se odnose na zaštitu ljudskih prava LGBT osoba:

- Povelja UN članom 55 tačka c) obavezuje sve članice na „poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve, bez razlike u odnosu na rasu, pol, jezik ili vjeru“.
- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima u članovima 1 i 2 svim ljudima jamči slobodu i jednakost u dostojanstvu i pravima, bez obzira na „bilo kakvu razliku kao što je rasa, boja kože, pol, jezik, vjera, političko ili neko drugo opredjeljenje, nacionalno ili društveno porijeklo, rođenje ili neki drugi status“.
- Komitet za ljudska prava utvrdio je 1994. godine da zabrana diskriminacije na osnovu Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (član 2 – primjena odredbi Pakta bez diskriminacije, i član 26 – jednakost pred zakonom, opšta zabrana diskriminacije) pod riječju „pol“ (sex) podrazumijeva i zabranu diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije. Takođe, utvrđeno je da seksualni odnos punoljetnih lica pod okriljem privatnosti uživa zaštitu na osnovu prava na privatnost, garantovanog članom 17, stav 1 Pakta.
- Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima u članu 2, stav 2 obavezuje države ugovornice da jamče da se prava koja su u njemu proglašena izvršavaju „bez ikakve diskriminacije zasnovane na rasi, boji kože,

polu, jeziku, vjeroispovijesti, političkom ili kakvom drugom mišljenju, nacionalnom ili društvenom porijeklu, imovini, rođenju ili nekom drugom svojstvu". Ovdje je uključena i zabrana diskriminacije u odnosu na seksualnu orijentaciju i rodni identitet.

- Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena i Opcioni protokol uz ovu konvenciju.
- Konvencija o pravima djeteta obavezuje države ugovornice da obezbijede jednaka prava svima mlađim od 18 godina bez ikakve diskriminacije, uključujući i zabranu diskriminacije u odnosu na seksualnu orijentaciju.
- Deklaracija o seksualnoj orijentaciji donijeta od 88 država pod okriljem UN, a koju je podržala Crna Gora, poziva na poštovanje ljudskih prava svih ljudi bez diskriminacije u odnosu na seksualnu orijentaciju i rodni identitet.

3.2. Dokumenti Savjeta Evrope

Crna Gora je država članica Savjeta Evrope te je obavezuju sva dokumenta iz oblasti ljudskih prava i sloboda koje je donio i/ili donosi Savjet Evrope i njegove institucije i tijela. Navodimo osnovna dokumenta:

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine i Protokol broj 12 uz Konvenciju iz 2000. godine obavezuju Crnu Goru da se svako pravo koje njeni zakoni garantuju ostvaruje

bez diskriminacije po bilo kom osnovu.

Komitet ministara Savjeta Evrope je 2010. godine donio Preporuku državama članicama o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta (Preporuka). Državama članicama je preporučeno da ukinu zakonodavne i druge mjere koje za posljedicu imaju diskriminaciju LGBT osoba kao i da usvoje i sprovedu mjere koje će služiti borbi protiv diskriminacije, poštovanju ljudskih prava i promovisanju tolerancije. Naglašena je i potreba da se zakoni usklade sa praksom Evropskog suda za ljudska prava i slobode iz Strazbura, da se prava koja se priznaju heteroseksualnim partnerima u vanbračnoj zajednici priznaju i homoseksualnim partnerima, posebno ista imovinska prava, status člana uže porodice, mogućnost zajedničkog starateljstva u odnosu na djecu partnera, pravo na povlašćen status u slučaju prava na prebivalište, ako se takav garantuje heteroseksualnim partnerima u vanbračnoj zajednici. Ovim dokumentom preporučeno je i preduzimanje mjera za obezbjeđivanje efikasnog ostvarivanja prava na slobodu izražavanja i mirnog okupljanja LGBT osoba, a vlasti treba javno da osude sprečavanje ostvarivanja ovih prava.

Državama je preporučeno i da žrtvama diskriminacije omoguće pristup efikasnim pravnim lijekovima kao i da ih obavijeste o tome da takvi lijekovi postoje. Mjere za borbu

MEĐUNARODNI DOKUMENTI O ZAŠTITI OD DISKRIMINACIJE PO OSNOVU RODNOG IDENTITETA I SEKSUALNE ORIJENTACIJE

Nastavak...

protiv diskriminacije moraju da uključe sankcije za prekršaje i omogućće odštetu.

Preporuka predviđa mjere koje treba da preduzimaju vlasti i mjere stimulisanja nevladinog sektora (između ostalog i stimulatívno finansiranje) da doprinose nesmetanom ostvarivanju ljudskih prava LGBT osoba.

Važno je pomenuti i izvještaj Komesara za ljudska prava Savjeta Evrope „Diskriminacija po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u Evropi“, koja je zapravo i početna studija za dalje aktivnosti na polju donošenja propisa i kreiranja politike djelovanja u zemljama članicama Savjeta Evrope. Standardi uspostavljeni u 47 država Savjeta Evrope direktno se odražavaju na zaštitu koja se pruža LGBT osobama u zemljama u kojima se LGBT osobe suočavaju s progonom, represijom, čak i smrtnom kaznom. U publikaciji se naglašava neophodnost da se u ostvarivanju ljudskih prava bez diskriminacije objedine naponi Savjeta Evrope, Evropske unije, OEBS-a i UN, da bi se osiguralo da LGBT osobe svugdje uživaju univerzalna prava.

Evropski sud za ljudska prava (Sud) utvrdio je načelo da razlikovanje osoba u zaštiti prava garantovanih Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Konvencija) samo po osnovu njihove seksualne orijentacije, po pravilu, predstavlja diskriminaciju.

Prije više od trideset godina Sud je utvrdio pravilo da homoseksualni odnosi spadaju u sferu prava na privatnost i da kriminalizacija homoseksualnih odnosa predstavlja njihovo kršenje. Sud je takođe ocijenio da razlikovanje uzrasta na kome je dozvoljeno stupanje u homoseksualne i heteroseksualne odnose

predstavlja diskriminaciju (više u dijelu „Stavovi i praksa Evropskog suda za ljudska prava“).

3.3. Dokumenti Evropske unije

Nadnacionalni zakonski poredak Evropske unije karakterišu primarni i sekundarni izvori prava i odluke Evropskog suda pravde sa sjedištem u Luksemburgu. Navešćemo neke od njih.

Primarni izvori prava Evropske unije (nekad Evropska zajednica) kao osnovni princip sadrže zabranu diskriminacije.

U članu 13 Ugovora o osnivanju Evropske zajednice (1957) sadržana je odredba o opštoj zabrani diskriminacije. Posebna ovlašćenja Evropska unija dobila je novim članom 13 u pogledu borbe protiv diskriminacije po osnovu pola, rasnog ili etničkog porijekla, vjerskog ubjeđenja ili vjerovanja, invaliditeta, starosti i seksualne orijentacije.

Da bi borba protiv diskriminacije bila efikasnija, Evropska komisija ustanovila je mrežu pravnih eksperata, koju sada čini 27 nacionalnih eksperata i pet koordinatora za pet oblasti diskriminacije (ranije tri): rasno i etničko porijeklo, vjeroispovijest, invaliditet, starost i seksualna orijentacija.

Mreža se ne bavi samo praćenjem stanja diskriminacije, već i stanjem infrastrukture u pravcu efikasnije zaštite od diskriminacije.

Ugovor iz Lisabona (stupio na snagu 2009. godine) predstavlja važan dokument EU, u kojem se, između ostalog, promovise borba protiv socijalne isključivosti i diskriminacije, socijalna pravda i zaštita, ravnopravnost

žena i muškaraca i solidarnost između generacija te zaštita prava djeteta.

Kriterijumi iz Kopenhagena (1993) definišu standarde iz oblasti vladavine prava, ljudskih prava i zaštite manjina, zaštite od diskriminacije, kao osnovne preduslove u procesu stabilizacije i pridruživanja Evropskoj uniji.

Na osnovu svoje prakse i zajedničkih pravnih načela država članica, Evropski sud pravde definisao je veći broj principa upravno-pravne prirode. Ti se principi mogu grupisati u četiri osnovne kategorije: pouzdanost i predvidivost (pravna izvjesnost); otvorenost i transparentnost; odgovornost; efikasnost i djelotvornost (više u dijelu „Evropski sud pravde“).

3.4. Dokument Principi Džogdžakarte

Dokument „Yogyakarta Principles“ (Principi Džogdžakarte) plod je rada grupe eksperata/kinja iz čitavoga svijeta 2006. godine. U njemu se daju smjernice o tome kako bi trebalo primjenjivati međunarodno pravo kad se radi o diskriminaciji u odnosu na seksualnu orijentaciju i rodni identitet.

Principi Džogdžakarte predstavljaju širok spektar principa ljudskih prava i njihove adekvatne primjene vezano za seksualnu orijentaciju i rodni identitet. Oni potvrđuju primarnu obavezu država u zaštiti ljudskih prava. Svaki princip praćen je detaljnim preporukama koje se upućuju državama. Istovremeno, eksperti naglašavaju da svi akteri imaju odgovornost za unapređenje i zaštitu ljudskih prava. Dodatne preporuke upućuju se upravo tim drugim akterima, među kojima su sistem zaštite ljudskih prava Ujedinjenih nacija, mediji, nevladine organizacije i donatori.

Eksperti/kinje su se složili da Principi Džogdžakarte odražavaju postojeće stanje međunarodnog zakona o ljudskim pravima u odnosu na pitanja koja se odnose na seksualnu orijentaciju i rodni identitet. Naveli su i da države mogu ustanoviti i prihvatiti dodatne obaveze u zaštiti ljudskih prava dok se cjelokupan sistem u toj oblasti i dalje razvija.

Principi Džogdžakarte potvrđuju obavezujuće standarde međunarodnog prava s kojima sve zemlje moraju biti u saglasnosti. Obećavaju drugačiju budućnost za sve ljude, koji se rađaju slobodni i jednaki u dostojanstvu i pravima, da žive slobodno.

POGLAVLJE 4

NACIONALNO ZAKONODAVSTVO

Crna Gora je u procesu stvaranja zakonodavnog okvira za ostvarivanje prava i zaštitu od diskriminacije LGBT osoba.

UVOD U **POGLAVLJE**

Crna Gora je usvojila Zakon o zabrani diskriminacije (jul 2010. godine), kao krovni zakon koji definiše pojam diskriminacije (i neposredne i posredne) i kojim se eksplicitno zabranjuje diskriminacija po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije.

NACIONALNO ZAKONODAVSTVO

Ustav Crne Gore zabranjuje neposrednu ili posrednu diskriminaciju, po bilo kom osnovu.

Crna Gora je u procesu stvaranja zakonodavnog okvira za ostvarivanje prava i zaštitu od diskriminacije LGBT osoba. Usvojen je novi Ustav Crne Gore 2007. godine, Zakon o zabrani diskriminacije (jul 2010. godine), kao krovni zakon koji definiše pojam diskriminacije (i neposredne i posredne) i kojim se eksplicitno zabranjuje diskriminacija po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije. Usvojen je i novi Zakon o zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore, kojim se proširuju nadležnosti te institucije u pogledu zaštite od svih oblika diskriminacije.

U ovom poglavlju biće riječi i o ostalim zakonima koji sadrže antidiskriminatorne odredbe.

4.1. Ustav Crne Gore

Ustav Crne Gore odredbom člana 7 zabranjuje izazivanje ili podsticanje mržnje ili netrpeljivosti po bilo kom osnovu.

Odredbom člana 8 Ustav Crne Gore zabranjuje neposrednu ili posrednu diskriminaciju po bilo kom osnovu. Istim članom propisano je da se neće smatrati diskriminacijom propisi i uvođenje posebnih mjera radi postizanja ukupne ravnopravnosti i zaštite lica, koja su po bilo kom osnovu u nejednakom položaju, a koje se mogu primjenjivati samo dok se ne ostvare ciljevi zbog kojih su preduzete.

Odredbom člana 9 Ustav Crne Gore daje primat međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima nad domaćim zakonodavstvom i omogućava neposrednu primjenu kad odnose uređuju drugačije od unutrašnjeg zakonodavstva.

Ustav odredbom člana 17, stav 2 garantuje jednakost svih građana pred zakonom, bez obzira na kakvu posebnost ili lično svojstvo.

4.2. Zakon o zabrani diskriminacije

4.2.1. Definicija diskriminacije

Jula 2010. godine svojila je i Zakon o zabrani diskriminacije, kao krovni zakon koji na sistemski način uređuje pitanje zaštite od svih oblika diskriminacije, pa i diskriminacije po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije, koji je propisan kao posebni oblik diskriminacije. Zakon definiše i pojam diskriminacije, kako neposredne, tako i posredne.

Diskriminacija se obično određuje kao neopravdano pravljenje razlike prema jednom licu ili grupi lica s obzirom na njihova lična svojstva.

Zakon o zabrani diskriminacije odredbom člana 2, stav 2 definiše diskriminaciju na sljedeći način:

„Diskriminacija je svako neopravdano, pravno ili faktičko, neposredno ili posredno pravljenje

razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje postupanja prema jednom licu, odnosno grupi lica u odnosu na druga lica, kao i isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva nekom licu u odnosu na druga lica, koje se zasniva na rasi, boji kože, nacionalnoj pripadnosti, društvenom ili etničkom porijeklu, vezi sa nekim manjinskim narodom ili manjinskom nacionalnom zajednicom, jeziku, vjeri ili uvjerenju, političkom ili drugom mišljenju, polu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, zdravstvenom stanju, invaliditetu, starosnoj dobi, imovnom stanju, bračnom ili porodičnom stanju, pripadnosti grupi ili pretpostavci o pripadnosti grupi, političkoj partiji ili drugoj organizaciji, kao i drugim ličnim svojstvima.“

Primjer: Diskriminacija će postojati kada izgubi posao samo zato što je gej muškarac.

Postupak utvrđivanja da li je u konkretnom slučaju došlo do diskriminacije trebalo bi da se odnosi na analizu pet elemenata:

1. Diskriminacija znači nejednak tretman, odnosno pravljenje razlike

Tri aspekta nejednakog tretmana zaslužuju posebnu pažnju. Jedan se odnosi na sadržinu pravljenja razlike, drugi na prirodu različitog tretmana, a treći na njegove pojavne oblike, odnosno formu.

a. Sadržina

Po svojoj sadržini, pravljenje razlike ogleda se u isključivanju, ograničavanju ili davanju prvenstva.

Primjer: Isključivanje postoji kad vlasnik/ca plaže ne dopušta LGBT osobama ulazak na plažu. Ograničavanje postoji kad se LGBT osobi ne omogući zdravstvena zaštita kad dođe na red već tek na kraju, kad više niko ne čeka. Privilegovanje postoji kad ministar/ka u radni odnos u ministarstvu prima samo pripadnike/ce svoje političke partije.

Sa stanovišta sadržine nejednak tretman uvijek ima dva vida:

- » stavljanje jednih u gori položaj, što se najčešće sastoji u obespravljivanju
- » stavljanje drugih u bolji položaj, što se naziva privilegovanje ili povlašćivanje.

b. Priroda

Po svojoj prirodi, nejednak tretman može se sastojati u činjenju ili nečinjenju.

- » Ako se nejednak tretman vrši preduzimanjem nekog akta, odnosno vršenjem neke radnje, govori se o diskriminaciji koja je izvršena činjenjem ili postupanjem.

Primjer: Diskriminatorski postupi vlasnik/ca kafane kad na ulazu okači

NACIONALNO ZAKONODAVSTVO

Nastavak...

tablu na kojoj piše da je LGBT osobama
zabranjen ulazak u kafanu.

Ako do nejednakog tretmana dođe
zbog odsustva činjenja, odnosno
nepostupanja, govori se o diskriminaciji
do koje je došlo nečinjenjem.

**Primjer: Neusaglašavanje
zakonodavstva kad se radi o imovinskim
pravima za pripadnike/ce seksualnih
manjina s međunarodnim standardima
koji tretiraju ovu oblast.**

c. Forma

Po svojoj formi, diskriminacija ima mnogo
oblika, odnosno vidova. Ponekad je
vidljiva ili direktna, a ponekad skrivena ili
indirektna; nekad se sastoji u uskraćivanju
prava jednima, a ponekad u privilegovanju,
priznavanju prava drugima; nekad je po
srijedi obična diskriminacija, a nekad se radi
o teškom obliku diskriminacije; nekad se
sastoji u preduzimanju ili nepreduzimanju
kakvog materijalnog akta, a nekada u
uvredljivom, odnosno uznemiravajućem
govoru. Cilj prava jeste da odredi i imenuje
sve pojavne oblike diskriminacije.

2. Diskriminacija znači pravljenje razlike, odnosno nejednak tretman koji dolazi od strane fizičkog ili pravnog lica.

Kad se pitamo od koga potiče diskriminacija,
onda se u svakom konkretnom slučaju
pitamo o dvije stvari: prvo, na koje se lice
odnosi zabrana vršenja diskriminacije,
odnosno ko je adresat obaveze poštovanja
načela jednakosti, i drugo kakva je priroda
te njegove obaveze, u čemu se ona sastoji.

a. Adresat obaveze

Svi su dužni da poštuju princip jednakosti
ljudi. Niko nema pravo da vrši diskriminaciju.

To znači da su adresati obaveze
uzdržavanja od vršenja diskriminacije
svi pojedinci (fizička lica), preduzeća,
organizacije, ustanove, državni organi i
drugi organi vlasti (sva pravna lica).

b. Priroda obaveze

Obaveza poštovanja principa jednakosti
može biti negativna ili pozitivna.
Negativna obaveza podrazumijeva da se ne
postupa diskriminatorски, odnosno da se
uzdrži od diskriminatorског postupanja.
Zabrana diskriminacije najčešće se
iscrpljuje u negativnoj obavezi.

**Primjer: Skupština ima negativnu
obavezu, mora se uzdržati od donošenja
diskriminatorских zakona.**

Ponekad, adresat može imati i pozitivnu
obavezu, koja se sastoji u obavezi
preduzimanja određenih aktivnosti,
odnosno vršenja radnji u cilju sprečavanja
ili kažnjavanja akata diskriminacije. Zbog
toga se ova obaveza naziva pozitivnom. Ako
adresat, a po pravilu je to organ javne vlasti,
ne postupi u skladu s ovom obavezom,
smatraće se da je postupio diskriminatorски.

**Primjer: Policija ima pozitivnu obavezu
da spriječi huligane da fizički napadnu
učesnike/ce skupa organizovanog u
cilju unapredjenja ljudskih prava LGBT
osoba.**

3. Diskriminacija znači pravljenje razlike, odnosno nejednak tretman koji dolazi od strane fizičkog ili pravnog lica i koji se vrši prema licu ili grupi.

Žrtva diskriminacije može biti svako lice, fizičko ili pravno, pojedinac sam ili kao dio grupe koja trpi diskriminaciju.

- a. Fizičko i pravno lice
Najčešće su žrtve diskriminacije fizička lica, odnosno pojedinci. No i sva pravna lica mogu biti žrtve diskriminacije (preduzeća, ustanove...), kao i preduzetnici koji obavljaju privrednu djelatnost.
- b. Pojedinac i grupa
Pojedinci mogu biti žrtve diskriminacije bilo individualno bilo kao članovi grupe lica koja dijele određeno zajedničko svojstvo. Pri tome, nijesu od značaja brojnost grupe ili druga njena svojstva, kao što su lokalitet, socijalna struktura članova i sl.

4. **Diskriminacija znači pravljenje razlike, odnosno nejednak tretman koji dolazi od strane fizičkog ili pravnog lica i koji se vrši prema licu ili grupi lica s obzirom na njihova lična svojstva.**
- Do diskriminacije dolazi kad se jedno lice stavi u gori ili bolji položaj samo zbog ličnog svojstva – zbog toga što ima ili nema određenu boju kože, pripada određenoj naciji, zbog pola, seksualne orijentacije, rodnog identiteta i sl. Da bi nejednak tretman predstavljao diskriminaciju, potrebno je apstrahovati, ignorisati cjelokupnu ličnost čovjeka u svim njegovim aspektima i svesti ga samo na jedno od ličnih svojstava, npr. na to da je homoseksualac/ka. U tom smislu, odgovori na dva pitanja bitno određuju mogućnost pravne zaštite od diskriminacije. Prvo, s obzirom na koja je svojstva lica diskriminacija zabranjena, i drugo, kako definisati pojedina lična svojstva.

- a. Lista ličnih svojstava

Pravilo je da je diskriminacija zabranjena s obzirom na sva lična svojstva ljudi, odnosno s obzirom na bilo koje lično svojstvo lica. Liste ličnih svojstava koje se srijeću u mnogim konvencijama, ustavima, zakonima, odlukama sudova i sl. ne bi smjele biti zatvorene, tj. svedene na tačno određena nabrojana lična svojstva. Te su liste informativne, one upućuju samo na primjere ličnih svojstava, a izričito zabranjuju i diskriminaciju na osnovu ličnog svojstva koje nije navedeno u listi.

Primjer: Odredba člana 2, stav 2 Zakona o zabrani diskriminacije Crne Gore, kojim je propisano da je diskriminacija zabranjena ako se „zasniva na rasi, boji kože, nacionalnoj pripadnosti, društvenom ili etničkom porijeklu, vezi sa nekim manjinskim narodom ili manjinskom nacionalnom zajednicom, jeziku, vjeri ili uvjerenju, političkom ili drugom mišljenju, polu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, zdravstvenom stanju, invaliditetu, starosnoj dobi, imovnom stanju, bračnom ili porodičnom stanju, pripadnosti grupi ili pretpostavci o pripadnosti grupi, političkoj partiji ili drugoj organizaciji, kao i drugim ličnim svojstvima“.

- b. Definisanje ličnih svojstava
Lična svojstva kao što su nacionalna pripadnost, društveno ili etničko porijeklo, političko mišljenje i slično ne zahtijevaju posebno određenje, jer je sasvim jasno na što se ti pojmovi odnose. Postoje, međutim, lična svojstva koja se moraju definisati unaprijed, kako bi se izbjegla zabuna u pogledu njihova značenja.

NACIONALNO ZAKONODAVSTVO

Nastavak...

5. **Diskriminacija znači neopravdano, nedozvoljeno pravljenje razlike, odnosno zabranjen nejednak tretman koji dolazi od strane fizičkog ili pravnog lica i koji se vrši prema licu ili grupi s obzirom na njihova lična svojstva.** Nije svako pravljenje razlike među ljudima s obzirom na njihova lična svojstva nedozvoljena diskriminacija. Pitanje je dozvoljenosti nejednagog tretmana, odnosno kad će se smatrati da pravljenje razlike među pojedincima s obzirom na njihova lična svojstva nije diskriminacija. Ponekad će odgovor na pitanje o dozvoljenosti različitoga tretmana zahtijevati primjenu posebnih pravnih pravila ili primjenu veoma složenih pravnih metoda odmjerenja interesa. Prema pravilu iz prakse Evropskog suda za ljudska prava u primjeni Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, različit je tretman nedozvoljen, odnosno diskriminacija će postojati ako su cilj ili posljedica preduzetih mjera neopravdani i ako ne postoji srazmjera između preduzetih mjera i cilja koji se ovim mjerama ostvaruje.

Definisana je neposredna i posredna diskriminacija

Diskriminatorno postupanje tj. osnovni oblici diskriminacije prema Zakonu o zabrani diskriminacije jesu:

- » neposredna diskriminacija
- » posredna diskriminacija.

„Neposredna diskriminacija postoji ako se aktom, radnjom ili nečinjenjem lica ili grupa lica, u istoj ili sličnoj situaciji, dovode ili su dovedeni, odnosno mogu biti dovedeni u nejednak položaj u odnosu na drugo lice ili grupu lica po nekom od osnova iz stava

2 ovog člana, osim ako su taj akt, radnja ili nečinjenje objektivno i razumno opravdani zakonitim ciljem, uz upotrebu sredstava koja su primjerena i neophodna za postizanje cilja, odnosno u prihvatljivo srazmjernom odnosu sa ciljem koji se želi postići.“

Primjer: Neposrednom diskriminacijom smatralo bi se kada bi na vratima nekog restorana stajao natpis: „Ne poslužujemo LGBT osobe“.

„Posredna diskriminacija postoji ako prividno neutralna odredba propisa ili opšteg akta, kriterijum ili praksa dovodi ili bi mogla dovesti lice ili grupu lica u nejednak položaj u odnosu na druga lica ili grupu lica, po nekom od osnova diskriminacije, osim ako je ta odredba, kriterijum ili praksa objektivno i razumno opravdana zakonitim ciljem, uz upotrebu sredstava koja su primjerena i neophodna za postizanje cilja, odnosno u prihvatljivo srazmjernom odnosu sa ciljem koji se želi postići.“

Primjer: Slučaj posredne diskriminacije jeste ako vlasnik/ca restorana želi da izbjegne zapošljavanje LGBT osoba tako što traži od kandidata/kinje da je u braku.

„Diskriminacijom se smatra i podsticanje i davanje instrukcija da se određeno lice ili grupa lica diskriminišu po nekom od navedenih osnova.“

Primjer: Fizičko lice pouči vlasnika/cu restorana kako da obezbijedi da u restoran ne ulaze LGBT osobe.

Zakonom o zabrani diskriminacije eksplicitno je zabranjena diskriminacija po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije:

- „Svako pravljenje razlike, nejednako postupanje ili dovođenje u nejednak položaj lica po osnovu rodnog identiteta ili seksualne orijentacije smatra se diskriminacijom.
- Svako ima pravo da izrazi svoj rodni identitet i seksualnu orijentaciju.
- Rodni identitet i seksualna orijentacija su privatna stvar svakog lica i niko ne može biti pozvan da se javno izjasni o svom rodnom identitetu i seksualnoj orijentaciji.“ (Član 19)

Propisani su i teži oblici diskriminacije:

„Težim oblikom diskriminacije, po nekom od osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona, smatra se diskriminacija:

1. učinjena prema istom licu ili grupi lica po više osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona (višestruka diskriminacija);
2. učinjena više puta prema istom licu ili grupi lica (ponovljena diskriminacija);
3. učinjena u dužem vremenskom periodu prema istom licu ili grupi lica (produžena diskriminacija);
4. propagiranjem putem javnih glasila, kao i ispisivanjem i isticanjem sadržaja i simbola diskriminatorске sadržine na javnim mjestima;
5. koja ima naročito teške posljedice po diskriminisanog lica, grupu lica ili po njihovu imovinu.“ (Član 20)

4.2.2. Zaštita pred Institucijom Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore

Zaštitnik/ca ljudskih prava i sloboda Crne Gore ovim Zakonom postao je centralno

tijelo za zaštitu od svih oblika diskriminacije. Navešćemo odredbe Zakona koje se odnose na postupanje Zaštitnika/ce:

„Pored nadležnosti i ovlašćenja propisanih posebnim zakonom, Zaštitnik/ca ljudskih prava i sloboda je nadležan/na i da:

1. podnosiocu/teljki pritužbe koji/a smatra da je diskriminisan/na od strane fizičkog ili pravnog lica daje potrebna obavještenja o njegovim/njenim pravima i obavezama, kao i mogućnostima sudske i druge zaštite;
2. sprovodi postupak mirenja, uz pristanak lica koje smatra da je diskriminisan i organa, drugog pravnog i fizičkog lica za koje ono smatra da je izvršilo diskriminaciju, uz mogućnost zaključivanja vansudskog poravnjanja, u skladu sa zakonom kojim se uređuje postupak posredovanja;
3. informiše javnost o značajnijim pojavama diskriminacije;
4. po potrebi, vrši istraživanja u oblasti diskriminacije;
5. vodi posebnu evidenciju o podnijetim pritužbama u vezi sa diskriminacijom;
6. prikuplja i analizira statističke podatke o slučajevima diskriminacije;
7. preduzima aktivnosti radi podizanja svijesti o pitanjima u vezi sa diskriminacijom.“ (Član 21)

„Svako ko smatra da je diskriminisan aktom, radnjom ili nepostupanjem organa i drugih pravnih i fizičkih lica, može se obratiti pritužbom Zaštitniku/ci.

Pritužbu iz stava 1 ovog člana Zaštitniku/ci mogu podnijeti i organizacije ili pojedinci/ke koji/e se bave zaštitom ljudskih prava, uz saglasnost diskriminisanog lica ili grupe lica.

NACIONALNO ZAKONODAVSTVO

Nastavak...

Postupanje po pritužbama iz st. 1 i 2 ovog člana, sprovodi se u skladu sa propisima kojima je uređen način rada Zaštitnika/ce, ukoliko ovim zakonom nije drukčije uređeno.“ (Član 22)

„Zaštitnik/ca, u posebnom dijelu godišnjeg izvještaja, obavještava Skupštinu Crne Gore o uočenim pojavama diskriminacije i preduzetim aktivnostima i predlaže preporuke i mjere za otklanjanje diskriminacije.

O uočenim pojavama diskriminacije Zaštitnik/ca može da podnese Skupštini Crne Gore poseban izvještaj, ako to od njega zatraži nadležno radno tijelo Skupštine Crne Gore ili ako Zaštitnik/ca ocijeni da to zahtijevaju naročito važni razlozi.“ (Član 23)

4.2.3. Zaštita pred sudom

Pored zaštite koju pruža Institucija Zaštitnika/ce ljudskih prava i sloboda Crne Gore, uz njene nadležnosti, uređena je i oblast sudske zaštite od diskriminacije.

Razvijena i jasno ustrojena oblast sudske zaštite neophodan je instrument u borbi protiv diskriminacije. Uređen je postupak pred sudom, tužba, rok za podnošenje tužbe, podnošenje tužbe od strane drugih lica i obavještavanje Zaštitnika/ce.

Veoma je važno istaći i da je teret dokazivanja da nije došlo do diskriminatornog ponašanja na tuženoga/tužene, što predstavlja standard razvijenih demokratskih država u borbi protiv diskriminatornog ponašanja, koji proizilazi iz primarnog i sekundarnog evropskog zakonodavstva.

Navešćemo neke od odredbi Zakona:

• Postupak pred sudom

„Svako ko smatra da je povrijeđen diskriminatornim postupanjem organa, drugog pravnog ili fizičkog lica ima pravo na zaštitu pred sudom, u skladu sa zakonom. Postupak se pokreće tužbom.

Na postupak iz stava 2 ovog člana shodno se primjenjuju odredbe zakona kojim se uređuje parnični postupak, ako ovim zakonom nije drugačije određeno.

Postupak iz stava 2 ovog člana je hitan.

U sporu za zaštitu od diskriminacije revizija je uvijek dozvoljena.“ (Član 24)

• Mjesna nadležnost

„U postupku za zaštitu od diskriminacije mjesno je nadležan, pored suda opšte mjesne nadležnosti, i sud na čijem području je prebivalište, odnosno sjedište tužioca/teljke.“ (Član 25)

• Tužba

„Tužbom iz člana 24 stav 2 ovog zakona može se tražiti i:

1. utvrđenje da je tuženi/a diskriminatorski postupao/la prema tužiocu/teljki;
2. zabrana vršenja radnje od koje prijeti diskriminacija, odnosno zabrana ponavljanja radnje diskriminacije;
3. naknada štete, u skladu sa zakonom;
4. objavljivanje presude kojom je utvrđena diskriminacija na trošak tuženog/e u medijima, ukoliko je diskriminacija izvršena putem medija.

U slučajevima iz stava 1 tač. 1 i 2 ovog člana tužbeni zahtjev se ističe zajedno sa zahtjevima za zaštitu prava o kojima se odlučuje u parničnom postupku, ako su ovi zahtjevi u međusobnoj vezi i zasnivaju se na istom činjeničnom i pravnom osnovu.

Tužba iz stava 1 tač. 1 i 2 ovog člana može se podnijeti samostalno samo ako akt ili radnja diskriminacije nije imala za posljedicu gubitak ili povredu nekog prava.“ (Član 26)

- **Rok za podnošenje tužbe**

„Tužba iz člana 24 stav 2 ovog zakona može se podnijeti u roku od 90 dana od dana saznanja za učinjenu diskriminaciju.“ (Član 27)

- **Privremene mjere**

„Prije pokretanja, ili u toku postupka po tužbi iz člana 24 ovog zakona, sud može, na predlog stranke, odrediti privremene mjere. U predlogu za izdavanje privremene mjere mora se učiniti vjerovatnim da je mjera potrebna da bi se spriječila opasnost od nastupanja nenadoknadive štete, osobito teške povrede prava na jednako postupanje ili sprečavanje nasilja.

O predlogu za izdavanje privremene mjere sud je dužan da donese odluku bez odlaganja.

Na postupak iz stava 1 ovog člana shodno se primjenjuju odredbe Zakona o izvršnom postupku.“ (Član 28)

- **Teret dokazivanja**

„Ukoliko tužilac/teljka učini vjerovatnim da je tuženi/a izvršio/la akt diskriminacije, teret dokazivanja da usljed tog akta nije došlo do povrede jednakosti u pravima i pred zakonom prelazi na tuženog/u.

Odredba stava 1 ovog člana ne odnosi se na prekršajni i krivični postupak.“ (Član 29)

- **Druga lica koja mogu podnijeti tužbu**

„Tužbu iz člana 26 stav 1 tač. 1, 2 i 4 ovog zakona, u ime diskriminisanog lica, mogu podnijeti i organizacije ili pojedinci/ke koji/e se bave zaštitom ljudskih prava.

Tužba iz stava 1 ovog člana može se podnijeti samo uz pisani pristanak diskriminisanog lica ili grupe lica.“ (Član 30)

- **Obavješćavanje Zaštitnika/ce**

„Podnosilac/teljka tužbe iz čl. 24 i 30 ovog zakona koji/a je podnio/la i pritužbu Zaštitniku/ci dužan/na je da pisanim putem obavijesti Zaštitnika/cu o pokretanju sudskog postupka.“ (Član 31)

4.2.4. Inspekcijski nadzor

Uloga inspekcija

„Inspekcijski nadzor nad sprovođenjem ovog zakona u odnosu na diskriminaciju u oblasti rada i zapošljavanja, zaštite na radu, zdravstvene zaštite, obrazovanja, građevinarstva, saobraćaja, turizma i u drugim oblastima vrše inspekcije nadležne za te oblasti, u skladu sa zakonom.“ (Član 32)

Vođenje evidencije

Sudovi, inspekcijski organi i organi za prekršaje po ovom Zakonu obavezni su da vode posebnu evidenciju o podnešenim tužbama u vezi s diskriminacijom i da podatke iz evidencije blagovremeno dostave Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore. Bliži sadržaj i način vođenja ovih evidencija uređen je Pravilnikom o sadržaju i načinu vođenja evidencije o slučajevima prijavljene diskriminacije (Službeni list CG, br. 23/11), koji je donijelo Ministarstvo za ljudska i manjinska prava. Članom 3 Pravilnika propisano je da evidencija predstavlja elektronski vođenu bazu podataka koja omogućava neposredan pristup podacima Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore i da se podaci u evidenciji sistematizuju i vode u obliku registra. Elektronska baza podataka, koja omogućava neposredan pristup podacima Zaštitniku/ci još uvijek nije uspostavljena.

4.3. Zakon o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore

Stupanjem na snagu novog Zakona o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore, avgusta 2011. godine, u potpunosti je zaokružena nadležnost Zaštitnika u oblasti zaštite od diskriminacije.

Nadležnosti Zaštitnika su, pored diskriminacije koja je počinjena od strane državnih

NACIONALNO ZAKONODAVSTVO

Nastavak...

organa, organa lokalnih samouprava, javnih službi i drugih nosilaca javnih ovlaštenja, proširene i u odnosu na diskriminaciju koja je počinjena od strane svih pravnih i fizičkih lica, što zahtijeva poseban pristup Zaštitnika u preventivnom djelovanju, ali i otklanjanju svih oblika diskriminacije. Kad ocijeni da je neophodno, Zaštitnik pred sudom pokreće postupak za zaštitu od diskriminacije, ili se pojavljuje u ulozi umještača u sudskom postupku, na strani diskriminisanog lica.

Navešćemo neke od odredbi Zakona o zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore koje se odnose na zaštitu od diskriminacije:

„Zaštitnik/ca samostalno i nezavisno, na načelima pravde i pravičnosti, preduzima mjere za zaštitu ljudskih prava i sloboda, kad su povrijeđena aktom, radnjom ili nepostupanjem državnih organa, organa državne uprave, organa lokalne samouprave i lokalne uprave, javnih službi i drugih nosilaca javnih ovlaštenja kao i mjere za sprečavanje mučenja i drugih oblika nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja i mjere za zaštitu od diskriminacije.

Zaštitnik/ca nema ovlaštenje u odnosu na rad sudova, osim u slučajevima utvrđenim ovim zakonom.“ (Član 2)

„Zaštitniku/ci se može obratiti svako ko smatra da su aktom, radnjom ili nepostupanjem organa povrijeđena njegova/njena prava ili slobode. Zaštitnik/ca postupa i po sopstvenoj inicijativi.

Postupak pred Zaštitnikom/com je besplatan.“ (Član 3)

„Rad Zaštitnika/ce je javan, ako zakonom nije drukčije određeno. Javnost rada Zaštitnika/ce obezbjeđuje se podnošenjem i objavljivanjem

godišnjeg i posebnog izvještaja i na drugi način, u skladu sa zakonom.“ (Član 4)

„Zaštitnik/ca ima jednog ili više zamjenika/ca.

Zamjenik/ca obavlja poslove iz nadležnosti Zaštitnika/ce.

Jedan od zamjenika/ca bavi se zaštitom od diskriminacije.

Odluku o broju zamjenika/ca Zaštitnika/ce donosi Skupština Crne Gore.“ (Član 9)

„Zaštitnik/ca je ovlašten/a da postupa po pritužbama koje se odnose na rad sudova u slučaju odugovlačenja postupka, zloupotrebe procesnih ovlaštenja ili neizvršavanja sudskih odluka.“ (Član 17)

„Zaštitnik/ca može dati inicijativu za donošenje zakona, drugih propisa i opštih akata radi usaglašavanja sa međunarodno priznatim standardima u oblasti ljudskih prava i sloboda.

Organ kojem je podnijeta inicijativa iz stava 1 ovog člana dužan je da se o toj inicijativi izjasni.

Ukoliko smatra da je to potrebno radi zaštite i unapređenja ljudskih prava i sloboda, Zaštitnik/ca daje mišljenje na predlog zakona, drugog propisa ili opšteg akta.“ (Član 18)

„Zaštitnik/ca može da pokrene postupak pred Ustavnim sudom Crne Gore za ocjenu saglasnosti zakona sa Ustavom i potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima, odnosno saglasnosti drugih propisa i opštih akata sa Ustavom i zakonom.“ (Član 19)

„Zaštitnik/ca se bavi i opštim pitanjima od značaja za zaštitu i unapređenje ljudskih

prava i sloboda i sarađuje sa organizacijama i institucijama koje se bave ljudskim pravima i slobodama.“ (Član 21)

„Zaštitnik/ca nije ovlašten/a da mijenja, ukida ili poništava akte organa. Zaštitnik/ca ne može da zastupa stranke u postupku, niti da u njihovo ime ulaže pravna sredstva, osim u slučaju iz člana 27 stav 2 ovog zakona.“ (Član 22)

„Zaštitnik/ca je institucionalni mehanizam za zaštitu od diskriminacije.

Zaštitnik/ca, uz saglasnost diskriminisanog lica, postupa i preduzima mjere za zaštitu od diskriminacije, u skladu sa ovim zakonom i posebnim zakonom kojim je uređena zabrana diskriminacije.

Kad ocijeni da je neophodno, Zaštitnik/ca pred sudom pokreće postupak za zaštitu od diskriminacije ili se u tom postupku, kao umještač, pridružuje diskriminisanom licu.

U postupanju Zaštitnika/ce u slučajevima diskriminacije od strane fizičkog ili pravnog lica shodno se primjenjuju odredbe ovog zakona.“ (Član 27)

„Postupak ispitivanja povrede ljudskih prava i sloboda pokreće se povodom pritužbe ili po sopstvenoj inicijativi.

Zaštitnik/ca ispituje povrede ljudskih prava i sloboda po sopstvenoj inicijativi kad sazna da su aktom, radnjom ili nepostupanjem organa povrijeđena ljudska prava i slobode.

Za postupanje po sopstvenoj inicijativi neophodna je saglasnost oštećenog/ne.“ (Član 28)

4.4. Ostali zakoni koji sadrže odredbe o zabrani diskriminacije

- Zakon o rodnoj ravnopravnosti (Službeni list CG, broj 46/07)
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti (Službeni list CG, broj 39/04 i 14/10)
- Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti (Službeni list CG, broj 78/05)
- Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju (Službeni list CG, broj 79/08, 14/10, 78/10, i 34/11)
- Zakon o radu (Službeni list CG, br. 49/08 i 26/09)
- Zakon o državnim službenicima i namještenicima (Službeni list CG, broj 50/08, 86/09 i 49/10)
- Zakon o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti (Službeni list CG, broj 14/10)
- Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju (Službeni list CG, broj 64/02, 31/05, 49/07 i 45/10)
- Zakon o medijima (Službeni list CG, broj 51/02)
- Zakon o elektronskim medijima (Službeni list CG, broj 46/10)
- Krivični zakonik (Službeni list CG, broj 71/03, 47/06, 40/08, 25/10 i 32/11)
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici (Službeni list CG, broj 46/10)
- Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći (Službeni list CG, broj 20/11) i dr.

Od nabrojanih zakona jedino Zakon o radu i Zakon o medijima izričito određuju seksualnu orijentaciju kao nedozvoljeni osnov diskriminacije. Zakon o radu zabranjuje i seksualno uznemiravanje (član 8). Zakon o medijima izričito zabranjuje objavljivanje informacija i mišljenja koja podstiču na diskriminaciju, mržnju ili

NACIONALNO ZAKONODAVSTVO

Nastavak...

nasilje protiv osoba ili grupe osoba zbog njihove seksualne orijentacije (član 23).

4.5. Krivičnopravna zaštita od diskriminacije LGBT osoba

Najčešće se homofobično nasilje događa na javnim mjestima. Najproblematičnije je društveno skriveno i nevidljivo nasilje, koje se javlja u različitim oblicima, od stalnog straha od „otkrivanja“ i straha pred nasiljem do samopovređivanja zbog institucionalizovane homofobije. Može biti verbalno i fizičko.

Verbalno nasilje je svaki oblik ponašanja usmjeren na povređivanje dostojanstva osobe, od upućivanja uvreda, ogovaranja, ismijavanja, prijetnji, pa do ucjena.

Fizičko nasilje je svaki oblik fizičkog napada na tjelesni integritet osobe, što se sastoji od nanošenja tjelesnih povreda različitog intenziteta primjenom fizičke snage ili predmetima ili pak upotrebom oružja.

Crnogorsko zakonodavstvo prepoznaje krivična djela koja se mogu desiti na štetu LGBT osoba: povreda ravnopravnosti, rasna i druga diskriminacija, mučenje. Propisuje i druga krivična djela, koja se najčešće dešavaju na štetu LGBT osoba, kao što su teško ubistvo, laka i teška tjelesna povreda, zlostavljanje, ugrožavanje sigurnosti, iznošenje ličnih i porodičnih prilika, uništenje i oštećenje tuđe stvari, ucjena, nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici, nasilničko ponašanje itd.

Navešćemo neka o njih:

Povreda ravnopravnosti

Ko zbog nacionalne ili etničke pripadnosti, rase ili vjeroispovijesti ili zbog odsustva te pripadnosti ili zbog razlika u pogledu političkog ili drugog ubjeđenja, pola, jezika, obrazovanja, društvenog položaja, socijalnog porijekla, imovnog stanja ili nekog drugog ličnog svojstva, drugome uskrati ili ograniči ljudska prava i slobode utvrđene Ustavom, zakonima ili drugim propisima ili opštim aktima ili potvrđenim međunarodnim ugovorima ili mu na osnovu ove razlike daje povlastice ili pogodnosti, kazniće se zatvorom do tri godine. (Član 159)

Komentar

Ovako propisanom odredbom Krivičnog zakonika seksualna orijentacija i rodni identitet nijesu eksplicitno navedeni, kao ni u ostalim odredbama Zakonika. Podvode se pod „i druga lična svojstva“ (npr. uskraćivanje licu homoseksualne orijentacije da, pod jednakim uslovima, konkuriše za određeno radno mjesto, neprimanjem njegove/njene dokumentacije).

Mučenje

Ko drugom nanese veliki bol ili teške patnje, bilo da su tjelesne ili duševne, sa ciljem da od njega ili trećeg lica dobije priznanje ili drugo obavještenje, ili da ga nezakonito kazni ili da ga zastraši, ili da na njega izvrši pritisak, ili da zastraši ili izvrši pritisak na neko treće lice, ili iz nekog drugog razloga koji se zasniva na diskriminaciji, kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.

Ako djelo iz stava 1 ovog člana izvrši službeno lice u vršenju službe ili je djelo izvršeno uz njegov izričiti ili prećutni pristanak ili ako je službeno lice podstrekavalo drugo lice na izvršenje djela iz stava 1 ovog člana, kazniće

se za djelo iz stava 1 ovog člana zatvorom od jedne do osam godina. (Član 167)

Komentar

I kod ovog krivičnog djela, kao i kod krivičnog djela zlostavljanja, radi se o povredi ljudskog dostojanstva. Kao primjer stava 2 ovog člana navodimo pretpostavljeni slučaj lezbejke koju sasluša nadležni državni tužilac na način koji vrijeđa njeno dostojanstvo, koristeći saznanje o njenoj seksualnoj orijentaciji da bi dobio priznanje.

Iznošenje ličnih i porodičnih prilika

Ko iznosi ili pronosi štogod iz ličnog ili porodičnog života nekog lica što može škoditi njegovoj časti ili ugledu, kazniće se novčanom kaznom od tri hiljade do deset hiljada eura.

Ako je djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno putem medija ili sličnih sredstava ili na javnom skupu, učinilac će se kazniti novčanom kaznom od pet hiljada do četrnaest hiljada eura.

Ako je ono što se iznosi ili pronosi dovelo ili moglo dovesti do teških posljedica za oštećenog, učinilac će se kazniti novčanom kaznom najmanje osam hiljada eura.

Za iznošenje ili pronosjenje ličnih ili porodičnih prilika koje je učinjeno u vršenju službene dužnosti, novinarskog poziva, odbrani nekog prava ili pri zaštiti opravdanih interesa, učinilac se neće kazniti, ako dokaže istinitost svog tvrđenja ili ako dokaže da je imao osnovanog razloga da povjeruje u istinitost onog što je iznosio ili pronosio.

Istinitost ili neistinitost onog što se iznosi ili pronosi iz ličnog ili porodičnog života

nekog lica ne može se dokazati, osim u slučajevima iz stava 4 ovog člana. (Član 197)

Komentar

I ovo krivično djelo može se desiti na štetu LGBT osoba. U ovom slučaju kažnjivo je iznošenje saznanja o seksualnoj orijentaciji osobe drugim osobama. Počinitelji su najčešće žrtvi poznati i često se radi o osobama iz njezina neposrednog okruženja, odnosno kojima se sama povjerila. Ta se informacija najčešće plasira iz diskriminatorских pobuda, da bi se žrtva pred svojim okruženjem i u javnosti diskreditovala, odnosno bila predmet osude.

Rasna i druga diskriminacija

Ko na osnovu razlike u rasi, boji kože, nacionalnosti, etničkom porijeklu ili nekom drugom svojstvu krši osnovna ljudska prava i slobode zajamčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i ratifikovanim međunarodnim ugovorima od strane Crne Gore, kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.

Kaznom iz stava 1 ovog člana kazniće se ko vrši proganjanje organizacija ili pojedinaca zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost ljudi. (Član 443)

Komentar

Kod ovog krivičnog djela, kao i u prethodnom slučaju, nije eksplicitno navedena kao lično svojstvo seksualna orijentacija i rodni identitet, ali se može podvesti pod „neka druga svojstva“. Sankcionišu se i oni koji vrše proganjanje organizacija koje se bave ravnopravnošću ljudi (npr. proganjanje nevladine organizacije, koja se bavi zaštitom i unapređenjem LGBT prava).

POGLAVLJE 5

EVROPSKA SUDSKA PRAKSA

Komitet Ministara Savjeta Evrope je 2010. godine donio preporuku državama o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Preporukom je, između ostalog, naglašena potreba da se zakoni usklade sa praksom Evropskog suda za ljudska prava i slobode iz Strazbura.

UVOD U **POGLAVLJE**

Zadatak Evropskog suda za ljudska prava je da obezbijedi da države članice poštuju prava i garancije date Konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. On to sprovodi kroz razmatranje predstavki (aplikacija) podnijetih od strane pojedinaca ili (ponekad) država.

EVROPSKA SUDSKA PRAKSA

Ako građanin/ka smatra da je lično i direktno bio žrtva kršenja prava može se obratiti predstavkom Evropskom sudu za ljudska prava kad iskoristi svaki pravni lijek unutar države.

5.1. Evropski sud za ljudska prava

Evropski sud za ljudska prava je međunarodni sud sa sjedištem u Strazburu. Osnovan je Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Konvencija objašnjava način funkcionisanja Suda i sadrži listu prava i garancija koje priznaje svaka država članica. Zadatak Suda je da obezbijedi da države članice poštuju prava i garancije date Konvencijom. On to sprovodi kroz razmatranje predstavljanja (aplikacija) podnijetih od strane pojedinaca ili (ponekad) država. Ako građanin/ka smatra da je lično i direktno bio žrtva kršenja prava garantovanih Konvencijom ili njenim protokolima može se obratiti predstavkom Sudu kad iskoristi svaki pravni lijek unutar države koji bi mu mogao pomoći u obeštećenju u predmetu povodom kojeg podnosi predstavku. Povreda prava mora biti učinjena od strane zemlje potpisnice Konvencije.

Kad se ustanovi da je država članica prekršila jedno ili više prava i garancija, Sud donosi presudu. Presude su obavezujuće: država na koju se presuda odnosi u obavezi je da djeluje u skladu s njom.

Broj sudija jednak je broju zemalja članica Savjeta Evrope koje su ratifikovale Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Savjet Evrope trenutno čini četrdeset sedam država. Sudije Evropskog suda za ljudska

prava djeluju samostalno i ne predstavljaju nijednu zemlju. U radu sa predstavkama Sud sarađuje sa Sekretarijatom, koji uglavnom čine pravници/ce iz zemalja članica. Oni su takođe potpuno nezavisni od svojih zemalja i ne predstavljaju podnosiocima predstavljanja niti zemlje.

Koja su prava zagarantovana Konvencijom i njenim protokolima?

Konvencija garantuje pojedinačno:

- pravo na život
- pravo na pravično suđenje u građanskim i krivičnim postupcima
- pravo na slobodu i bezbjednost ličnosti
- pravo na slobodu izražavanja
- pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti
- pravo na slobodu udruživanja
- pravo na slobodu okupljanja
- pravo na efikasan pravni lijek
- pravo na mirno uživanje imovine i
- pravo na slobodne izbore.

Što Konvencija i njeni protokoli zabranjuju?

Konvencija zabranjuje pojedinačno:

- mučenje i nečovječno ili ponižavajuće postupanje i kažnjavanje
- ropstvo ili ropški položaj i prinudan rad
- diskriminaciju u uživanju prava i sloboda zagarantovanih Konvencijom
- protjerivanje sopstvenih državljana/ki od strane države ili sprečavanje njihova ulaska u zemlju.

5.1.1. Stavovi i praksa Evropskog suda za ljudska prava iz Strazbura

Seksualna orijentacija nije izričito pomenuta ni u jednoj odredbi Konvencije. Međutim, ovaj sud bio je prvo međunarodno tijelo koje je presudilo da krivični zakoni kojima se zabranjuju homoseksualni akti predstavljaju kršenje ljudskih prava. Novija jurisprudencija po Konvenciji o ljudskim pravima pokazuje da se seksualna orijentacija sada tretira kao „osjetljiva kategorija“ i da je za bilo kakvu razliku u tretmanu po tom osnovu potrebno navesti posebno ozbiljne razloge da bi se ta razlika opravdala.

U prvim predmetima u vezi sa seksualnom orijentacijom uglavnom se odlučivalo samo na osnovu člana 8 (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) i prema članu 14 (zabrana diskriminacije).

U predmetu **Dadžon protiv Ujedinjenog Kraljevstva** (1981), a potom i u predmetima **Noris protiv Irske** (1988) i **Modinos protiv Kipra** (1993), Sud je zaključio da su domaći zakoni kojima se kriminalizuju dobrovoljni seksualni odnosi između odraslih lica istoga pola protivni pravu na poštovanje privatnog života koje je zajamčeno članom 8 Konvencije. U predmetu **Dadžon** Sud nije smatrao da je nužno da ispituje tvrdnje o diskriminaciji podnosioca predstavke na osnovu člana 14, a u vezi s članom 8, budući

da je već utvrdio, na osnovu člana 8, da su sporne mjere bile u suprotnosti s Konvencijom.

U kasnijim predmetima korišćen je isti analitički metod. Ti su predmeti posebno važni zbog toga što su ukazali na to da homoseksualni odnosi spadaju u sferu privatnog života na osnovu člana 8. To znači da države moraju zabraniti diskriminaciju u uživanju tih prava na osnovu člana 14 Konvencije. Pravo na privatnost koje proističe iz člana 8 proširuje se na sve aktivnosti koje su istinski privatne prirode i tu se primjenjuje isto usko unutrašnje polje slobodne procjene države.

U predmetu **A. D. T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva** (2000) podnosilac predstavke u tužbi je naveo da je to što je osuđen za bludne radnje predstavljalo kršenje njegova prava na poštovanje privatnog života koje proističe iz člana 8 sagledanog samog i u vezi s članom 14. Primjenom testa koji je Sud koristio u predmetima po članu 8 ovdje je ključno pitanje bilo jesu li sporne mjere bile „neophodne u demokratskom društvu“. Sud je smatrao da su aktivnosti podnosioca predstavke bile istinski „privatne“. Shodno tome, bilo je potrebno isto ono usko unutrašnje polje slobodne procjene koje se primjenjuje u drugim predmetima kad se odnose na intimne aspekte privatnog života (npr. **Dadžon**). Razlozi koje je Država predočila nijesu bili dovoljni da bi opravdali izrečene mjere. Sud je utvrdio da je u ovom slučaju bio prekršen član 8 i

EVROPSKA SUDSKA PRAKSA

Nastavak...

stoga nije smatrao potrebnim da predmet ispituje i sa stanovišta člana 14, u vezi s članom 8.

Poslije predmeta *Dadžon* pred Sudom se pojavio i pozitivno je riješen izvjestan broj predstavki u kojima se tvrdilo da postavljanje više starosne granice za pristanak na homoseksualni akt između dvojice muškaraca nego za pristanak na heteroseksualni akt predstavlja diskriminatorno postupanje koje je suprotno članu 14, u vezi sa članom 8 (privatni život). Čini se da je i u ovoj oblasti unutrašnje polje slobodne procjene države usko.

U predmetima **S. L. protiv Austrije** (2003) i **L. i V. protiv Austrije** (2003) podnijete su predstavke zbog toga što su i dalje na snazi zakoni kojima se kriminalizuje homoseksualni akt između odraslog muškarca i tinejdžera koji je na to pristao, a ima između 14 i 18 godina, te su na osnovu te zakonske odredbe podnosioci bili osuđeni. Pozivajući se na član 8 Konvencije, sagledan zasebno i u vezi s članom 14, oni su tvrdili da je prekršeno njihovo pravo poštovanja privatnoga života i da je sporna zakonska odredba diskriminatorna, budući da heteroseksualni ili lezbijski odnosi između odraslog lica i adolescenta/kinje u istoj starosnoj kategoriji nijesu kažnjivi. Država je tvrdila da je odredba o kojoj je riječ neophodna radi zaštite muških adolescenata. Konvencija je ispitivala da li je postojalo objektivno i razumno opravdanje za različit tretman. U tom smislu istaknuto je da je jedini činilac kod utvrđivanja širine unutrašnjeg polja slobodne procjene koje se ostavlja državi postojanje ili nepostojanje zajedničkog imenitelja između zakona država ugovornica. Ukazano je na rastući evropski konsenzus u pogledu toga da treba primjenjivati istu starosnu granicu za pristanak na seksualne odnose, bili oni heteroseksualni, lezbijski ili homoseksualni. Zaključeno je da država nije predočila „ozbiljne

razloge“ kako bi opravdala to miješanje.

U predmetu **B.B. protiv Ujedinjenog Kraljevstva** (2004) podnosilac predstavke naveo je da je žrtva diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije (što je povreda člana 8, u vezi s članom 14) već zbog same činjenice da postoji zakonski propis po kome je krivično djelo učešće u homoseksualnim aktivnostima s muškarcem mlađim od 18 godina, dok je u isto vrijeme starosna granica za pristanak na heteroseksualne aktivnosti određena na 16 godina starosti, zbog čega je protiv njega, prema toj zakonskoj odredbi, pokrenut postupak. Sud se oslonio na svoje presude u predmetima **S. L. protiv Austrije** i **L. i V. protiv Austrije** (obje su prethodno navedene) i zaključio da je prekršen član 14 u vezi s članom 8 Konvencije.

Unutrašnje polje slobodne procjene države šire je ukoliko se radi o oružanim snagama. Međutim, u jednom broju predmeta koji su formirani na osnovu predavki homoseksualnih pripadnika oružanih snaga protiv Velike Britanije utvrđeno je da je država prekršila član 8 Konvencije. U tim predmetima analiza opravdanja izvršena je na osnovu člana 8, ali bi slična argumentacija trebalo da se primijeni i kod analize opravdanja na osnovu člana 14.

U predmetu **Smit i Grejdi protiv Ujedinjenog Kraljevstva** (1999) podnosioci predstavke bili su pripadnici Kraljevskog vazduhoplovstva koji su otpušteni iz vojne službe isključivo zbog homoseksualnosti, a u skladu s politikom Ministarstva odbrane koja je nalogala isključivanje homoseksualaca iz oružanih snaga. Podnosioci predstavke tvrdili su da ta politika predstavlja kršenje njihova prava na privatnost po članu 8, a u vezi s članom 14, i da je metod istrage povodom njihove seksualne orijentacije predstavljao kršenje člana 3, u vezi s članom

14. Sud nije smatrao da je tretman kome su bili podvrgnuti dosegao minimalni nivo težine neophodan da bi se djelo svrstalo u djelokrug člana 3, te nije zaključio da je bio prekršen član 3, u vezi s članom 14. Prekršen je, međutim, član 8, stav 2, budući da ni istraga koja je vođena povodom seksualne orijentacije podnosilaca predstavke, ni činjenica da su oni otpušteni iz vojske na osnovu svoje homoseksualnosti i u skladu s politikom Ministarstva odbrane nijesu bile opravdane. Sud je smatrao da u vezi s članom 14 ne iskrsava nikakvo posebno pitanje, te da nema potrebe da utvrđuje da li je bilo ili nije bilo kršenja tog člana.

U predmetu **Lastig-Prein i Beket protiv Ujedinjenog Kraljevstva** (1999) Sud je smatrao da ne može ignorisati promjene u gledištu, niti unutrašnjem pravu država članica u korist prijema homoseksualaca u oružane snage tih država. Vlada Velike Britanije nije ponudila ubjedljive i ozbiljne razloge kojima bi opravdala otpuštanje iz Vojske podnosilaca predstavke, a to otpuštanje bilo je direktna posljedica njihove homoseksualnosti. Sud je smatrao da je prekršen član 8 Konvencije. Stoga nije bilo neophodno da razmatra ovu tužbu i na osnovu člana 14, u vezi s članom 8.

Sud je ukazao na to da Država ne smije praviti diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije u slučajevima koji se tiču djece. No, priznao je da države još uvijek imaju značajno unutrašnje polje slobodne procjene u predmetima koji se tiču homoseksualnog usvajanja djece jer u tom području još nema konsenzusa među državama.

U predmetu **Salgeiro da Silva Mota protiv Portugala** (1999) podnosilac predstavke obratio se Sudu zbog toga što je portugalski Apelacioni sud svoju odluku da starateljstvo nad njihovom ćerkom povjeri njegovoj bivšoj ženi a ne njemu

zasnovao isključivo na njegovoj seksualnoj orijentaciji, čime je, kako je naveo, prekršen član 8 (sagledan zasebno i u vezi s članom 14). Sud je utvrdio da zaključak Apelacionog suda po kome je homoseksualnost podnosioca predstavke bila činilac u donošenju odluke o povjeravanju starateljstva predstavlja razliku u tretmanu između podnosioca predstavke i njegove bivše žene po osnovu seksualne orijentacije podnosioca predstavke. Domaći sud saopštio je da „nije neophodno ispitivati da li je homoseksualnost bolest ili je to seksualna orijentacija ka licima istog pola. U svakom slučaju, to je abnormalnost, a djeca ne smiju odrastati u sjenci abnormalnih situacija“. Sud je iznio mišljenje da ti djelovi presude Apelacionog suda u Lisabonu ukazuju na to da je homoseksualnost podnosioca predstavke bila odlučujući činilac u donošenju konačne sudske odluke i da je stoga riječ o razlici uslovljenoj faktorima koji se tiču seksualne orijentacije podnosioca predstavke, što Konvencija ne dopušta. Iako prihvatajući da je odluka Apelacionog suda bila donijeta u težnji k ostvarivanju legitimnog cilja, zaštite zdravlja i prava djeteta, Sud je zaključio da razlika napravljena na osnovu seksualne orijentacije podnosioca predstavke nije prihvatljiva na osnovu Konvencije. Nije dakle postojao razuman odnos srazmjernosti između primijenjenih sredstava i cilja čijem se ostvarenju težilo. Iz tih razloga u ovom slučaju bio je prekršen član 8, u vezi s članom 14.

U predmetu **Frette protiv Francuske** (2002) zahtjev podnosioca predstavke da dobije ovlašćenje da usvoji dijete odbačen je uz obrazloženje da njegov „izbor načina života“ nije takav da pruži dovoljno garancija da djetetu može obezbijediti odgovarajući dom. Podnosilac predstavke tvrdio je da je negativno rješenje po njegovu zahtjevu za odobravanje

EVROPSKA SUDSKA PRAKSA

Nastavak...

usvajanja bilo implicitno zasnovano samo na njegovoj seksualnoj orijentaciji. On je istakao da ta odluka, donijeta u pravnom sistemu koji dopušta da neudata ili neoženjena osoba koja živi sama usvoji dijete, zapravo isključuje svaku mogućnost usvajanja za kategoriju ljudi definisanu po seksualnoj orijentaciji, konkretno za homoseksualce/ke i biseksualce/ke, a da se pritom ne uzimaju u obzir njihovi pojedinačni lični kvaliteti, niti njihova podobnost za odgajanje djece. Tvrdio je da je žrtva diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije, što je kršenje člana 14 sagledanog u vezi s članom 8. Sud se saglasio da je odluka koju je podnosilac predstavke osporio u tužbi bila donijeta na osnovu njegove homoseksualnosti, ali je smatrao da država u ovoj oblasti ima široko unutrašnje polje slobode jer među visokim stranama ugovornicama i u naučnoj zajednici nema konsenzusa kad je riječ o mogućnosti da homoseksualci/ke usvajaju djecu. Sud je zaključio da odbijanje da se unaprijed izda dozvola za usvajanje nije predstavljalo kršenje načela srazmjernosti i da je opravdanje koje je država navela bilo objektivno i razumno, tako da razlika u tretmanu zbog koje se podnosilac predstavke obratio Sudu nije bila diskriminatorna u smislu člana 14. No, to je bila kontroverzna presuda, što se jasno vidi iz rezultata glasanja: četiri prema tri glasa.

U jednom broju slučajeva Sud se ipak pokazao spremnim da interveniše u korist prava partnera istog pola.

U predmetu **Karner protiv Austrije** (2003) podnosilac predstavke tvrdio je da je žrtva diskriminacije na osnovu svoje seksualne orijentacije, jer je Vrhovni sud Austrije odbio da mu prizna status „životnog saputnika“ njegova preminulog partnera, u smislu relevantnog austrijskog zakonodavstva, čime je bio spriječen

da naslijedi ugovor o zakupu stana koji je potpisao njegov partner. Pozvao se na član 14, u vezi s članom 8. Podnosilac predstavke živio je u stanu koji je bio iznajmljen njegovu partneru i, da nije bilo njegove seksualne orijentacije, bio bi mu priznat status životnog saputnika, što, prema relevantnom zakonodavstvu, povlači pravo na nasljeđivanje ugovora o zakupu stana. Sud je prihvatio argument države da zaštita porodice u tradicionalnom značenju toga pojma predstavlja ozbiljan i legitiman razlog kojim bi se mogla opravdati razlika u tretmanu. Međutim, taj je cilj po mišljenju Suda prilično apstraktan i može se primijeniti širok spektar konkretnih mjera radi njegova ostvarivanja. U slučaju razlike u tretmanu na osnovu pola ili na osnovu seksualne orijentacije državama je odobreno usko unutrašnje polje slobodne procjene. Prema tome, načelo srazmjernosti između primijenjenih sredstava i cilja čijem se ostvarivanju teži ne nalaže samo da izabrana mjera bude pogodna za ostvarivanje datog cilja. Trebalo je pokazati da je bilo neophodno isključiti homoseksualne parove iz djelokruga datog zakonodavstva, kako bi se cilj ostvario. Država nije predložila nijedan argument kojim bi se takav zaključak podržao, te nije navela ubjedljive i ozbiljne razloge koji bi opravdali usko tumačenje sporne odredbe. Stoga je u ovom slučaju bio prekršen član 14 Konvencije, sagledan u vezi s članom 8.

Vidjeti i predmete: Simpson protiv Ujedinjenog Kraljevstva (1986); V. J. i D. P. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (1987); Si. i L. M. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (1989); Z. B. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (1990); Kerhofen i Hinke protiv Holandije (1992) i Mata Esteves protiv Španije (2001).

Evropski sud za ljudska prava, 21. oktobra 2010. godine, u predmetu **Aleksejev protiv Rusije**,

donio je presudu da su tri odluke o zabrani održavanja povorke ponosa (2006, 2007. i 2008. godine) u suprotnosti s Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Evropski sud u Strazburu ocijenio je da je Rusija prekršila prava homoseksualaca/ki i odlučio da Rusija isplati Aleksejevu 30.000€ za nanešenu štetu. Nikolaj Aleksejev najpoznatiji je ruski gej aktivista koji je više puta pokušao da organizuje povorke ponosa u Rusiji, ali ih je policija rasturala. Odluke vlasti Moskve o zabrani organizovanja parade ponosa predstavlja diskriminaciju i kršenje prava na okupljanje, ocijenio je Sud. Godinama su ruske vlasti odbijale da odobre gejovima održavanje skupova i manifestacija jer se plaše nemira, podsjeća Rojters. Evropski sud navodi u saopštenju da „bilo kakav rizik da bi demonstracije izazvale nemire nije dovoljan da opravda zabranu gej parada“. Sudije Evropskog suda u odluci su podsjetile na značaj slobode okupljanja i održavanja nenasilnih skupova, čak i da su šokantni po ljude koji ne dijele ideje učesnika/ca tih skupova. Sama mogućnost da bi neki skup mogao izazvati probleme nije dovoljan razlog za njegovu zabranu. Kad bi se samo zato zabranjivali svi skupovi, „spriječilo bi se da društvo čuje drugačije mišljenje“. „Bezbjednosni razlozi su od drugorazrednog značaja u odlukama vlasti koje su se prvenstveno vodile moralnim vrijednostima većine“, zaključio je sud u Strazburu. Bivši gradonačelnik Moskve nazivao je gej povorke „satanskim“ i govorio da bi ugrozile javno zdravlje i javni moral.

Sedmi pokušaj da se održi povorka ponosa u ruskoj prijestonici zakazan je za nedjelju, 27. maj 2012 godine, na 19. godišnjicu dekriminalizacije homoseksualnosti u Rusiji.

U pogledu prava transrodnih osoba Sud je

naglasio da član 8 Konvencije u okviru prava na privatnost obezbjeđuje zaštitu prava transrodnih osoba na lični razvoj i fizičku i moralnu sigurnost (**C.G. protiv Ujedinjenog Kraljevstva**, 2002, st. 90; **I. protiv Ujedinjenog Kraljevstva**, 2003, st. 70). U tri ključna slučaja utvrđeno je kršenje prava na privatnost, na sklapanje braka i na zabranu diskriminacije u slučaju odbijanja državnih organa da u ličnim dokumentima izvrše promjenu oznake pola i omoguće sklapanje braka osobama koje su izvršile operativnu promjenu pola (**B. protiv Francuske**, 1992; **C. G. protiv Ujedinjenog Kraljevstva**, 2002, st. 90; **I. protiv Ujedinjenog Kraljevstva**, 2003, st. 70).

Radi ilustracije navešćemo detaljnije neke od pomenutih presuda:

E. B. protiv Francuske, 22. januara 2008, predstavka br. 43546/02

Presuda velikog vijeća

1. Činjenično stanje

E. B. je francuska državljanka stara 45 godina. Ona je vaspitačica u obdaništu i od 1990. godine živi sa drugom ženom (R.), koja je psiholog. Podnositeljka predstavke u februaru 1998. godine podnijela je zahtjev francuskim vlastima za odobrenje da usvoji dijete iz inostranstva (prema francuskom zakonu dozvoljeno je usvajanje od strane samaca). Tokom ispitivanja koje je uslijedilo priznala je da je homoseksualka i u vezi s drugom ženom. Francuske upravne i sudske vlasti odbile su da odobre usvojenje, uprkos tome što su priznale da podnositeljka ima pozitivne roditeljske kvalitete. Razlozi iznijeti za negativne odluke, usvojene u periodu od 1998. do 2002. godine, jesu „nedostatak identifikacionih uzora“ zbog nedostatka muške osobe koja

EVROPSKA SUDSKA PRAKSA

Nastavak...

bi igrala ulogu oca i neizvjesne posvećenosti podnositeljke partnerke planu za usvajanje.

2. Odluka suda

Predstavka je Evropskom sudu za ljudska prava podnijeta 2. decembra 2002. godine. Više organizacija koje se bave zaštitom prava homoseksualaca/ki dobilo je dozvolu da u postupku pred Vijećem ulože podneske kao „prijatelji suda“, shodno članu 36, stav 2 Pravila Suda. Vijeće je 19. septembra 2006, prema članu 30 Konvencije, predalo nadležnost u slučaju Velikom vijeću. Oslanjajući se na član 14 Evropske konvencije, u vezi s članom 8 Konvencije, podnositeljka predstavke tvrdila je da je u svakoj fazi ispitivanja njezina zahtjeva za odobrenje usvajanja trpjela diskriminatorno postupanje na osnovu seksualne orijentacije, protivno njenu pravu na poštovanje privatnog života.

Prihvatljivost

Evropski sud primijetio je da član 8 Konvencije ne štiti pravo lica na usvajanje djece. Međutim, Sud je primijetio i da je član 14 primjenljiv „na ona dodatna prava koja spadaju u okvir opšteg obuhvata svakog člana Konvencije i koja je država dobrovoljno pristala da obezbijedi“. Kako prema francuskom zakonu samci imaju pravo da zahtijevaju odobrenje usvajanja, usvajanje od strane samca spada u okvir obuhvata člana 8 Konvencije i stoga je predmet zaštite člana 14 Konvencije, te u skladu sa tim ne može biti primijenjeno na diskriminatoran način. Evropski sud zato je proglasio predstavku prihvatljivom.

Član 14, u vezi sa članom 8

Evropski sud primijetio je razlike između ovog slučaja i slučaja Frette protiv Francuske, 26. februara 2000. godine, u kome je Vijeće zaključilo da nije došlo do

povrede kad su francuske vlasti odbile da homoseksualcu odobre usvajanje na osnovu njegova seksualnog opredjeljenja. Glavne razlike u činjeničkom stanju u tim dvama predmetima odnose se na roditeljske i emotivne sposobnosti podnositeljke i prisustvo partnera istog pola.

Evropski sud naglasio je da je odbijanje u ovom slučaju bilo zasnovano na dva razloga: potrebi za majčinskim i očinskim uzorom i nejasnoj ulozi partnerke podnositeljke predstavke. Sud je zaključio da je, dok je drugi razlog predstavljao valjanu i nediskriminatornu osnovu za odluku za odbijanje, prvi je – budući da je zakon dozvoljavao usvajanje od strane samaca – mogao biti izgovor za odbijanje podnositeljke na osnovu njene seksualne orijentacije. Evropski sud je našao da je seksualna orijentacija podnositeljke bila „stalno u centru razmatranja, i sveprisutna u svakoj fazi upravnog i sudskog postupka“. Primijetio je da prema članu 8 Konvencije, kad je u pitanju seksualna orijentacija, postoji potreba za „posebno ubjedljivim i značajnim razlozima da bi se opravdala razlika u postupanju u pogledu prava koja spadaju u okvir obuhvata člana 8 Konvencije“ i da u ovom slučaju nije bilo takvih razloga. Evropski sud je primijetio da je situacija podnositeljke predstavke bila predmet opšte procjene domaćih vlasti, koje svoju odluku nijesu zasnovala na samo jednom razlogu, već na „svim“ činiocima i zaključio da se dva osnovna razloga moraju razmatrati istovremeno. Shodno tome, nezakonitost jednog razloga (nedostatak očinskog uzora) imala je dejstvo na cjelokupnu odluku. Evropski sud utvrdio je da odluka kojom se podnositeljki predstavke odbija dozvola za usvajanje nije u skladu s Konvencijom i da je došlo do povrede člana 14 u vezi s članom 8 Konvencije.

Član 41

Evropski sud podnositeljki predstavke dodijelio je 10.000€ na ime nematerijalne štete i 14.528€ na ime troškova postupka.

3. Komentar

Presuda je protivna obrazloženju Vijeća u slučaju Frette, u kome je zaključeno da odbijanje odobrenja usvajanja djeteta zasnovano na seksualnoj orijentaciji može biti opravdano usljed nedostatka evropskog konsenzusa u pogledu usvajanja od strane homoseksualaca. Obrazloženje Suda u sadašnjoj odluci ipak je u skladu s ranijom odlukom Vijeća u slučaju Salgueiro da Silva Mouta protiv Portugala, 21. decembra 1999. U tome slučaju Sud je utvrdio povredu člana 8 uzetog u vezi s članom 14 Konvencije, kad je portugalski sud zasnovao odluku da nakon razvoda starateljstvo nad djetetom ne dodijeli djetetovu ocu na osnovu činjenice da je u homoseksualnoj vezi. Zanimljivo je primijetiti da je Vijeće u slučaju Frette utvrdilo da, iako prema članu 8 Konvencije ne postoji pravo na usvajanje, odluka francuskih vlasti da homoseksualcu ne odobre samostalno usvajanje spada u okvir obuhvata člana 8 i da je stoga član 14 Konvencije bio primjenljiv. U svijetlu nedostatka konsenzusa na evropskom nivou diskriminacija je i pored toga bila dozvoljena. Ovo obrazloženje u slučaju Frette posebno je nezadovoljavajuće u svijetlu slučaja Salgueiro: izgleda nedosljedno reći da homoseksualnost roditelja ne može biti činilac u utvrđivanju pitanja starateljstva, ali može biti odlučujući činilac pri odlučivanju da li se licu dodjeljuje pravo na usvajanje. I ako odluka u E. B. potvrđuje da se prema članu 8 Konvencije od država ne zahtijeva da omoguće usvajanje, ona snažno ukazuje da će diskriminacija zasnovana na seksualnoj orijentaciji (osnov koji nije izričito naveden u članu 14), u pogledu

odluka koje spadaju u okvir bilo kojeg prava prema Konvenciji, ubuduće biti predmet istog razmatranja kao ona zasnovana na osnovama navedenim u članu 14 Konvencije.

Presuda u predmetu

Šalk i Kopf protiv Austrije, 24. juna 2010, predstavka br. 30141/04

1. Osnovne činjenice

Podnosioci predstavke su državljani Austrije rođeni 1962. i 1960. godine, koji žive u Beču. Oni čine istopolni par. U septembru 2002. godine podnosioci predstavke zatražili su od nadležnih vlasti da im dozvoli da sklope bračni ugovor. Bečka Opštinska kancelarija taj je zahtjev odbila, pozivajući se na to da se brak može sklopiti samo između dva lica suprotnoga pola. Podnosioci predstavke uložili su žalbu bečkom regionalnom guverneru, koji je u aprilu 2003. godine potvrdio stanovište Opštinske kancelarije. U ustavnoj žalbi podnosioci predstavke prije svega su se pozvali na to da su oni zakonski onemogućeni da stupe u brak, što predstavlja kršenje njihova prava na poštovanje privatnog i porodičnog života i kršenje načela nediskriminacije. Ustavni sud je u decembru 2003. godine odbacio njihovu žalbu, navodeći da ni austrijski Ustav ni Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava ne nalažu da se pojam braka, budući da je vezan za mogućnost roditeljstva, proširi na odnose druge vrste i da zaštita istopolnih odnosa po osnovu Konvencije ipak nije dovela do stvaranja obaveze da se promijeni zakon o braku. U Austriji je 1. januara 2010. godine stupio na snagu Zakon o registrovanom partnerstvu, čiji je cilj da se istopolnim parovima obezbijedi formalni mehanizam koji će omogućiti da

EVROPSKA SUDSKA PRAKSA

Nastavak...

njihov odnos bude priznat i da ima pravno dejstvo. Mada su tim zakonom obezbijedena mnoga istovjetna prava i obaveze za registrovane partnere kakva postoje za bračne drugove, i dalje postoje razlike, posebno što registrovani partneri nemaju pravo da usvoje dijete, a nije dozvoljeno usvajanje pastoraka niti vještačka oplodnja.

2. Odluka Evropskog suda

Pozivajući se na član 12, podnosioci predstavke obratili su se Sudu zbog toga što su vlasti odbile da im dozvole da sklope brak. Pozivajući se i na član 14, u vezi s članom 8, oni su u predstavci naveli da su diskriminirani zbog svoje seksualne orijentacije, jer im je uskraćeno pravo na brak i zbog toga što prije no što je stupio na snagu Zakon o registrovanom partnerstvu nijesu imali nikakvu drugu mogućnost da njihov odnos bude zakonski priznat.

Član 12

Sud je prvo ispitivao da li se pravo na brak koje se priznaje „muškarcima i ženama“ prema Konvenciji može primijeniti na položaj ovih podnosilaca predstavke. Sud je uočio da među zemljama članicama Evrope nema konsenzusa kad je riječ o istopolnim brakovima. Imajući na umu Povelju o osnovnim pravima Evropske unije, na koju se Austrija pozvala u svome podnesku, primijetio je da relevantni član kojim se daje pravo na brak ne pominje muškarce i žene, što omogućava da se donese zaključak kako pravo na brak ne smije biti ograničeno na brak između dva lica suprotnog pola. U isto vrijeme Povelja prepušta nacionalnim zakonodavstvima država da sama urede da li će dozvoliti istopolne brakove ili ne. Sud je naglasio da su nacionalne vlasti u najboljem položaju da to procijene i da

odgovore na potrebe društva u ovoj oblasti, s obzirom na to da brak ima duboke socijalne korijene i kulturne konotacije koje se znatno razlikuju između pojedinih društava.

U zaključku je Sud ustanovio da član 12 ne obavezuje austrijsku državu da istopolnim parovima, kao što su podnosioci ove predstavke, obezbijedi mogućnost sklapanja braka. Stoga je zaključio da ovdje nije bilo kršenja tog člana.

Član 14 u vezi s članom 8

Sud se prvo pozabavio pitanjem da li je odnos istopolnog para kakav čine ovi podnosioci predstavke obuhvaćen samo pojmom „privatnog života“ ili predstavlja i „porodični život“ u smislu člana 8 Konvencije. Za minulu deceniju došlo je do brzog razvoja društvenih stavova prema istopolnim parovima u mnogim zemljama članicama, tako da im je znatan broj država obezbijedio zakonsko priznanje. Tako je Sud zaključio da odnos ovih podnosilaca predstavke, istopolnog para koji živi u stabilnoj partnerskoj vezi, spada u domen „porodičnog života“ isto onako kao što u taj domen spada odnos raznopolnog para u istovjetnoj situaciji. Sud je u više navrata iznio zaključak da različito postupanje na osnovu polne orijentacije mora za opravdanje imati posebno ozbiljne razloge. Mora se pretpostaviti da su istopolni parovi isto kao i raznopolni parovi sposobni da stupaju u stabilne posvećene odnose. Prema tome, oni su u bitno sličnoj situaciji kad je riječ o potrebi koju osjećaju za zakonskim priznanjem svog odnosa. Međutim, budući da se Konvencija mora tumačiti kao cjelina, a imajući na umu da na donijeti zaključak po kome član 12 ne nameće državama obavezu da istopolnim parovima omoguće pristup braku, Sud se ne može saglasiti sa stanovištem podnosilaca predstavke o tome

da se takva obaveza može izvesti iz člana 14 sagledanog u vezi s članom 8 Konvencije. Sud je primijetio da, iako se u Evropi pomalja konsenzus u vezi sa zakonskim priznanjem istopolnih parova, još uvijek ne postoji većina država koje tu mogućnost pružaju. Austrijski zakon odražava taj evolutivni razvoj; iako ne prednjači u odnosu na druge, austrijskom zakonodavstvu ne može se zamjeriti zbog toga što nije ranije donio Zakon o registrovanom partnerstvu. Sud nije ubijeden u ispravnost argumenta da je država, ako istopolnim parovima obezbijedi alternativne mogućnosti priznanja, u obavezi da im omogući i status koji u svakom pogledu odgovara braku. Činjenica da je Zakon o registrovanom partnerstvu zadržao izvjesne suštinske razlike u poređenju s brakom – kad je riječ o roditeljskim pravima – umnogome odgovara tendenciji u drugim zemljama članicama. Pored toga, Sud u ovom slučaju nije morao detaljno razmatrati svaku takvu razliku ponaosob. Budući da podnosioci predstave nijesu tvrdili da su neposredno pogođeni preostalim ograničenjima u vezi s roditeljskim pravima, Sud bi, da je odlučio da utvrđuje da li su te razlike opravdane, izašao izvan okvira samog slučaja. U svijetlu svih tih zaključaka Sud je zaključio da ovdje nije bilo kršenja člana 14 u vezi s članom 8.

3. Komentar

Presuda Vijeća u ovom slučaju bavi se dvama odvojenim pitanjima. Kad je riječ o jednom od njih, Vijeće je jednoglasno i sasvim jasno: član 12 ne proširuje se na pravo na brak istopolnih parova. Kad je riječ o drugom pitanju, većina postignuta u Vijeću bila je tijesna (samo četvoro sudija na jednoj naspram troje sudija na drugoj strani) i dvosmislena: mada odnos

istopolnih parova može spadati u djelokrug pojma „porodični život“ prema članu 8, po osnovu člana 14 sagledanog u vezi s članom 8, spada u polje slobodne procjene austrijskih vlasti to da takvim parovima ne pruže roditeljska prava. Ovdje je većina napravila distinkciju između triju različitih vrsta prava koja istopolni parovi uživaju u onim visokim stranama ugovornicama koje im pružaju zakonsko priznanje: materijalna, roditeljska i ostala. To stvara pravni okvir za procjenu o tome kakvu vrstu prava istopolni parovi mogu uživati po osnovu člana 14 sagledanog u vezi s članom 8 od onog trenutka kad bude donijet evropski konsenzus. (Sve ukazuje na to da su one države koje su istopolnim parovima dale izvjesna zakonska prava, tim parovima u najmanju ruku pružile materijalna prava, to jest jednakost kad je riječ o plaćanju poreza i doprinosa za socijalno osiguranje i o penzijama.) U suštini, ovaj dio presude u velikoj mjeri može se tumačiti kao presuda nižeg suda koji pretpostavlja da ta presuda može u žalbenom postupku biti oborena. Osjećajući sa zebnjom da postoji mogućnost pogrešnog tumačenja zakona, većina članova Vijeća željela je da unaprijed olakša ispravljanje posljedica takvog pogrešnog rezonovanja. Razumije se, u ovom slučaju neće biti nikakve „žalbe“, ali sam slučaj može biti iznijet pred Veliko vijeće ili može biti posebno apostrofirano u nekoj budućoj presudi. U međuvremenu, ovom presudom šalju se dvije poruke: prva je da, iako su države sve donedavno mogle odbijati zakonsko priznanje istopolnih parova, one možda neće još dugo uživati takvu slobodu. Druga je poruka da istopolni parovi sada uživaju pravo na poštovanje svog porodičnog života. To, npr., može značiti da će države morati od slučaja do slučaja da obrazlažu zašto istopolne parove lišavaju onih prednosti koje

EVROPSKA SUDSKA PRAKSA

Nastavak...

uživaju bračni parovi, kao što je mogućnost da jedno drugo posjećuju u bolnici ili održavanje trajnih kontakata s djetetom svog partnera/ke i poslije raskida odnosa dvoje odraslih, posebno ukoliko ta pitanja spadaju u polje slobodne procjene vlasti, kao stvar koja se uređuje unutrašnjim pravom.

5.2. Evropski sud pravde

Evropski sud pravde vrhovni je sudski organ Evropske unije. To je specijalizovani međunarodni sud, čije je sjedište u Luksamburgu. Ovaj sud, koji ne treba miješati s pomenutim Evropskim sudom za ljudska prava, dobiće za nas neposredan značaj kad Crna Gora bude ušla u Evropsku uniju. Ipak, mi i sada treba da usvajamo presude ovog suda kao referentne u našem domaćem zakonodavstvu u procesu pridruživanja Evropskoj uniji.

Evropski sud pravde dao je značajan doprinos razvoju pravne regulative zabrane diskriminacije u odnosu na seksualnu orijentaciju. To naročito u pogledu formulisanja opšteg načela jednakog tretmana muškarca i žene, kao jednog od osnovnih prava u zakonodavstvu Evropske unije. U tom smislu, postoji čitav niz slučajeva diskriminacije s obzirom na seksualnu orijentaciju, koje je ovaj sud rješavao tako da služe kao primjeri za postupanje ostalih sudova, uključujući sudove država članica Evropske unije.

5.2.1. Praksa Evropskog suda pravde

Ilustrativan je predmet **P. protiv S. i Kornvola**, koji se odnosi na transseksualne osobe i probleme njihova otpuštanja s posla, a u vezi s primjenom Direktive 76/207/EEZ, koja jednako tretira muškarce i žene i njihova prava na zapošljavanje, stručnu obuku, unapređenje i uslove rada. Podnosilac tužbe (P – osoba

muškog pola) dolazi iz škole u okrugu Kornvol. Osoba P aprila 1992. godine obavijestila je sve rukovodioce škole o namjeri da promijeni pol, što je i uradio operativnim putem za vrijeme bolovanja. Septembra 1992. godine direktor škole otpustio je osobu P, koja se na to žalila sudu tvrdeći da je diskriminisana po osnovu pola.

Sud UK tražio je od Evropskog suda pravde da iznese preliminarno mišljenje o ovom predmetu, na što je Sud presudio u korist osobe P i pritom iznio mišljenje u odnosu na diskriminaciju zasnovanu na principima jednakog tretmana muškarca i žene, na koju se Direktiva odnosi u svom naslovu, Preambuli i Odredbama, a članovi 2 (stav 1) i 3 (stav 1) naglašavaju da „diskriminacija na osnovu pola u bilo kojem slučaju ne smije da postoji“. Prema Sudu, Direktiva 76/207/EEZ odražava princip jednakosti kao jedno od osnovnih ljudskih prava. Sud je ukazao da Direktiva 76/207/EEZ ne može biti ograničena samo na diskriminaciju zasnovanu na tome da je osoba jednog ili drugog pola. Sud je uzeo u obzir i svrhu i prirodu prava koja se štite, tako da je bio na stanovištu da se Direktiva 76/207/EEZ odnosi i na zabranu diskriminacije i po osnovu promjene pola. Sud je, dakle, smatrao da bi tolerisanje diskriminacije iz perspektive transseksualnih osoba ukazivalo na neuspjeh dostojanstva i slobode na koje oni imaju pravo, te da je sud dužan da štiti njihova prava. Presuda ukazuje da je diskriminacija po osnovu pola protivna svim normama Evropskog prava i predstavlja početak primjene „šireg koncepta diskriminacije po osnovu pola“.

Nasuprot presude iz prethodnog slučaja, kojom je Sud zaštitio transseksualne osobe od diskriminacije po osnovu pola, u predmetu **Grant protiv South-West Trains**, Sud je presudom odbio da zaštiti parove istog pola u slučaju koji se odnosio na nejednako plaćanje za isti rad.

Naime, gospoda Grant tužila je svoju kompaniju (South-West Trains) jer je odbila da odobri besplatnu kartu njenoj partnerki smatrajući da je njeno pravo na jednako plaćanje iz člana 141 Ugovora o EU povrijeđeno. Odbijanje navoda iz tužbe sud je zasnovao na tome da „gospoda Grant ne zadovoljava uslove propisane u Odredbama, naročito zbog toga što ne živi sa svojom “suprugom” ili osobom suprotnog pola sa kojom je imala “značajnu” vezu u trajanju od najmanje dvije godine”, dodajući da se ove odredbe primjenjuju „bez obzira na pol radnika na kojeg se odnose” te da bi zahtjev bio odbijen i u slučaju dvaju muškaraca. Kako je takav uslov nametnut propisima i na isti se način primjenjuje i na muškarce i na žene, Sud nije smatrao da se time uspostavlja diskriminacija direktno zasnovana na polu. Zabrana diskriminacije na osnovu pola iz člana 141 Ugovora o EU ili Direktive Savjeta 75/117/EEZ ne obuhvata i diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije, zaključio je Evropski sud pravde.

Prethodni slučaj bio je vrlo važan u smislu pravljenja razlika u zakonodavstvu EU između pola i seksualne orijentacije. Pri tome, diskriminacija po osnovu promjene pola smještena je u opštu kategoriju „pol”, a pravni predmet Grant naglasio je potrebu rješavanja pitanja seksualne orijentacije i njegovo uključivanje u pravni okvir. Na osnovu ovoga, kasnije je pitanje seksualne orijentacije dobilo priznanje u Direktivi 2000/78/EZ, kojom je ustanovljen opšti pravni okvir za jednak tretman u zapošljavanju i zanimanju, kao i u Povelji iz 2000. godine. Postoje mišljenja da je pravni predmet Grant imao veliki uticaj pri uspostavljanju standarda za tretman istopolnih parova u Evropskom pravu. Suština je u tome što je Sud odbio argument da je diskriminacija prema istopolnim partnerima u suprotnosti s opštim principom poštovanja osnovnih prava.

LITERATURA

- [1] Ustav Crne Gore (Službeni list CG, broj 1/07)
- [2] Zakon o zabrani diskriminacije (Službeni list CG, broj 46/10)
- [3] Krivični zakonik (Službeni list CG, broj 71/03, 47/06, 40/08, 25/10 i 32/11)
- [4] Zakon o zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore (Službeni list CG, broj 42/11)
- [5] Zakon o radu (Službeni list CG, br. 49/08 i 26/09)
- [6] Zakon o medijima (Službeni list CG, broj 51/02)
- [7] Povelja Ujedinjenih nacija
- [8] Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima
- [9] Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima
- [10] Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima
- [11] Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena i Opcioni protokol uz ovu konvenciju
- [12] Konvencija o pravima djeteta
- [13] Deklaracija o seksualnoj orijentaciji, donijeta od 88 država pod okriljem Ujedinjenih nacija
- [14] Dokument „Yogyakarta Principles“ (Džogdžakarta principi)
- [15] Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine i Protokol broj 12 uz konvenciju iz 2000. godine
- [16] Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope iz 2010. godine o mjerama za suzbijanje diskriminacije po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije
- [17] Izveštaj Komesara za ljudska prava Savjeta Evrope: „Diskriminacija po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u Evropi“, iz 2011. godine
- [18] Ugovor o osnivanju Evropske zajednice (1957)
- [19] Kriterijumi iz Kopenhagena (1993)
- [20] Ugovor iz Lisabona (stupio na snagu 2009. godine)
- [21] Vodič za primjenu tehnika pregovaranja i medijacije u slučajevima diskriminacije, izdavač program UN za razvoj
- [22] Ni manje ni više ista prava za sve, Analiza položaja LGBT osoba u crnogorskom društvu, Juventas, 2011.

Internet izvori

- [1] <http://www.labris.org.rs/pravno-savetovaliste/neki-najznacajniji-predmeti.html>
- [2] <http://www.iskorak.org/files/pdf/pt-policija.pdf>
- [3] www.airecentre.org
- [4] www.ilga-europe.org

ANEKS **HOMOFOBIA U DRUŠTVU**

Prof. dr Zoran Stojiljković,
Centar za monitoring-CEMI
Ivana Vujović, Juventas

Tekst je preuzet iz publikacije
“Ni manje ni više ista prava za sve,
Analiza položaja LGBT osoba u
crnogorskom društvu”, Juventas, 2011.

UVOD U **ANEKS**

Istraživanje
javnog mnjenja
čiji su rezultati
predstavljali
osnov ovog rada
sprovedeno je u
julu 2010. godine
na uzorku od 1049
stanovnika Crne
Gore, metodom „lice
u lice“ (face to face).
Ciljna populacija
istraživanja bili
su punoljetni
građani/ke Crne
Gore. Uzorkom
je obuhvaćeno 18
opština u Crnoj Gori.

HOMOFOBIA U DRUŠTVU

Predstavljeno istraživanje javnog mnjenja dio je šireg istraživačkog okvira koji je za cilj imao da procijeni obim, intenzitet, osnove i uzroke homofobije u Crnoj Gori.

Jednu od ključnih, strukturnih karakteristika demokratije čini tolerancija i poštovanje prava na različitost, odnosno uvažavanje drugih i drugačijih, njihovih životnih stilova i identiteta, čak i kad su suprotni vrijednostima i doživljaju svijeta većine.

Pozicija manjina i manjinskih identiteta, uključujući i seksualne manjinske grupe, te garantovanje i zaštita njihovih prava predstavljaju svojevrsni test demokratičnosti za društva s jakim nabojima tradicionalizma, autoritarnosti i konformizma u koja svakako spadaju Crna Gora i zemlje regiona.

Istraživanje javnog mnjenja čiji su rezultati predstavljali osnov ovog rada sprovedeno je u julu 2010. godine na uzorku od 1049 stanovnika Crne Gore, metodom „lice u lice“ (face to face). Ciljna populacija istraživanja bili su punoljetni građani/ke Crne Gore. Uzorački okvir zasniva se na podacima popisa stanovništva 2003. i procijenjenim populacionim podacima na osnovu podataka vitalne statistike. Uzorak je dizajniran tako da obezbjeđuje reprezentativne rezultate, za nivo cijele Crne Gore i nivoa tipa naselja – gradska i seoska. Uzorkom je obuhvaćeno 18 opština u Crnoj Gori s akcentom na reprezentativnost uzorka na nivou same opštine. U istraživanju je korišćen višestapni slučajni stratifikovani uzorak stanovnika 18 godina i više. Prvu etapu izbora predstavlja teritorija izbornog mjesta, izabrana PPS metodom: vjerovatnoća izbora proporcionalna veličini. Drugu etapu predstavlja domaćinstvo izabrano simulacijom prostog slučajnog uzorka (SRSWoR metodom). Treću etapu predstavlja član domaćinstva slučajno izabran metodom prvog rođendana. Poststratifikacija je rađena prema polu, tipu naselja i starosti. Greška je procijenjena na 3% za pojave s incidencom od 50% i za statistički interval povjerenja od 95%.

Predstavljeno istraživanje javnog mnjenja dio je šireg istraživačkog okvira koji je za cilj imao da procijeni obim, intenzitet, osnove i uzroke homofobije u Crnoj Gori i njene efekte i složene socijalne i pravno-političke implikacije. Širi istraživački okvir obuhvata, pored same analize stavova javnog mnjenja, i analizu stavova LGB osoba i profesionalaca/ki, odnosno načina na koji štampane dnevne novine tretiraju LGB teme.

Istraživanje javnog mnjenja sastojalo se iz pet užih tematskih krugova.

- Prvi čini analiza načelnog stava građana/ki, odnosno prisutnih dominantnih tumačenja homoseksualnosti u Crnoj Gori.

- Drugi – praktične konsekvence ovog stava po obim prava i mogućnost javnog okupljanja seksualnih manjina i stepen tolerancije većine prema njihovim manifestacijama.
- Treći propituje stavove građana/ki prema normativnoj regulaciji prava seksualnih manjina i ponašanju političkih subjekata, NVO i države Crne Gore prema ovom – autentičnom ili „nametnutom i uvezenom“ – problemu.
- Četvrti, najkonkretniji, bavi se ličnim odnosom te saznanjima i iskustvima ispitanika/ca i njihova najbližeg okruženja s homoseksualnošću.

Najzad, peti, zaključni krug nastoji da objašnjenje raširene homofobije i, posebno značajne ispoljene razlike u stavovima i ponašanjima građanki i građana prema ovom problemu, objasni dovodeći ih u vezu s njihovim različitim socio-demografskim obilježjima i njihovim vrijednosnim i socio-psihološkim profilom. Pošli smo, naime, od pretpostavke, više puta potvrđene u ranijim istraživanjima, da u pozadini homofobije stoje i tvrdi oblici tradicionalizma, autoritarnosti, religioznosti i nacionalizma – svih onih „izama“ koji negiraju direktno ili indirektno pravo na razliku. I obilježja ispitanika/ca poput života u zaostalim i tradicionalističkim ruralnim sredinama, starosti i nedovoljnog i nekvalitetnog obrazovanja ili nesigurnog i nezavidnog radnog i materijalnog statusa mogu, posebno kada se uzajamno kumuliraju, voditi u natprosječnu i intenzivnu homofobičnost.

Napomena:

U istraživanjima, posebno onim ranijim, uglavnom su korišćene riječi homoseksualnost, homoseksualac/ka kako bi se označila seksualna orijentacija koja nije heteroseksualna jer ni jedan drugi termin nije bio poznat opštoj populaciji.

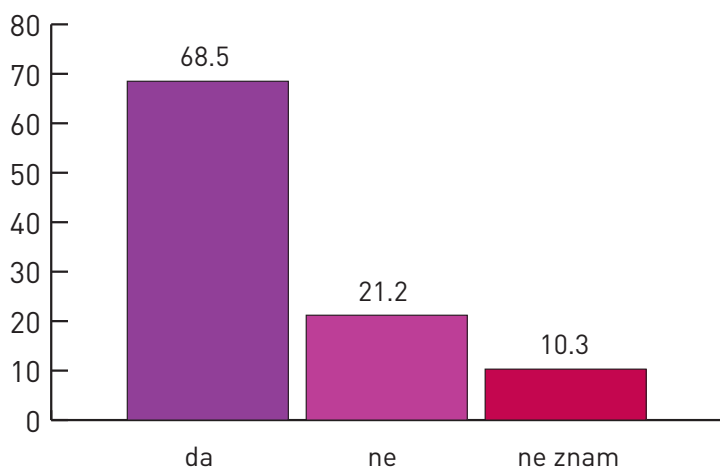
1. Razumijevanje i stav prema homoseksualnosti

Nažalost, za većinu građana/ki Crne Gore, homoseksualnost je bolesna, zatim i neprirodna, ali i nemoralna pojava. Oko te najšire homofobične ocjene postoji približna, i to kvalifikovana, dvotrećinska saglasnost građana/ki Crne Gore. Istina, s tom ocjenom se ne slaže značajna, ali ipak manjina od nešto više od petine ispitanika/ca. Trenutni odnos netolerantnih prema tolerantnima u odnosu na homoseksualnost, uzimajući u obzir pomenute kvalifikacije, jeste 3 : 1.

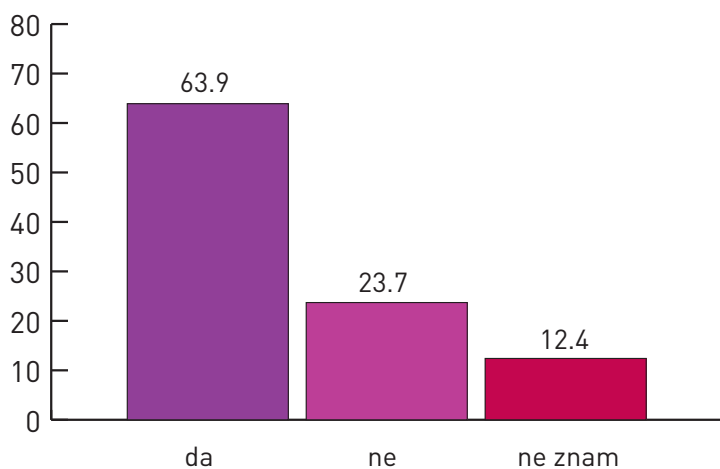
HOMOFOBIA U DRUŠTVU

Nastavak...

Grafikon 1.1. Da li je, po Vašem mišljenju, homoseksualnost bolest?

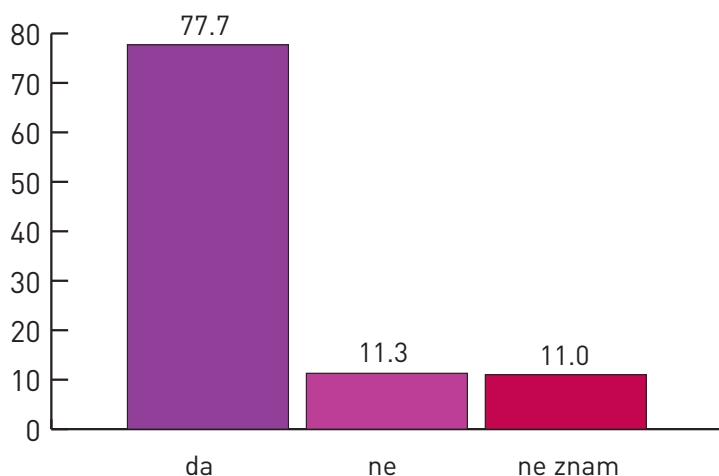

Grafikon 1.2. Da li je, po Vašem mišljenju, homoseksualnost nemoralna?

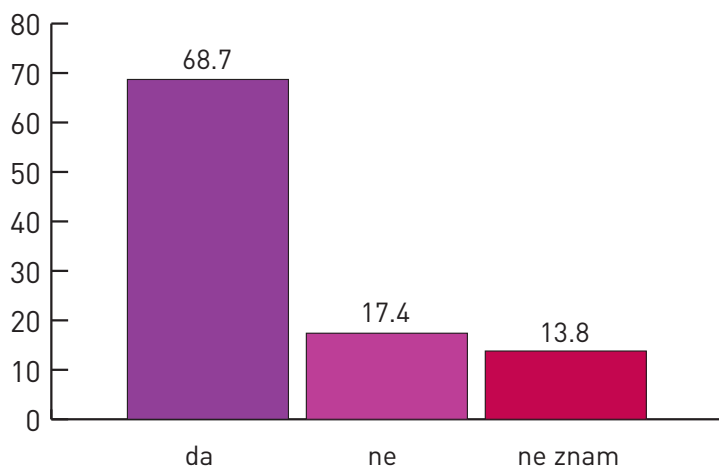
Istovremeno, za čak više od tri četvrtine anketiranih građana/ki homoseksualnost jeste i treba da ostane lična, privatna stvar pojedinca, a ne predmet javne politike.

Grafikon 1.3. Da li je, po Vašem mišljenju, homoseksualnost lična stvar?

Svojevrsnu potvrdu toga stava predstavlja i, tek u nešto manjoj mjeri (dvije trećine) prihvaćena, tvrdnja da je homoseksualnost postojala otkad je svijeta i vijeka samo što se to ranije krilo, a danas se priča o tome.

Grafikon 1.4. Homoseksualnost postojala otkad je svijeta i vijeka? Ranije se krilo, a danas se priča o tome

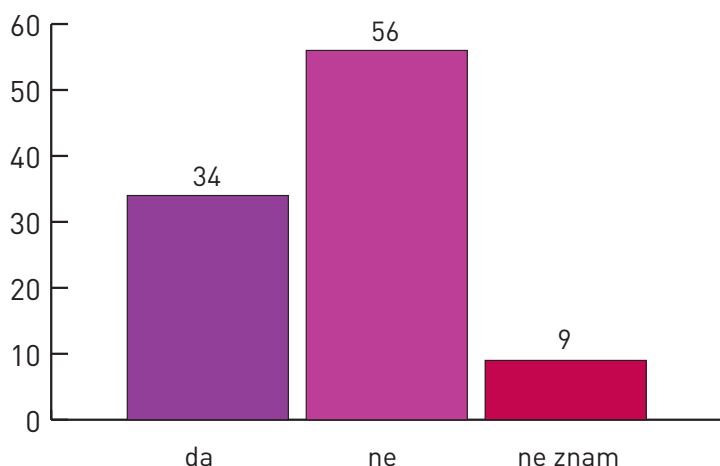

Ipak, što je svakako ohrabrujuće, natpolovičnoj većini građana/ki ne bi smetalo da se njihova djeca informišu o prirodi homoseksualnosti u školi. Na drugoj strani, nikakvu, pa ni elementarnu obrazovnu priču i raspravu o manjinskim seksualnim identitetima ne želi „tvrda“ trećina, odnosno jezgro homofobičara.

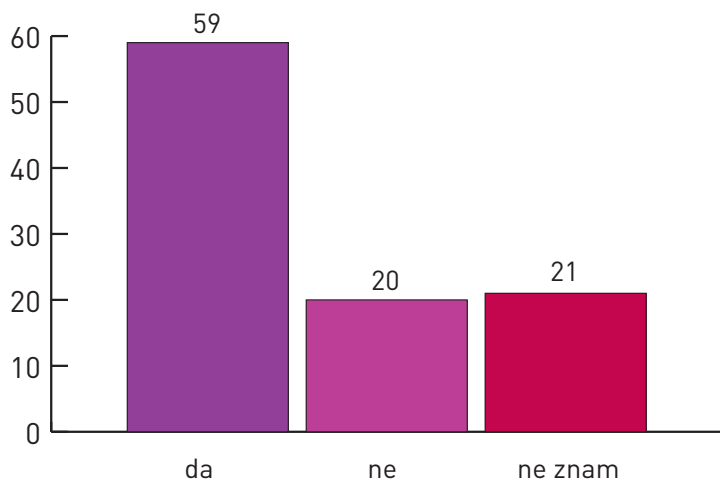
HOMOFOBIA U DRUŠTVU

Nastavak...

Grafikon 1.5. Da li bi Vam smetalo da se Vaše dijete informiše o homoseksualnosti u školi?

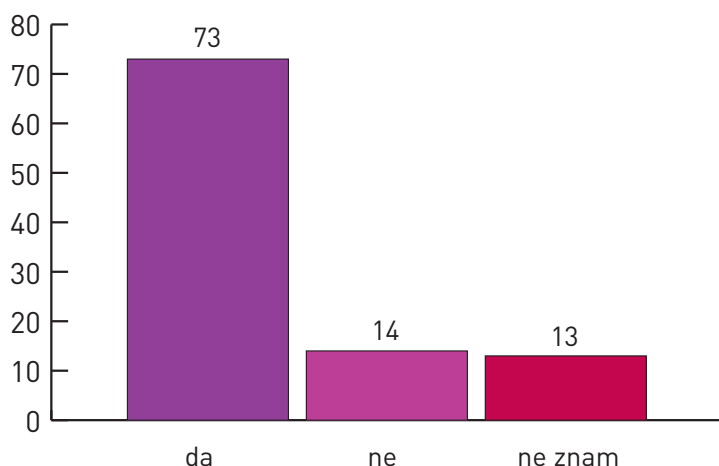

Grafikon 1.6. Podizanje djece od strane homoseksualnih roditelja podstiče homoseksualnost kod djece

Da najširi krug onih koji imaju rezerve prema homoseksualnosti ipak prelazi dvije trećine anketiranih, bar posredno dokazuju i dvije naredne tvrdnje. Prva, po kojoj podizanje djece od strane homoseksualnih roditelja podstiče homoseksualnost kod djece – s kojom se slaže tri petine ispitanika/ca a suprostavlja „standardna petina“.

Grafikon 1.7. Da saznam da je moje dijete homoseksualac/ka, osjećao/la bih se kao neuspješan roditelj

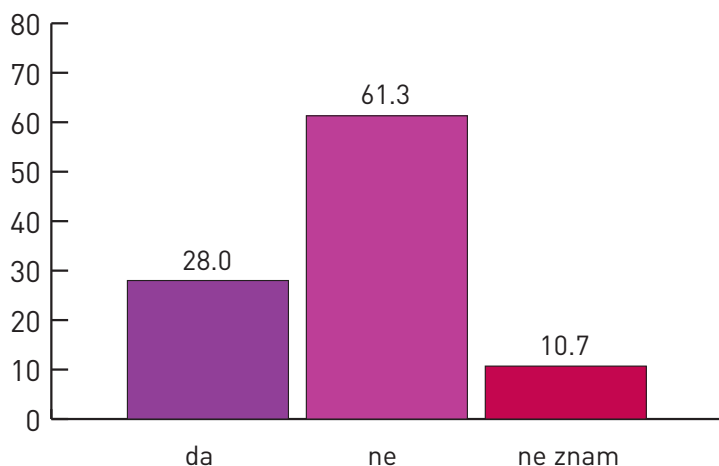

Raspoloženje još bolje ilustruje tvrdnja da bi saznanje da im je dijete homoseksualac/ka rezultiralo kod čak tri četvrtine anketiranih osjećajem promašenog i neuspješnog roditeljstva.

2. Javno manifestovanje homoseksualnosti i reakcije većine

Kada je riječ o tolerantnom suživotu s homoseksualcima/kama i njihovu pravu da slobodno i javno izražavaju svoju seksualnost, udio tolerantnih raste na gotovo trećinu.

Grafikon 2.1. Da li smatrate da homoseksualci/ke imaju pravo da slobodno i javno izražavaju svoju seksualnost (ljubljenje, držanje za ruku, grljenje)?

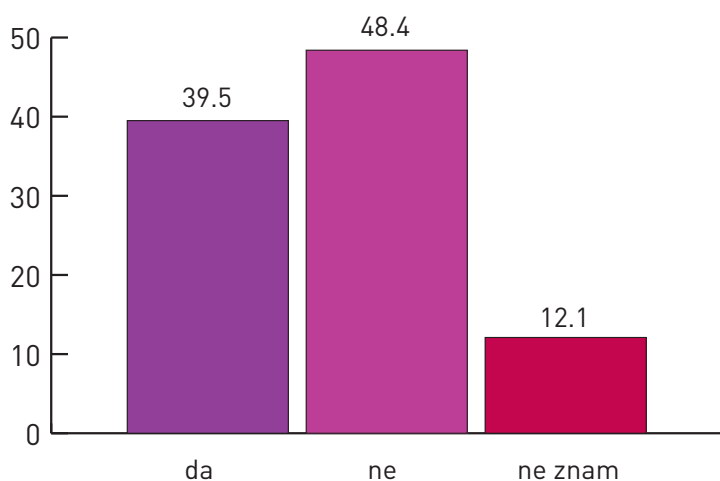

HOMOFOBIA U DRUŠTVU

Nastavak...

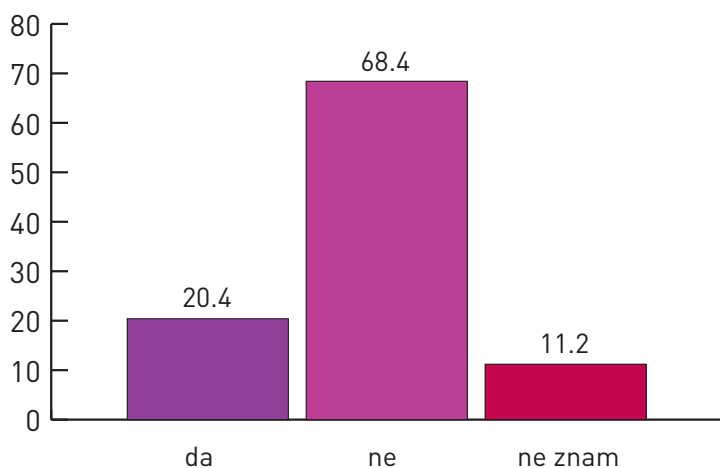
Još povoljniji odnos postoji kod stava o prihvatljivosti postojanja separiranih javnih mjesta namijenjenih za druženje homoseksualaca/ki – udio onih koji prihvataju tu mogućnost (dvije petine) gotovo se približio udjelu onih koji ne odobravaju ni ovu „beneficiju“ (polovina anketiranih građana/ki).

Grafikon 2.2. Treba da postoje mjesta koja su javna i dostupna za druženje homoseksualaca/ki

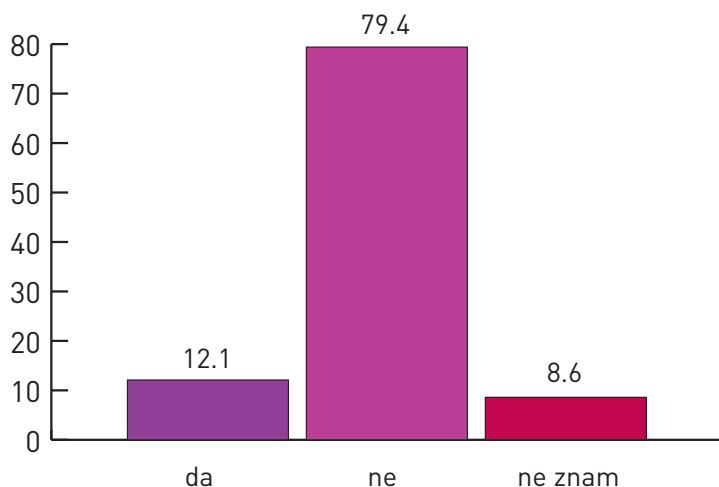

Na drugoj strani, udio onih koji bi bili spremni da nađu opravdanje i za verbalno i fizičko maltretiranje seksualno drugačijih pada na svakog petog, u slučaju verbalnog, odnosno svakog osmog kada se radi o fizičkom zlostavljanju. Jedino u slučaju ispoljavanja krajnjih oblika homofobičnosti postoji jasna, približno tročetvrtinska osuda građana/ki.

Grafikon 2.3. Verbalno nasilje nad homoseksualcima/kama je opravdano

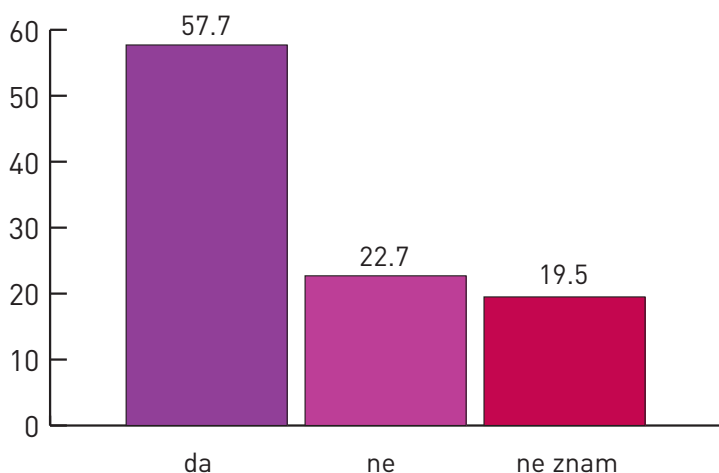

Grafikon 2.4. Fizičko nasilje nad homoseksualcima/kama je opravdano

Istovremeno, gotovo tri petine građana/ki izjavljuju da bi policiji prijavilo slučaj nasilja nad osobom zbog njene seksualne orijentacije.

Grafikon 2.5. Da li biste prijavili policiji nasilje nad osobom izazvano njegovom ili njenom seksualnom orijentacijom

Intervjui među LGBT populacijom pokazuju da je ona u Crnoj Gori potencijalno visokorizična grupa, izložena nasilju, uznemiravanju i diskriminaciji ukoliko se zna njihova seksualna orijentacija ili bi se mogla saznati. Tri su od 19 intervjuisanih saopštili da su doživjeli fizičko nasilje zbog svoje seksualne orijentacije. Ti slučajevi isključivo su bili motivisani mržnjom prema homoseksualcima/kama i

HOMOFOBIA U DRUŠTVU

Nastavak...

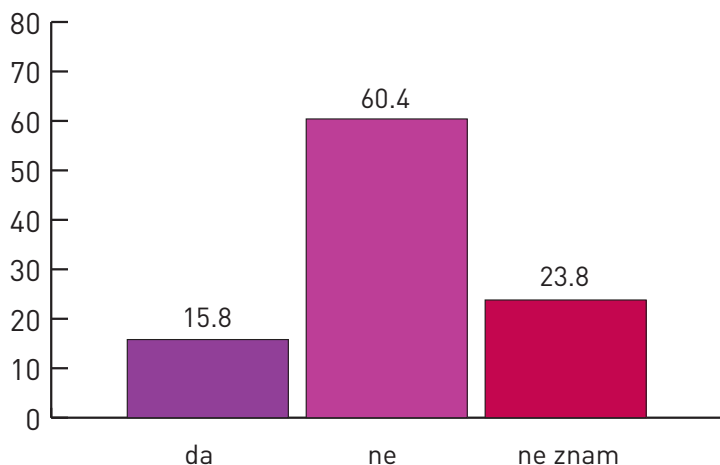
napadači/ice su prethodno znali/ili su pretpostavljali njihovu homoseksualnost. Samo je jedan od tih slučajeva bio prijavljen policiji. Intervjuisani je obavijestio policiju da je slučaj motivisan mržnjom prema homoseksualcima/kama, ali napadači/ice nijesu pronađeni. Takođe, rezultati pokazuju da intervjuisani izbjegavaju da prijave slučajeve nasilja i uznemiravanja policiji zbog nepovjerenja koje imaju u policiju jer se plaše da bi se tako otkrila njihova seksualna orijentacija.¹⁾

Zabrinjava da je 25,8% ispitanika/ca čulo da je neko u Crnoj Gori zlostavljan jer je homoseksualac/ka, dok je 4,1% ispitanika/ca izjavilo da je prisustvovalo takvom zlostavljanju. Kada se uzmu drugi nalazi istraživanja u obzir, s izostankom prijavljenih slučajeva zlostavljanja nadležnim institucijama, dolazimo do zaključka koji je potvrdilo i istraživanje među LGB populacijom, da institucije tek treba da zavrijede povjerenje LGBT osoba i počnu da rade punim kapacitetima na zaštiti prava LGBT osoba, odnosno da kao pružaoci/teljke usluga ne diskriminišu građane/ke Crne Gore na osnovu seksualnog identiteta.

3. Homoseksualnost i politički i civilni akteri

Da su u Crnoj Gori homoseksualci/ke zaista ugrožena grupa i da im treba pomoći da ostvare svoja prava, tvrdi tek svaki šesti ispitanik/ca.

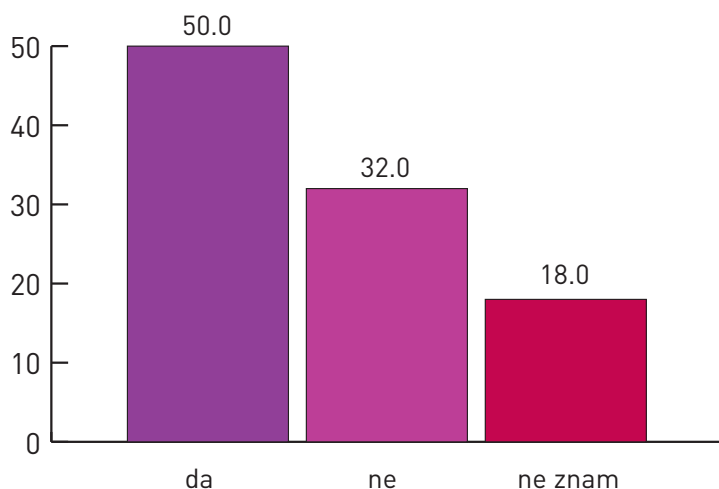
Grafikon 3.1. Homoseksualci/ke su ugrožena grupa u Crnoj Gori i treba im pomoći da ostvare svoja prava

Naprotiv, polovina, uz suprotstavljanje trećine, smatra čak da državne institucije treba da rade na suzbijanju homoseksualnosti, što rječito govori o vrijednostima i stanju svijesti koje o ovom problemu ima većina birača.

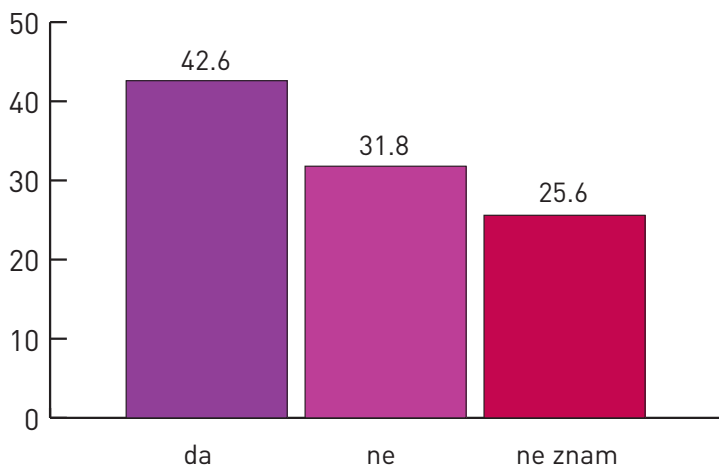
1) Intervjue je analizirao dr Jovan Kojičić, a dio su ukupnog istraživačkog okvira. Ukupni nalazi istraživanja predstavljeni su u ovoj publikaciji.

Grafikon 3.2. Državne institucije treba da rade na suzbijanju homoseksualnosti

Posljedično, više od dvije petine birača prestalo bi da glasa za svoju partiju ukoliko bi ona počela da podržava prava homoseksualaca/ki, što u velikoj mjeri objašnjava i ćutanje partija, uslovljeno političkom neisplativošću aktivne odbrane prava seksualnih manjina.

Grafikon 3.3. Kada bi politička stranka koju podržavam počela da govori o pravima homoseksualaca/ki, ne bih više glasao/la za nju

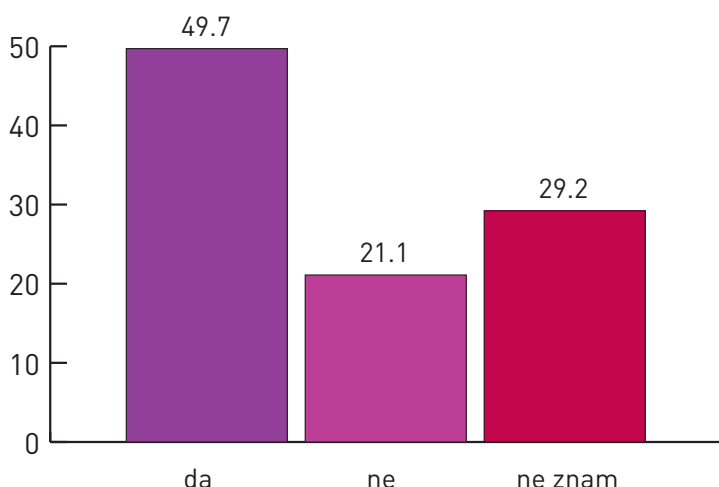

Zapravo, problem prava homoseksualaca/ki nameću NVO-i. To mišljenje prihvata polovina, a suprotstavlja mu se opet petina građana/ki Crne Gore.

HOMOFOBIA U DRUŠTVU

Nastavak...

Grafikon 3.4. Problem prava homoseksualaca/ki nameću razne nevladine organizacije

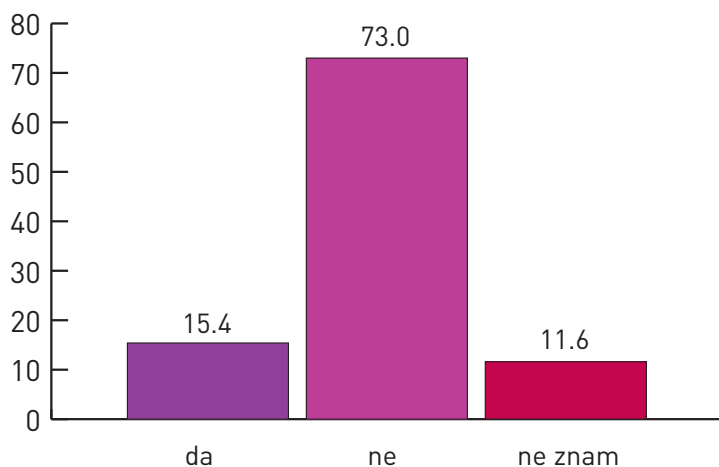

Dio pružalaca/teljki usluga zastupa stav o nepostojanju diskriminacije prema LGBT osobama, koji se argumentuje nepostojanjem vidljivosti i nepostojanjem prijavljenih slučajeva, žalbi – formalnih ili neformalnih. Dio profesionalaca/ki uopšte nije upoznat s diskriminacijom LGBT osoba, već tvrde da ne poznaju nijednu LGBT osobu. Uz to i izostanak diskriminacije dovode u vezu s odsustvom iz javnog života ma koje manifestacije seksualnog identiteta različitog od heteroseksualnog. Institucije koje u fokusu imaju ljudska prava i intervjuisani predstavnici/ce političkih partija uglavnom izjavljuju da crnogorsko društvo diskriminiše LGBT osobe. To zaključuju na osnovu kontakata s LGBT osobama, medija, na osnovu rezultata istraživanja nevladinih organizacija i izjava čelnika/ca određenih institucija, pri čemu se i eksplicitno pominje ministar za ljudska i manjinska Ferhat Dinoša. Većina onih koji smatraju da diskriminacija postoji za indikator uzimaju i nedostatak otvorene manifestacije manjinskog seksualnog identiteta, nedostatak konkretnih prijavljenih slučajeva, nepostojanje konkretnih reakcija institucija na diskriminaciju. Profesionalci/ke očekuju da inicijativa za poboljšanje položaja LGBT populacije krene od same populacije, koja se u jednom dijelu može tumačiti više kao radoznalost, manje kao suštinsko razumijevanje problema.

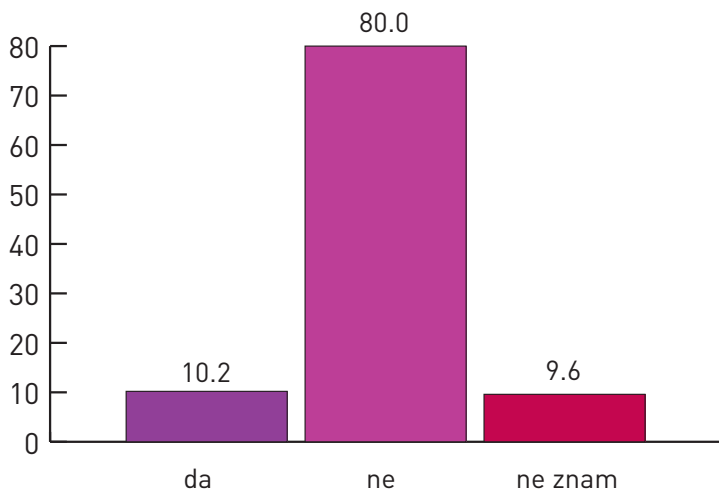
Ispitani profesionalci/ke obavljaju javne poslove. Od 21 ispitanog samo tri ispitanika/ce svoju javnu poziciju iskoristila su da pošalju javnosti poruku koja je nedvosmisleno podržavajuća. U periodu zakazivanja intervjua i tokom samog istraživanja kod većeg broja ispitanika/ca iz kruga profesionalaca/ki zabilježena je nelagoda uslovljena temom istraživanja. Pretpostavka je da je razlog odbijanja dijela institucija i profesionalaca/ki da učestvuju u istraživanju njihovo nedovoljno poznavanje teme ili odbojnost prema njoj.

U sadržajnom, problemskom smislu, zahtjev da se homoseksualcima/kama omogući sklapanje braka ne podržava ni svaki šesti (15,4%), a mogućnost da ovi partneri usvoje djecu tek svaki deseti anketirani.

Grafikon 3.5. Homoseksualcima/kama treba zakonski omogućiti pravo na brak

Grafikon 3.6. Homoseksualcima/kama treba omogućiti da usvajaju djecu

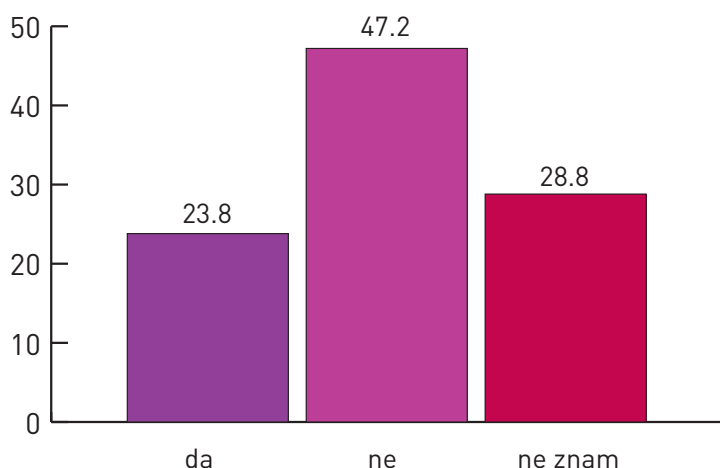

Četvrtina pritom procjenjuje da se prava homoseksualaca/ki moraju garantovati kao cijena za ulazak u EU, što će povratno, po mišljenju relativne, dvopetinske većine, dovesti do porasta broja homoseksualaca/ki.

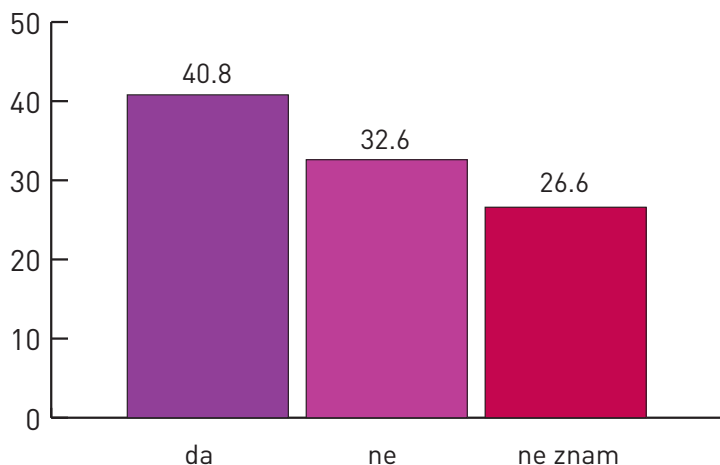
HOMOFOBIA U DRUŠTVU

Nastavak...

Grafikon 3.7. Prava homoseksualaca/ki moraju se garantovati radi učlanjenja Crne Gore u EU

Grafikon 3.8. Ulaskom u EU porašće broj homoseksualaca/ki u Crnoj Gori

Može se zaključiti da je istraživanje pokazalo visok nivo homofobije, u najširem smislu riječi,²⁾ sa svim posljedicama koje homofobija sobom nosi.

Primjera radi, i dalje najveći broj ispitanika/ca priznaje homoseksualnosti „prirodnost“ postojanja, koja ne zavisi od vremena u kom se živi – dvije trećine ispitanika/ca tvrdi da je ova pojava postojala

2) Opšteprihvaćeno je da se termin homofobija danas tumači i koristi u smislu znatno širem nego što riječ etimološki označava. Homofobija nije samo strah od osoba sklonih istopolnim seksualnim odnosima, već označava širok dijapazon osjećanja, stavova i ponašanja koja nose negativan naboj prema homoseksualcima/kama. Za razliku od drugih fobija, koje su disfunkcionalne po pojedinca, homofobija je, naprotiv, vrlo funkcionalna, jer generiše dominantan tip društvenih vrijednosti i čini homofobične pojedince integrisanim u mainstream sistem vrijednosti. Vidjeti o tome detaljnije u tekstu Jane Connor i Alison Thomas-Cottingham, Homophobia, na adresi <http://www.gay-serbia.com/teorija/2003/03-24-08-homofobija/index.jsp>.

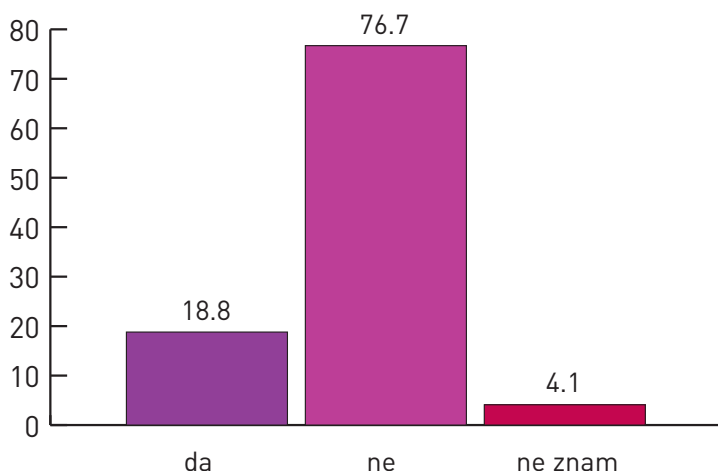
oduvijek, a da je ona danas samo predmet javne diskusije i da tu leži cijela fama oko ove pojave. Dakle, ne poriče se postojanje pojave, ali postoji protivljenje da se pojava prizna kao legitimna, sa svim reperkusijama koje davanje legitimiteta pojavi sobom nosi!

Istovremeno, postoji oštro protivljenje ideji da homoseksualci/ke stupaju međusobno u brak, da usvajaju djecu, da treba da održavaju svoje manifestacije, da im treba pomoći da ostvare svoja prava...

4. Lična iskustva i odnos prema homoseksualcima/kama

Da lično poznaje nekoga ko je homoseksualac/ka ili biseksualac/ka izjavljuju svaki peti anketirani. Ako pođemo od pretpostavke da više njih poznaje istu osobu, moglo bi se pretpostaviti da se udio LGB osoba u ukupnoj populaciji mjeri jednocifrenim brojevima.

Grafikon 4.1. Da li poznajete nekog ko je homoseksualac ili biseksualac?

Istraživanje je, takođe, vrlo jasno pokazalo da stav prema homoseksualnosti u značajnoj mjeri zavisi od toga da li ljudi u svom okruženju imaju one koji imaju drugačiju seksualnu orijentaciju ili nemaju nikakvog kontakta s tom pojavom. Oni koji imaju interakciju s takvim osobama imaju veće šanse da se uvjere da su „homoseksualci/ke ljudi kao i svi drugi” pa prema tome imaju blaži i tolerantniji stav i prema pojavi. Nekoliko opštih zaključaka može se izvući iz ovih nalaza:

Što je interpersonalni odnos bliskiji i intenzivniji, to je reakcija na činjenicu da je neko homoseksualac/ka burnija i ekstremnija. To se posebno odnosi na djecu, jer je u tom slučaju najveći broj onih koji bi čak i čvrstom rukom pokušali da svoje dijete ubijede da ne bude homoseksualac/ka.

HOMOFOBIA U DRUŠTVU

Nastavak...

Oni koji su tolerantni i nehomofobični takvi su o kakvom god tipu odnosa da je riječ. U prosjeku svaki deseti građanin/ka podržao bi osobu iz svog okruženja koja je homoseksualac/ka, bez obzira na to da li se radi o njihovu djetetu ili samo komšiji/nici ili kolegi/nici.

Ma koji tip odnosa da je u pitanju, reakcija, i to bilo kog usmjerenja, ne bi izostala. Broj onih koji bi se „pravili ludi“ ne prelazi trećinu ispitanika/ca, i to u slučajevima najdaljih društvenih veza.

Dominira stav da se homoseksualci/ke razgovorom mogu ubijediti da ne budu to što jesu.

Koliko god mali bio taj procenat, zabrinjava činjenica da postoje oni/e koji

se čak i u najudaljenijim vrstama društvenih odnosa smatraju pozvanim

da nasiljem reaguju na činjenicu da je neko homoseksualac/ka.

Na drugoj strani, na sreću, postoji dominantna svijest da je nasilje društveno i politički nekorektno i neprihvatljivo ponašanje. Stoga možemo zaključiti da jedan broj ispitanika/ca pod ovakvim pritiscima ipak ne priznaje nasilje kao vid borbe protiv homoseksualaca/ki, iako možda intimno gaji takav stav.

Dakle, nasilje prema homoseksualcima/kama se ne opravdava, odnosno postoji dominantno

protivljenje nasilnom obračunavanju s pojedincima/kama i grupama koje zastupaju

prava LGBT populacije ili pripadaju toj populaciji. Broj onih koji deklarativno podržavaju

nasilje ili ga makar opravdavaju ne prelazi petinu populacije, koji god indikator da je u

pitanju, a broj onih koji su i sami spremni na nasilje ne prelazi desetinu. Izuzetak od toga

čini okolnost u kojoj roditelji reaguju na homoseksualne sklonosti svoje djece, kada je

veći broj spreman da upotrijebi i silu i na taj način utiče na mijenjanje stvarnosti.

5. Socijalna distanca prema homoseksualcima/kama

Veoma su interesantni i nalazi vezani za (ne)prihvatanje relacija različitog intenziteta u kojima bi građani/ke mogli da se nađu s osobama drugačijih, manjinskih seksualnih identiteta. Standardna skala kojom se mjeri socijalna distanca (Bogardusova skala) korišćena je i u ovom istraživanju.

Koristi se uglavnom osam različitih indikatora kojima se određuje intenzitet društvenih odnosa. Oni se kreću od najšire socijalne interakcije, gdje se propituje suživot u političkoj zajednici, pa preko različitih odnosa sve do najbliže socijalne interakcije koja podrazumijeva srodstvo, bilo direktno ili preko djece ispitanika/ca. Za većinu ispitanika/ca prihvatljivo je jedino da homoseksualci/ke s njima žive u istoj državi, dok svi ostali odnosi imaju natpolovično protivljenje. Najveća distanca vezana je za česte i intenzivne oblike socijalne dinamike (obrazovanje djece, srodstvo, druženje), dok je ona nešto niža u oblicima interakcije koji su vezani za posao i komšiluk.

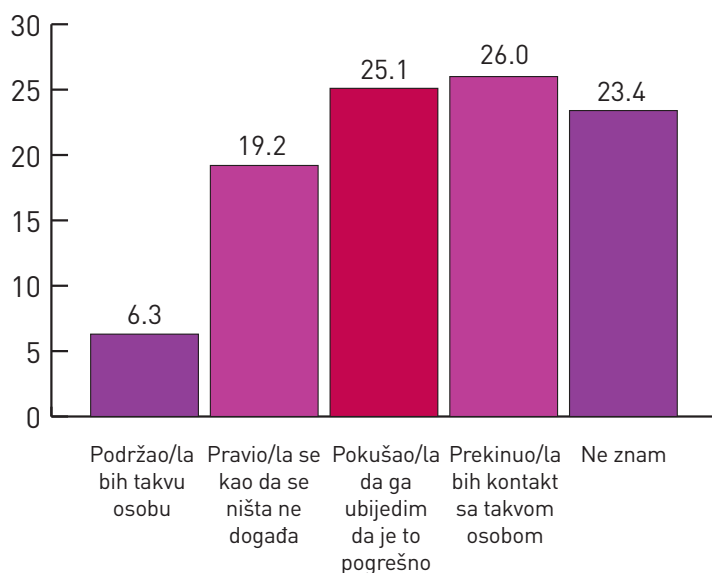
Čak i najudaljeniju relaciju – da neko ko je homoseksualac/ka uopšte živi u Crnoj Gori – ne prihvata više od trećine građana/ki. Približna polovina građana/ki ne prihvata ni da im takva osoba bude komšija, saradnik na poslu ili pretpostavljeni. Homoseksualac/ka na rukovodećoj poziciji u državi je praktično nezamisliv za tri petine građana/ki, uz nešto više od četvrtine onih koji bi prihvatili tu soluciju. Čak sedam od deset ne prihvata homoseksualce/ke među rođacima/kama ili nastavnicima/cama svoje djece. Najveći otpor, njih osam od deset, iskazuje prema situaciji u kojoj bi se ustanovilo da je takva osoba sopstveno dijete. S tim bi se pomirio tek svaki deseti roditelj.

Grafikon 5.1. Da li bi Vam smetalo da osoba homoseksualnih sklonosti bude Vaš vaspitač/ica, profesor/ica, dijete, u srodstvu, prijatelj/ica, saradnik/ca, šef/ica, komšija/nica, rukovodilac/teljka u državi, da živi u državi?

Šta bi se faktički desilo u takvoj situaciji? Svaki šesnaesti bi podržao takvu osobu, a svaki peti građanin/ki bi se pravio kao da se ništa ne događa. Na drugoj strani, četvrtina bi pokušala da osobu ubijedi da je napravila pogrešan izbor, a četvrtina bi automatski prekinula svaki kontakt.

Grafikon 5.2. Kako biste reagovali na saznanje da je bliska osoba homoseksualac/ka?

HOMOFOBIA U DRUŠTVU

Nastavak...

6. Vrijednosne orijentacije kao glavni korelati odnosa prema homoseksualnosti

Hipoteza koju smo postavili u procesu koncipiranja istraživanja bazirala se na pretpostavci da vrijednosni okviri određuju konkretne stavove ispitanika/ca i da je upravo to ključni osnov za stav prema homoseksualnosti. Ovim, kao i drugim istraživanjima u regionu, potvrđena je pretpostavka da su vrijednosne orijentacije znatno relevantniji korelat stava prema homofobičnosti nego što su to socijalni ili demografski kontekst i obilježja pojedinaca/ki, koji se samo posredno, preko vrijednosti, reflektuju na stav prema homoseksualnosti.

U ovom istraživanju u kontekst odnosa prema homoseksualnosti stavljeni su tradicionalizam, autoritarnost, konformizam i nacionalizam.

Tradicionalizam. Nizom tvrdnji definisali smo ovaj vrijednosni okvir ispitanika/ca, po kome, u odnosu tradicionalista i modernista značajnu prevagu odnose prvi. Četiri petine ljudi, prema izjavama koje su nam dali, može se svrstati u tradicionaliste, dok je modernista manje od jedne petine.

Sami nalazi istraživanja, makar na krajnje uopštenoj, načelnoj ravni pokazuju da širi kontekst raširene homofobije predstavlja dominantni tradicionalizam, posebno oni njegovi elementi vezani za tradicionalno poimanje porodice i rodni uloga, te viđenje osnovne svrhe braka u produženju loze.

Tabela 6.1. Tradicionalizam

		Tradicionalizam				Total
		Netradicionalan	Uglavnom netradicionalan	Pretežno tradicionalan	Tradicionalan	
Odnos prema homoseksualcima/kama	Izrazito pozitivan	37,5	14,8	6,6	3,7	7,8
	Prilično pozitivan	20,8	21,9	11,1	5,5	10,4
	Uglavnom pozitivan	16,7	12,4	8,3	4,2	7,3
	Ni pozitivan ni negativan	4,2	4,7	9,0	5,7	6,4
	Uglavnom negativan		4,7	4,2	2,6	3,2
	Prilično negativan	14,6	19,5	28,0	18,5	21,1
	Izrazito negativan	2,1	16,6	28,7	57,0	40,2
	Nema stav	4,2	5,3	4,2	2,8	3,6
Total		4,5	16,1	27,6	51,8	100

Posljedično, recimo, među izrazitim tradicionalistima ima tek 4% onih s pozitivnim stavom prema homoseksualnosti u odnosu na gotovo dvije petine takvih među modernistima.

Nacionalizam je viđen kao odnos prema naciji kao referentnoj grupi identifikovanja, a kako se nacija na ovim postorima shvata kao dio proširene porodice, pretpostavka je bila da će se javiti visoka korelacija između negativnog stava prema homoseksualnosti i nacionalizma.

Kad je o nacionalizmu riječ, građani/ke Crne Gore pokazuju izuzetno visoku emotivnu vezanost za naciju i spremnost da joj podrede i lične interese i planove.

Tabela 6.2. Nacionalizam

		Nacionalizam				Total
		Nenacionalista	Pretežno nenacionalista	Pretežno nacionalista	Nacionalista	
Odnos prema homoseksualcima/kama	Izrazito pozitivan	27,4	10,6	4,2	6,2	7,8
	Prilično pozitivan	16,4	17,6	10,3	4,0	10,4
	Uglavnom pozitivan	6,8	9,3	9,4	3,1	7,2
	Ni pozitivan ni negativan	0	5,3	8,7	5,9	6,5
	Uglavnom negativan	2,7	5,7	2,1	3,1	3,2
	Prilično negativan	24,7	25,1	24,8	12,4	21,1
	Izrazito negativan	12,3	22,5	38,6	60,9	40,1
	Nema stav	9,6	4,0	1,9	4,3	3,6
Total		6,9	21,7	40,6	30,7	100

No, to nikako ne znači da oni nacionalnom pripadnošću uslovljavaju sklapanje prijateljstava, zapošljavanje ili pak da nacionalno mješovite brakove smatraju smetnjom za nacionalni integritet. Tu vrstu tvrdog, izolacionističkog nacionalizma iskazuje između petine i četvrtine anketiranih, što svakako ne umanjuje problem i ne vodi zaključku da su Crna Gora i njeni građani/ke raskrstili s agresivnim nacionalizmom. U tim, ograničenim ali relevantnim okvirima uskogrudni nacionalizam utiče i na izraženu homofobičnost. Tako, unutar tvrdih nacionalista ima 6% tolerantnih i deset puta više, čak 60% onih s izrazito negativnim stavom prema homoseksualnosti.

Autoritarnost je naredna vrijednosna orijentacija koja je ispitivana. Istraživanje je pokazalo da je crnogorsko društvo pretežno autoritarno. Autoritarnost je ispitivana kao orijentacija koja je više usmjerena ka modelima uređenja društva, a ne uređenja domena privatnog, što je matrica određenja tradicionalnosti.

HOMOFOBIA U DRUŠTVU

Nastavak...

Tabela 6.3. Autoritarnost

		Autoritarnost		Total
		Neautoritaran	Autoritaran	
Odnos prema homoseksualcima/kama	Izrazito pozitivan	21,6	6,5	7,8
	Prilično pozitivan	17,0	9,8	10,4
	Uglavnom pozitivan	12,5	6,8	7,2
	Ni pozitivan ni negativan	3,4	6,7	6,4
	Uglavnom negativan	3,4	3,3	3,3
	Prilično negativan	18,2	21,4	21,1
	Izrazito negativan	12,5	42,6	40,1
	Nema stav	11,4	2,9	3,6
Total		8,2	91,8	100

Poput tradicionalizma, naglašenije, istina posredno djelovanje na raširenost homofobije imaju i radikalnije izraženi oblici autoritarnosti, posebno kod grupa s dna obrazovne i statusne ljestvice. Ako na nivou ukupnog uzorka izrazito pozitivan stav prema homoseksualnosti ima manje od desetine ispitanika/ca a izrazito negativan i netolerantan njih dvije petine, onda su tvrdi autoritarci tek nešto iznad prosjeka odbijanja dok kod izrazitih tradicionalista i nacionalista udio izrazito netolerantnih prema seksualnim manjinama raste čak na tri petine. Konformizam kao tip ponašanja i razmišljanja koji podrazumijeva nekritičko prihvatanje stavova i ponašanje drugih (posebno većine) predstavlja element kojim se objašnjava ne samo nastanak stavova, već i njihovo održavanje i prenošenje.

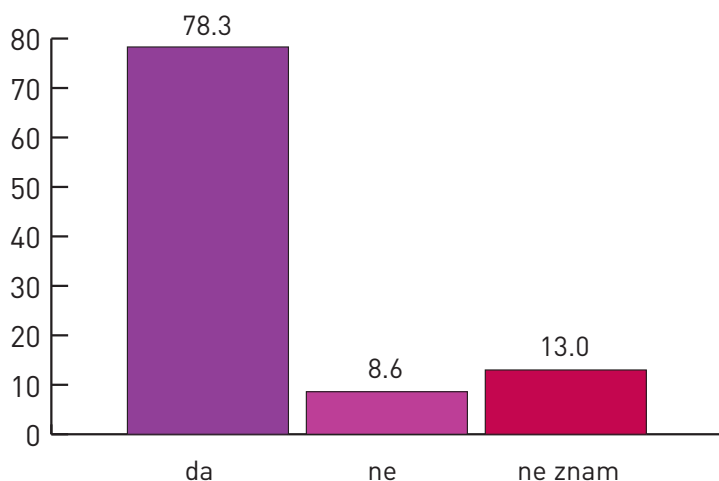
Tabela 6.4. Konformizam

		Konformizam		Total
		Nekonformista	Konformista	
Odnos prema homoseksualcima/kama	Izrazito pozitivan	5,1	8,0	7,8
	Prilično pozitivan	11,5	10,4	10,5
	Uglavnom pozitivan	2,6	7,6	7,2
	Ni pozitivan ni negativan	3,8	6,6	6,4
	Uglavnom negativan	2,6	3,3	3,2
	Prilično negativan	21,8	21,0	21,1
	Izrazito negativan	43,6	39,9	40,1
	Nema stav	9,0	3,2	3,6
Total		7,4	92,6	100

Pokazalo se u ovom istraživanju da konformizam ne utiče, sam po sebi, značajnije na stavove o homoseksualnosti.

Najdirektnije djelovanje na raširenost homofobičnosti, očekivano, ima religioznost, uzimajući u obzir neprihvatanje homoseksualnosti od strane svih prisutnih velikih religijskih zajednica, razvijeno religijsko osjećanje kod građanki i građana Crne Gore. Veza je posebno izražena kod pitanja direktno vezanih za sklapanje crkvenog braka istopolnih partnera ili za mogućnost da se prihvati sveštenik homoseksualac, odnosno kroz širinu prihvatanja stava da je homoseksualnost grijeh u božijim očima. Takva uvjerenja prihvata čak 7-8 od 10 ispitanika/ca.

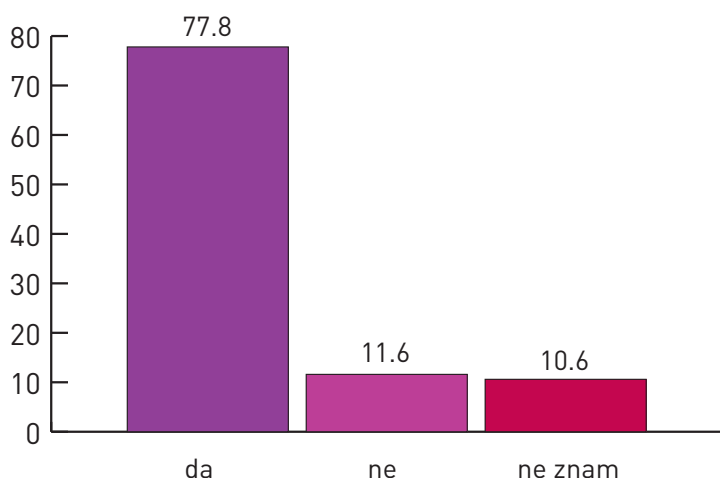
Grafikon 6.1. Da li bi Vam smetalo da se u Vašoj crkvi / vjerskom odboru počnu održavati vjenčanja između homoseksualaca/ki?

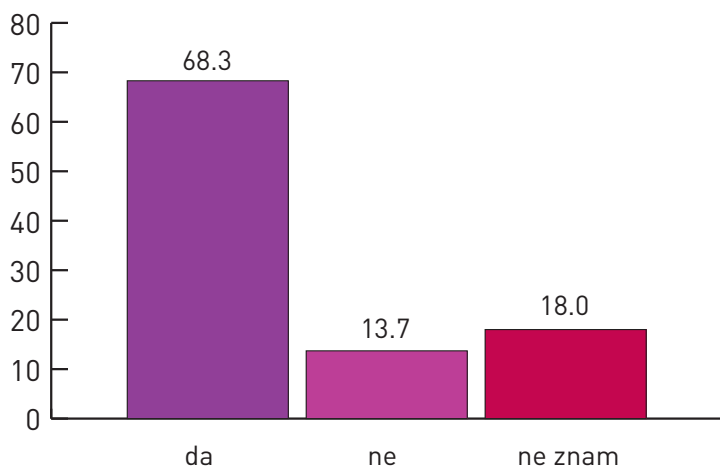
HOMOFOBIA U DRUŠTVU

Nastavak...

Grafikon 6.2. : Da li bi Vam smetalo da se crkveno lice javno deklarirše kao homoseksualac/ka?

Grafikon 6.3. Homoseksualnost je grijeh u božijim očima

Ukupno posmatrano, istraživanje je pokazalo visok nivo homofobije, u najširem smislu riječi,³⁾ sa svim posljedicama koje homofobija sobom nosi.

Odnos onih koji imaju pretežno negativan prema onima koji imaju dominantno pozitivan stav prema homoseksualnosti je, kao što smo to već konstatovali, 3 : 1.

3) Opšteprihvaćeno je da se termin homofobija danas tumači i koristi u smislu znatno širem nego što riječ etimološki označava. Homofobija nije samo strah od osoba sklonih istopolnim seksualnim odnosima, već označava širok dijapazon osjećanja, stavova i ponašanja koja nose negativan naboj prema homoseksualcima/kama. Za razliku od drugih fobija, koje su disfunkcionalne po pojedinca/ku, homofobija je, naprotiv, vrlo funkcionalna, jer generiše dominantan tip društvenih vrijednosti i čini homofobične pojedince integrisanim u mainstream sistem vrijednosti. Vidjeti o tome detaljnije u tekstu Jane Connor i Alison Thomas-Cottingham, Homophobia, na adresi <http://www.gay-serbia.com/teorija/2003/03-24-08-homofobija/index.jsp>.

Postavlja se pitanje u kojoj mjeri postoji zajednički imenitelj za sva stavovska ponašanja i kako se on može iskazati. U tom cilju koristi se klaster analiza, kojom se povezuju ispitanici/ce određenih zajedničkih karakteristika.

Imajući u vidu vrijednosna opredjeljenja pripadnika/ca pojedinih klastera, krajnje polove predstavljaju pripadnici/ce klastera, koji čini gotovo trećinu populacije i kome pripadaju svi/e oni/e koji/e imaju negativne vrijednosne orijentacije izvedene do kraja. To su tradicionalisti/kinje, nacionalisti/kinje, autoritarne i homofobične osobe. S druge strane, suprotni klaster čine svijetle tačke vrijednosnih dimenzija, odnosno radi se o osobama koje su modernisti, neautoritarni, nenacionlani i nehomofobični.

7. Sociodemografska i regionalna obeležja

I ovoga puta pokazalo se da demografska obilježja imaju znatno manje udjela u objašnjenju homofobičnosti nego socijalna. Pol i starost pokazuju statistički vrlo niske korelacije s odnosom prema homoseksualnosti – žene su nešto manje homofobične od muškaraca, a mlađi nešto manje od starijih.

Nacionalnost je statistički takođe od malog značaja, pri čemu su pripadnici srpske nacije u nešto većoj mjeri homofobični od pripadnika drugih nacionalnih grupa, ali je ta veza manje značajna.

Od socijalnih karakteristika obrazovanje pokazuje umjerenu pozitivnu statističku vezu sa stavom prema homoseksualnosti. Očekivano, visokoobrazovani su u značajnijoj mjeri tolerantni.

Istraživanje ne pokazuje značajnije regionalne razlike. Obim onih koji su negativno nastrojeni sličan je u sva tri regiona i kreće se u intervalu od 50% do 60%, između Primorja i konzervativnijeg sjevera Crne Gore.

Mogli bi, kada je o korelatima odnosa prema homoseksualnosti⁴⁾ riječ, zaključiti da se ova pojava uglavnom uzročno-posljedično vezuje za vrijednosne orijentacije (koje su plod socijalizacije, okruženja, (ne)dovoljne informisanosti), a manje za objektivne socijalne ili društvene karakteristike pojedinaca/ki ili trenutno formirane stavove o različitim društvenim ili političkim pojavama. To što je neko muškarac ili žena, mlađi ili stariji, radnik/ca ili stručnjak/inja, živi u različitim regijama samo stvara predispozicije da se usvoje ili reprodukuju određeni sistemi vrijednosti kao sistemi poželjnog ponašanja i razmišljanja. U ovom međuodnosu različitih društvenih, psiholoških, kulturoloških i političkih okolnosti, formira se i stav prema homoseksualnosti, koji je utoliko rigidniji ukoliko predstavlja omaž dominantnom sistemu vrijednosnih orijentacija, koje su još uvijek tradicionalne, partijarhalne, autoritarne i konformističke i koje identitetima pridaju veliku važnost. Homoseksualnost, kao nešto što je drugačije, a istovremeno se u ovakvom sistemu vrijednosti nalazi strogo u domenu privatnog, ličnog i intimnog sagledava se kao prijetnja sistemu čim se i pomisli na manifestaciju pojave u areni javnosti.⁵⁾

4) Namjerno se ne govori o uzrocima, već o korelatima, kao terminu koji označava postojanje veze, jer je teško u ovim slučajevima utvrditi što je uzrok, a što posljedica.

5) Predrasude na vidjelo, Homofobija u Srbiji, izvještaj o istraživanju javnog mnjenja o LGBT populaciji, Gej strejt alijansa, 2010

HOMOFOBIA U DRUŠTVU

Nastavak...

Literatura

Publikacije

1. Dennis, Van, Deer, Veur: Homosexuality in South Eastern Europe, COC Netherlands/HIVOS, 2003.
2. Steffensmeier, Box, M., Janet, Brady, E. Henry, Collier, David (ur): The Oxford Handbook of POLITICAL METHODOLOGY, Oxford University Press Inc, New York, 2008.
3. Alasuutari, Pertti, Brannen, Julia, Bickman, Leonard (ur.): The SAGE Handbook of Social Research Methods, SAGE Publications, London, 2009.
4. Johnson, Buttolph, Janet, Reynolds, T., H., Mycoff, D., Jason: Political Science Research Methods, CQ, Washington, 2008.

Izveštaji o sprovedenim istraživanjima javnog mnjenja

1. First National Climate Survey on Homophobia in Canadian Schools, The University of Winnipeg, Egle Canada.
2. Homofobija u Crnoj Gori, istraživanje stavova opšte populacije o homofobiji, Akcija za ljudska prava, oktobar 2009.
3. Index of Homophobia, Questionnaire, LGBT-A-Q Resource Center, Bowling Green State University.
4. Prevalence of Homophobia Survey, summer 2009, Lancashire N.U.T., www.lancashirenut.org.uk
5. UNGASS Indicators Country Report: Republic of Montenegro 2003–2005, National HIV/AIDS Commission Institute for Public Health Montenegro, December 2005.
6. Zdravlje, stavovi i seksualno ponašanje u vezi sa HIV/AIDS-om, mladih 18–24 godine u Crnoj Gori 2007. godine, Institut za javno zdravlje, Podgorica, Septembar 2008.
7. Questionnaires and Focus Groups in Schools, Celebrating Diversity in Schools
8. Predrasude na vidjelo, Homofobija u Srbiji, izvještaj o istraživanju javnog mnjenja o LGBT populaciji, Gej strejt alijansa, 2008.
9. Predrasude na vidjelo, Homofobija u Srbiji, izvještaj o istraživanju javnog mnjenja o LGBT populaciji, Gej strejt alijansa, 2010.

Elektronske publikacije

1. Internet portal Serbia LGBT Community
www.gay-serbia.com
2. Internet portal Montenegro gay
www.montenegro-gay.me
3. Internet prezentacija NVO Gej strejt alijansa, Beograd
www.gsa.org.rs
4. Internet prezentacija NVO Labris, Beograd
www.labris.org.rs

O NVO JUVENTAS

Vizija Juventasa jeste Crna Gora kao demokratsko društvo sa stabilnim uslovima, u kojem mladi mogu nesmetano da iskažu svoje potencijale.

Juventas je registrovan januara 1996. u Podgorici. Sjedište Juventasa nalazi se u Podgorici, dok se projekti realizuju na cijeloj teritoriji Crne Gore.

Vizija Juventasa jeste Crna Gora kao demokratsko društvo sa stabilnim uslovima, u kojem mladi mogu nesmetano da iskažu potencijale, uoče interese i kreiraju budućnost u skladu sa njima.

Juventas je posvećen misiji koja ima za cilj zastupanje vrijednosti otvorenog i demokratskog društva jednakih mogućnosti i promovisanje većeg stepena učešća mladih u procesu donošenja odluka vezanih za kreiranje i ostvarivanje njihove budućnosti.

Ciljevi i djelatnosti Juventasa jesu:

- promovisanje i zaštita prava mladih
- poboljšanje zdravstvenih usluga i zdravlja mladih, žena i osjetljivih grupa
- promovisanje i zaštita prava i sloboda pripadnika LGBT populacije
- promovisanje kulturnih vrijednosti i principa održivog razvoja
- pružanje podrške miru i mirnom rješavanju konflikata
- olakšavanje pristupa informacijama i podizanje kvaliteta edukativnih programa za mlade
- razvijanje kritičkog mišljenja i kulture dijaloga.

Programske ciljeve Juventas ostvaruje svojim ukupnim djelovanjem u javnom životu.

Juventas aktivnosti sprovodi pod okriljem 3 programa: omladinski program, program socijalne zaštite i smanjenja štete među osjetljivim grupama te program posvećen ljudskim pravima.

Program promocije i zaštite ljudskih prava uspostavljen je sa ciljem zaštite prava grupa koje su nedovoljno politički ili društveno reprezentovane, a čija se prava u Crnoj Gori krše. Aktivnosti koje se realizuju u okviru ovog programa jesu monitoring i dokumentovanje kršenja ljudskih prava, izgradnja kapaciteta pripadnika grupa čija se prava krše, zagovaranje i lobiranje za izmjene i poboljšanje zakonodavnih regulativa, kao i zagovaranje efikasnije primjene postojeće regulative. Na taj način obezbjeđuje se ostvarivanje korišćenja osnovnih ljudskih prava, kreiranje proaktivne sredine u kojoj će se pripadnici grupa izloženih nasilju i diskriminaciji aktivno boriti za svoja prava i samostalno djelovati. Juventasov rad na zaštiti ljudskih prava podrazumijeva i aktivno uključivanje pripadnika društvenih grupa čija su prava ugrožena u sve aktivnosti koje se realizuju i uključivanje šire društvene zajednice i saradnju sa državnim institucijama u cilju postizanja što kvalitetnijih rješenja.

Do sada realizovani projekti u okviru ovog programa odnose se na poboljšanje položaja mladih uopšte, izgradnju kapaciteta mladih da prepoznaju kršenja prava i efikasnije se bore za svoja prava, prava žena u crnogorskom društvu, borbu protiv svih oblika diskriminacije, prava pacijenata, prava koja se odnose na jednak pristup zdravstvenim, socijalnim i obrazovnim uslugama, s posebnim akcentom na prava seksualnih i rodni manjina, Roma, izbjeglica, osoba iz ruralnih djelova Crne Gore, djecu u institucijama, osoba koje žive s HIV-om, osoba koje žive sa HCV-om, pritvorenih i zatvorenih lica, seksualnih radnica, korisnika droga.

Od 2006. godine Juventas prikuplja činjenice na kojima se zasniva stav da su LGBT osobe diskriminisane u crnogorskom društvu i od 2010. godine intenzivno s partnerima radi na nalaženju strateških i ka dugoročnim ciljevima orijentisanih rješenja kojima se smanjuje nejednakost u tretmanu osoba u odnosu na stvarnu ili pretpostavljenu seksualnu orijentaciju i rodni identitet.

Autorka

Marijana Laković

Izdavač

Juventas

Bulevar Josipa Broza 23A, IV sprat

81000 Podgorica

Tel/Fax: +382 20 657 098

E-mail: juventas@t-com.me

www.juventas.co.me

Za izdavača

Ivana Vujović

Donator

Ova publikacija je nastala uz podršku
Ambasade Velike Britanije u Podgorici.

Publikacija ne sadrži formalno
saopštenje i ne predstavlja nužno
službeni stav donatora.

CIP - Каталогизација у публикацији

Централна народна библиотека

Црне Горе, Цетиње

ISBN: 978-9940-9407-2-0

COBISS.CG-ID: 20027920